

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BURSA/GEMLİK'TE SU KÜLTÜ VE İYELERİ

ESEN NUR DAŞ

Tez Danışmanı
PROF. DR. PERVİN ERGUN

YÜKSEK LİSANS
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI

TEMMUZ – 2022

BURSA/GEMLİK’TE SU KÜLTÜ VE İYELERİ

Esen Nur DAŞ

**YÜKSEK LİSANS
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ – 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Esen Nur DAŞ

28.07.2022

Bursa/Gemlik'te Su Kültü ve İyeleri

(Yüksek Lisans)

Esen Nur DAŞ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2022

ÖZET

Su, yaratılışın özüdür. Mitlerde anlatılan evrenin toprağı su içerisinden çıktığı gibi insanın özünü oluşturan da sudur. Evrenle bütünleşen su kutsallık kazanmıştır. Gemlik ve köylerinde su kültü ve su iyesi üzerine derleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda su kültünün; yağmur duasına, halk hekimliğine ve geçiş dönemlerine yansıdığı tespit edilmiştir. Yağmur duasındaki ritüellerin kaynağı bilinmese de eski Türklerdeki yağmur çağırma ritüellerinin günümüze yansması halidir. Halk hekimliğinde ise insanlar deneme – yanılma sayesinde buldukları tedavi yöntemlerinde su kültü ön plana çıkmıştır. Tedavi yöntemlerinde suyun kutsallığından faydalandığı tespit edilmiştir. Ek olarak su, eşik görevi görmektedir. Eşik ise evrenin ve insanın geçişini göstermektedir ve bu geçişte yardımcı olan sudur. Geçiş esnasında kötü ruhlarla karşı korunmasız olan kişiyi su korumaktadır. Gemlik'te tespit edilen bir diğer konu ise “*su iyeleri*”dir. Su iyeleri, koruyucusu olduğu bölgeyi korumaktadır ve bu bölgelere yapılan hakaretlere karşı insanları cezalandırmaktadır. Bu yüzden Gemlik halkı kendilerini korumak için sudan izin alma ya da suyu kirletmeme gibi çeşitli uygulamalara gitmişlerdir. Su iyelerinin insanları cezalandırmalarından yöre halkında çeşitli adlandırmalara sebep olmuştur. Bu adlandırmalar genellikle iyi-kötü olarak farklılaşmıştır. Çalışma yapılan köylerde kötü ve insanlara zarar verdiği düşünülenlere “cin, üç harfli, şeytan, çinka” (Çinka, Laz köylerinde verilen Lazca isimdir.) isimleri verilirken; iyi, güzel ve zarar vermeyenlere ise genellikle “su perisi” adı verdikleri gözlemlenmiştir. Köylerde genellikle akan su (dere, nehir vb.) kenarında var olduğuna inanılan iyelerin, isimleri farklılık gösterse de betimlemeleri benzerlik göstermektedir. Ay ışığında beliren sarı saçlı su iyesi (su perisi) hemen hemen her köyde yer almaktadır. Akan sular dışında insan eliyle yapılan yapıları da su iyeleri korumaktadır. Çeşmelerin, hamamların, değirmenlerin ve su kuyularının koruyucu ruhları su iyeleridir. Su iyelerinin bu bölgelerde var olduğu inancı, insanlar üzerinde belli bir kuralları ve uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Gemlik köylerinde ise yer alan uygulamalar yine kendilerini korumak ve iyelerin kendisine zarar vermesini engellemek amacıyla yapılmaktadır. Tezin amacı geçmiş dönemlerde özellikle su iyeleri üzerine tez kapsamında çalışmanın yer almamasıdır ve bu çalışma hem Gemlik hem de su kült ve iyeleri üzerine yapılan nadir çalışmalardan biridir. Gemlik ilçesine bağlı köyler ve beldelere gidilerek derleme (saha çalışması) yapılmıştır.

Bilim Kodu	:31003
Anahtar Kelimeler	: ay ve su, değirmen iyesi, su cini, su perisi, yağmur duası
Sayfa Adedi	:109
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Pervin ERGUN

Water Cult and Proprietors in Bursa/Gemlik

(M.Sc. Thesis)

Esen Nur DAŞ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

July 2022

ABSTRACT

Water is the essence of creation. Just as the soil of the universe described in the myths comes out of water, it is water that forms the essence of man. Water that is integrated with the universe has gained sanctity. A compilation study on the cult of water and water science was carried out in Gemlik and its villages. In these studies, the cult of water; it has been found to be reflected in rain prayer, folk medicine and transitional periods. Although the source of the rituals in the rain prayer is unknown, it is the reflection of the rain calling rituals in the ancient Turks to the present day. In folk medicine, the cult of water has come to the fore in the treatment methods that people have found thanks to trial and error. It has been determined that the sanctity of water is utilized in treatment methods. In addition, water acts as a threshold. The threshold indicates the transition of the universe and man, and it is water that helps in this transition. Water protects the person who is vulnerable to evil spirits during the transition. Another issue identified in Gemlik is "water houses". Water bodies protect the area they are the protector of and punish people against insults to these areas. For this reason, the people of Gemlik have gone to various practices to protect themselves, such as obtaining permission from the water or not polluting the water. The fact that the water houses punished the people caused various names in the local people. These nomenclatures are often differentiated from good to bad. In the villages where the study is carried out, those who are thought to be evil and harmful to people are given the names "jinn, three-letter, devil, çinka" (Çinka is the Laz name given in Laz villages); those who are good, beautiful and do not harm are often called "nymphs". Although the names of the iyes, which are generally believed to exist by the flowing water (stream, river, etc.) in the villages, vary in their descriptions, their descriptions are similar. The blond-haired water mole (water nymph) that appears in the moonlight is located in almost every village. Apart from the flowing waters, the structures built by human hands are also protected by the water houses. The protective spirits of fountains, baths, mills and water wells are water houses. The belief that water bodies existed in these regions revealed a certain rules and practices on people. In Gemlik villages, the practices are carried out in order to protect themselves and to prevent the iyes from harming themselves. The aim of the thesis is that in the past periods, especially the study on water iyeleri was not included within the scope of the thesis and this study is one of the rare studies on both Gemlik and water cults and iyes. Villages and towns of Gemlik district were visited and compilation (field work) was done.

Science Code : 31003

Key Words :moon and water, mill proprietors, water gin, water nymphs, rain prayer

Page Number : 109

Supervisor : Prof. Dr. Pervin ERGUN

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirlemede ve tezi yazma sürecinde bana verdiği desteklerden, yönlendirmelerden ve önerilerden dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Pervin ERGUN'a; AHBVÜ Türk Halk Bilimi bölüm başkanı Prof. Dr. Mehmet Öcal OĞUZ'a ve tüm bölüm hocalarına; maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem, babam, ağabeyim, nişanlım, arkadaşlarım ve en önemlisi bana kitap desteği sağlayan Cemil SOYLU'ya katkılarından dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
Yaratılış Anlatılarında Su	4
Tufan	10
Semavi Dinlerde Su	16
Kam Ritüellerinde Su	20
2. BÖLÜM BURSA/GEMLİK’TE SUYLA İLGİLİ YARATILIŞ VE YOK OLUŞ	25
2.1. Bursa/Gemlik’teki Yaratılış Anlatılarında Su	25
2.1.1. Evrenin Yaratılışı.....	25
2.1.2. İnsanın Yaratılışı.....	31
2.2. Bursa/Gemlik’te Yok Oluş Anlatılarında Su.....	35
2.2.1. Tufan İle Yok Oluş	35
2.2.2. Dünyanın Yok Oluşu (Kalgançı Çak).....	39
3. BÖLÜM BURSA/GEMLİK’TE SU KÜLTÜ	43
3.1. Yağmur Duası.....	44
3.2. Halk Hekimliğinde Su Kültü	53
3.3. Hayatın Geçiş Dönemlerinde Su	60
3.3.1. Doğum	61
3.3.1.1. Çocuk olması için yapılan uygulamalarda su	61
3.3.1.2. Doğum esnası ve doğum sonrası.....	63
3.3.2. Gelinin Kötü Ruhlardan Korunması	64

3.3.3. Dünyadan göç	65
3.3.3.1. Ölüm suyu	65
3.3.3.2. Kazan suyu	67
3.3.3.2. Ruhun rahat geçişinde suyun etkisi	70
4. BÖLÜM BURSA/GEMLİK'TE SU İYESİ.....	71
4.1. Ay, Su ve Peri Kızı/Su Cini/Su İyesi.....	73
4.2. Akan Su ve Deniz İyesi	74
3.2.1. Kadın Formunda Su Perileri	75
4.2.2. İnsanları Etkisi Altına Alan Su Perileri	77
4.2.3.İnsan Gibi Yaşantısı Olan Su Perileri	80
4.2.4. İzin Alma- Cezalandırılma.....	82
4.3. Yapılar Çevresinde Su İyeleri.....	85
4.2.2. Su Kuyusu İyesi	88
4.2.3. Hamam İyesi	90
4.2.4. Değirmen İyesi.....	92
5. SONUÇ	97
KAYNAKLAR.....	103
Yazılı Kaynaklar.....	103
Sözlü Kaynaklar	106
ÖZGEÇMİŞ.....	109

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AKT.	Aktaran
BKZ.	Bakınız
KK	Kaynak Kişi
TDK	Türk Dil Kurumu
VD.	Ve Diğerleri
YYY	Yayın Yılı Yok

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze gelen süre kapsamında su iyeleri genellikle kült başlıkların içerisinde alt başlık olarak yer almaktadır. Gemlik'te su iyeleri ve kültür üzerine yapılan herhangi bir çalışma da mevcut değildir. "Bursa/Gemlik'te Su Kültü ve İyeleri" başlıklı tez ile bu konudaki çalışma eksikliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır. Tez Gemlik merkeze bağlı köy ve beldeleri kapsamaktadır. Bursa'ya bağlı Gemlik ilçesinde derleme (saha çalışması) yapılmıştır. Sahadan toplanan bilgiler analiz edilerek kategoriye ayrılmıştır. Çalışılan yöntem ile köy ve belde gezilerek bizzat katılım sağlanmıştır. Köylerden Laz (Şükriye ve Fevziye), Gürcü (Hamidiye) ve diğerleri Türk köyü olmak üzerine toplam 14 köy üzerine derleme yapılmıştır. COVID-19 pandemiden dolayı Cihatlı (Aşağıbenli) Köyü, Engürücük Köyü, Haydariye Köyü ve Kurtul Köyü'ne gidilememiştir. Bu tezde Gemlik su kültürü ve su iyeleri üzerine durulmuştur. Eski Türklerden günümüze gelen su kültürü ve su iyeleri inancının nasıl devam ettiği ve nasıl dönüşüm yaşadığını konu alınmıştır.

İnsanlar kendisini ve çevresini keşfetmek, anlamak ve tanımlamak için inançları doğrultusunda evreni anlamlandırmaya çalışır. Dünyanın her yerinde insanlar kendilerini tanımak ve anlamlandırmak için mite başvurur. Mitler, halk arasında anlatılan bir öyküden öte, gerçekliği ve inançsal işlevleri olan anlatılardır (Baysal, 2020: 146). Aslında mit, çok etkili, olağandışı önemli bir kültürel güçtür (Malinowski, 2020:101). Mitler semai dinler ortaya çıkmadan önce anlatılmaya başlanmıştır. Ancak günümüzde semai dinler ve mitler bütünleşerek anlatılmaya devam etmektedir.

Dünyanın yaratılışından itibaren canlıların en çok ihtiyaç duyduğu madde, sudur. Geleneksel Türk inanç sisteminde yer ile göğün bağlantısı olan su, yaşamın da temel maddesidir. İnsanoğlu yerleşim kurduğunda su kenarlarını tercih eder ve bu suya karşı dikkat ederek saygı gösterir. Bahaeddin Ögel bu durum hakkında şunlardan bahseder: "Evlerimiz ile yurtlarımız, çevresinde su bulunan yerlerde kurulur. Bunun için de bu sulara saygı duyulur. Onlar, 'Baba evinin suları'dır.'" (Ögel, 1993:316). Su, insanoğlunun kendini tanımladığı mitlerde ana etkidir. Suyun günümüze yansımada bilgelik, ölümsüzlük, yaratma, yok etme ve arındırma gibi özellikler söz konusudur.

“Suyun bilgeliği” dünya kültürlerinde önemli bir yere sahiptir. Sözlü anlatıların birçok noktasında bilgelige suyla ulaşılmaktadır. Örneğin Çin kültüründe “beş kutsal ada” inancı vardır. Bilgili Kutsal Adalar hakkında anlatılan mitlerde “cennet, içinde hayat veren su ve meyvelerin ve sayısız mücevherlerin bulunabilecekleri ve kendisine ulaşan insanların, büyücü ve peygamberler gibi bilgelik elde ettikleri ve hastalıktan, acıdan uzak, binlerce yıl yaşadıkları bir ülkeydi.” (Mackenzie, 1996:115) diye bahsedilir. Adada bulunan su, meyve ve mücevherlere ulaşanların “bilge” olacağına inanılır. Çin mitinde önemli bir yere sahip olan kutsal adaların suyla bütünleştirilmesi, suyun önemini vurgulamaktadır. Bilgelige suyla ulaşılan bir diğer anlatı, Sümer mitine aittir. Sümer mitlerinde ad verilmenin öneminden bahsederken Su ilahı hakkında bilgi verilmektedir. Celal Beydili’nin “Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük” adlı kitabında Sümer su ilahı hakkında şu bilgi yer alır: “Sümer mitolojisinde, önceleri her şeyin adsız olduğu yazılır. Sonraları, Bilgelik ve Su [İlahı] olan "Enki", her şeye bir ad vermiş ve böylece dünya yaratılmıştır.” (Beydili, 2003:21). Su ilahı ve bilgelik aynı varlıktır. Su ile bilgelik Sümer mitlerinde eş değer tutulmuş ve böylece suyun bilgeliği benimsenmiştir. Bilgelik ile ilgili bir diğer anlatı Nors mitidir. Nors mitine göre, “Ağacın ikinci kökü Jottunheim, buz devlerinin buzdan evlerini tutmaktadır. Hemen yanında Bilgelik Tanrısı Mimir’in kesik kafası ve Mimir kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyu, sularıyla bilgelik ve akıl taşımaktadır.” (Wilkinson, 2010: 92). Nors mitinde su, bilgeliğini yanında bulunan Bilgelik ilahının kesik kafasından almıştır. Ancak kuyu suyunu içen bu bilgelikten faydalanmaktadır. Su, gücünü kesik kafadan alarak insanlarla bilgeliği buluşturmaktadır. Bilgelik ilahının kesik kafası ile insan arasındaki bağ, suyla gerçekleşmektedir. Bilgelik veren suyla ilgili bir diğer anlatı Babil efsanesidir. Efsanede “bilgelik ve ölümsüzlük veren "hayat suyu" ve "hayat yiyeceğinden” (akt. Mackenzie, 1996: 117) bahsedilir. Babil anlatısında su, sadece bilgelik vermez. Ayrıca bu mitte su, ölümsüzlük sırrı da vermektedir.

Dünya kültürlerinde suyun ölümsüzlük sırrı verme motifi de yaygındır. Hayat suyu, ab-ı hayat, bengi su olarak adlandırılan ve içildiğinde ölümsüzlük sırrı veren bu sular Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde, “efsanelere göre içen kimseye ölümsüzlük sağladığına inanılan bir su” (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>) olarak belirtilmiştir. Hayat suyu “ilahi öz” olarak da nitelendirilmektedir (Sezal, 2007:21). Böylece hayat suyu ilah ile bütünleşir ve ondan içen de yaratıcıdan bir öz alır.

Samual Noah Kramer'in "Sümer Mitolojisi" adlı kitabında bahsettiği üzere ölümsüzlük suyunun diriltme özelliği de vardır. İnanna'nın tekrar diriltme ritüelinin aşamaları şöyledir: "Enki baba ölen İnanna'yı diriltmek için iki varlık yollar ve cesedinin üstüne altmışar kez hayat yiyeceği ve hayat içeceğini saçmalarını söyler. İnanna bu sayede tekrardan canlanır ve hayat bulur." (Kramer, 1999:169-170). Hayat yiyeceği ve hayat içeceği sayesinde ölmüş canlının tekrar yaşama dönmesi söz konusudur. Suyun ölümsüzlük verdiğini gösteren bir diğer mit, Hint mitolojisine aittir. Hint kültüründe ab-ı hayat "amrita" olarak geçmektedir. Korhan Kaya "Hint Mitolojisi Sözlüğü"nde "amrita"yı şu şekilde tanımlamıştır: "Amrita; ölümün tersi olan 'ölümsüzlük'tür. Yaşam iksiridir. Efsaneye göre, okyanusun çalkalanması sırasında oluşan bir yaşam suyudur." (Kaya, 1997: 31). Yukarıda bahsedilen diğer mitlerde ölümsüzlük suyunun nasıl oluştuğu anlatılmamaktadır ancak Hint mitolojisinde bundan bahsedilmektedir. Okyanus ilksel suların simgesidir ve onda var olan yaşam suyu ölümsüzlüğün kaynağıdır.

Hayat suyu hakkında bir başka anlatı Makedonyalı İskender'in efsanesidir. Ahad Emirçupani'nin "Farsça Deyim ve Atasözlerinde Ab-ı Hayat ve Türk Edebiyatına Yansımaları" adlı makalesinde aktardığına göre, "İran'da yaşlı bir adam İskender'e 'Kuzeyde içinde güneşin battığı bir göl vardır ve kim o sudan içerse ebedi hayata kavuşur' diyerek hayat suyunun yerini anlatır. İskender bunları duyunca ordusunu Kuzeye çevirir. Bir süre sonra güneşin aydınlatmadığı bir yere varırlar. Orada yemek yapmak için dururlar ve aşçısına yemek pişirmesini söyler. Aşçısı Andriyas, kurutulmuş balığı orada bulunan çeşmede yıkarken balık birden canlanarak suya atlar ve kaybolur. Bunu gören aşçı o çeşmeden biraz su içer. Bir süre sonra İskender'e anlatsa da artık çok geçti; çünkü karanlıktan çıkmışlardı. İskender bunu duyunca çok sinirlenir ve askerlerine aşçısının boynuna taş bağlayarak denize atmalarını söyler. Askerler bunu yapar ancak Andriyas'ın su içerisinde yaşadığı rivayet edilir." (Emirçupa, 2008: 194-196). İskender'in ab-ı hayatı bulmak için yola düştüğü birçok kaynaktan aktarılır. Ancak suyu aramaya çalışsa da bunun doğruluğu hakkında bir kaynak bulunmamaktadır. Karanlık ortamdaki bir çeşmede olan hayat suyuna ulaşılması zordur. Suyu ulaşmak isteyen değil, suyun kabul ettiği kişi bundan faydalanmaktadır. Karanlık ortamdaki su, yaratılıştaki kaosa gönderme yapmaktadır. Bu konuya "yaratılış" kısmında değinilecektir. Yaşamın ilki olan ve

insanlara da hayat veren sudur. Su hayat verdiği gibi onları ölümsüz kılabilecek güce de sahiptir. Böylece su, sonsuzluğun simgesi haline gelir.

Yaratılış Anlatılarında Su

Yaratılış mitlerinin pek çoğunda köken suya dayandırılmaktadır. Yaratılışın özündeki suyun varlığı, bazı mitlerde Tanrı öncesine dayandırılırken; bazı mitlerde yaratıcı olan Tanrı'nın yardımcısıdır.

Bu çerçevede en belirgin olan mitler şu şekildedir:

Mısır kültüründe yer alan su ile yaratılış miti şöyledir:

Başlangıçta (en azından hikayelerden birinin başlangıcında) hiçliğin bulutsu kaosundan başka hiçbir şey yoktu, bu kaos da [İlah] Nun ile kişileştiriliyordu. Bu boşluktan Beri-Ben adı verilen piramidimsi bir tepelik çıktı, bu tepelikteki bir nilüfer çiçeğinden yaratıcı Atum doğdu ve beraberinde ışığı getirdi (Daniels 2014: 27).

Mitte açık bir şekilde sudan bahsedilmese de nilüfer çiçeği (lotus) yaratılışın temel kaynağıdır. Nilüfer çiçeği, köklerinin suyun dibindeki balçıkta bulunması ve çiçeğinin suyun üstünde olmasıyla bilinir. Yaratıcı Atum suyun içerisinde büyüyen ve sudan ayrıldığında ölen nilüfer çiçeğinden doğmuştur. Yaratıcının kaynağı suya dayanır ve Atum yaratma gücünü sudan alır.

Su ile yaratılış hakkında Mısırlılara ait bir diğer mit Ergun Candan'ın "Antik Mısır Sırları" adlı kitabında bahsedilmektedir. Mit: "Nu yaratılış öncesi var olan ve bütün yaşamın kendisinden ortaya çıkmış olduğu başlangıçtaki okyanustur. Nu'nun derinliklerinden yaratılan ilk varlık ise Ra'dır." (Candan, yyy: 232). Ra, okyanus (su) olan Nu tarafından yaratılır. Evrenin en büyük yöneticisi özünde su taşımaktadır. Candan, kitabında ilah Nu'yu açıklarken şöyle bir ifade kullanmıştır: "Tanrı Nu tüm tezahürlerin babasıdır. Tüm hayatın tohumlarını barındıran denizdir." (Candan, yyy: 231). Yeraltı, yer üstü, bitkiler, hayvanlar, insanlar hatta diğer büyük ilahlarda dâhil olmak üzere gözle görünen veya görünmeyen her şey ilah Nu tarafından yaratılır ve hepsi özünde su taşır.

Babil kültürüne ait VI. yüzyıldan kalma tablette suyla yaratılış miti şu şekildedir:

1. Kutsal bir ev, kutsal yerde bir tanrılar evi, yapılmamıştı;
2. Bir kamış bitmemiş, bir ağaç yaratılmamıştı;
3. Bir kerpiç konmamış, bir kerpiç kalıbı yapılmamıştı;

4. Bir ev yapılmamış, bir kent kurulmamıştı;
5. Bir kent yapılmamış, (içine) bir canlı yaratık konmamıştı;
6. Nippur var edilmemiş, Ekur inşa edilmemişti;
7. Uruk var edilmemiş, Eanna inşa edilmemişti;
8. Apsu yaratılmamış, Eridu inşa edilmemişti;
9. Kutsal bir ev, bir tanrılar evi, onun konağı, kurulmamıştı;
10. Bütün topraklar denizdi (Heidel, 2000: 91-92)

Evrende herhangi bir şey yokken yaratıcı vardır fakat evren tamamen sudur. Tapınaklar, bitkiler, insanlar dâhil her varlık su içerisinde barınıp sonradan yüzeyde belirginleşir. Yaratıcının yardımcısı sudur.

Hint yaratılış mitlerinde yer alan anlatılara göre A.L. Dallapiccola “Hint Mitleri” kitabında şu şekilde bahsetmektedir: Tanrı Vişnu, “ilksel sular üzerinde yılandan tahtına çıkıp yüzmesiyle kurtuluşu simgeler. Bu başı veya sonu olmayan daimi bir döngünün içinde yer alan yalnızca tek bir olaydır.” (Dallapiccola, 2013: 12). Su, ilah tahta çıkmadan önce de vardır. İlahın tahta çıkışı ve onu yaratan sudur. Bir diğer suyun önemini yansıtan mit ise şöyledir:

Altın yumurta ilksel sular üstünde yüzmektedir. Yumurtayı Brahma’nın kırdığı söylenir. Kabuğun iki yarısı göğü, yeri ve evrenin yirmi bir bölgesini oluşturur. Yumurtanın iç ve dış zarlarından dağlar, bulut ve sisler; damarlarından nehirler; sıvısından okyanuslar oluşur (Dallapiccola, 2013:27-28).

Mitte bahsedilen yumurta, içerisinde tüm evreni barındırır ancak kendisi bir su içerisinde oluşmuş ve orada gelişmiştir. Tıpkı anne karnındaki bir ceninin su içerisinde oluşup orada gelişip dünyaya geldiğinde kendi evrenini (yaşamını) oluşturması gibidir.

Hint mitinde, Ganj Nehri’nin (bir diğer adıyla Ganga Nehri) yeryüzündeki oluşumu açısından önemli bir yere sahip olduğu anlatılarda mevcuttur. Günümüzde de kutsal sayılan Ganj Nehri’nin cennetten döküldüğüne inanılmaktadır. A.L. Dallapiccola kitabında Ganj Nehri’nin yeryüzüne inişini şu şekilde aktarır: Ganj Nehri cennetten direkt olarak Meru Dağı’nın üstüne dökülür ve tanrılar şehri çevresinde aktıktan sonra farklı noktalara doğru dağılır (Dallapiccola, 2013: 38). Cennetten dökülen nehir kutsal sayılmaktadır. Ganj Nehri’nin bu kutsallığından faydalanmak için de birtakım uygulamalara gidilmiştir. İnsanlar uygulamaları kimi zaman nehrin çevresinde gerçekleştirirken kimi zaman da ölmüş kişilerin küllerini nehrin içene dökerek nehirle bütünleşmek ister. Bu uygulamaların bazıları şu

şekildedir: Bhagiratha, son törenlerin bir parçası olarak atalarının kalıntılarını - küllerini- ruhları atalar dünyasına geçsin diye tüm nehrin sularına bırakmak zorundadır (Dallapicolla, 2013:101). Ganj Nehri, ruhların geçişini yani dünyadan göç etmesini sağlayan kutsal nehirdir. Ganj Nehri'yle beraber atalarının ruhlarının (külleri) dünyaya indiğine inanan Hindu halkı, günümüzde de ölen kişilerin küllerini Ganj Nehri'ne bırakmaktadır. Çünkü inanca göre “küller suya temas eder etmez tanrılar katına yükselir.” (Dallapicola, 2013: 104).

İlahe Ganga, yeryüzünde ilahların ruhlarını taşıyan izdüşümdür. “Ganga gökteki Tanrıçanın yeryüzündeki fiziksel görünümü olduğu için ona ibadet edilir. Hindular ondan bir damla suyun veya ona bir bakışın, bu da olmazsa onu hatırlayışın bile kişinin tüm günahlarını sileceğine inanırlar” (Öztürk, 2019: 84). Tanrılarla iletişime geçmek isteyen insanlar Ganj Nehri'nde ibadet etmeye başlar. Günahkâr kişilerin Ganj Nehri'nde yıkanması veya nehrin suyunu içmesiyle günahlarından arınacağı inancı vardır.

Slav halklarının mitleri içerisinde bazı milletlere ait mitlerde sudan yaratılış varken bazılarında yumurtadan yaratılış görülmektedir. Ukrayna Mitolojisi içerisinde yer alan yaratılış miti su ile başlamaktadır. Ukrayna'ya bağlı Podolsk vilayetinde anlatılan miti Gamze Öksüz “Rus Mitolojisi” kitabında şu şekilde aktarır:

Yeryüzü yaratılmadan önce sadece su vardır. Tanrı, su üzerinde yürürken köpüklerin arasında bir kabarcık görür. Asasıyla dokununca kabarcığın içinden küçük, siyah, kuyruklu bir kişi çıkar. Kişiye şeytan adını verir. Birlikte yürürler ve bir süre sonra Tanrı, şeytandan suyun dibinden bir avuç toprak çıkarmasını ve aynı anda şu sözleri söylemesini ister: “Toprak, Tanrı adına arkamdan gel”. Şeytan, suyun dibinden toprağı çıkarır ama kendisini Tanrı ile eşit gördüğü için onun sözlerini değiştirerek “Toprak, benim adıma arkamdan gel” der. Ancak toprak denileni yapmaz. İkinci ve üçüncü kez dalıp Tanrının ismini söyleyince tırnaklarının arasında bir parça kum kalır. Tanrı bu kumu suya atınca sadece ikisinin yatabileceği kadar toprak parçası oluşur (Öksüz, 2014: 61).

Ukrayna halkının çoğu bölgesinde İlah ile şeytan yer alır. Mitlerde İlah daima iyi iken şeytan ise onu dinlemeyen bir varlık olarak söz edilir. Ukrayna halkının anlatılarında, şeytan evrenin yaratılışında yardımcı bir rol alır ve şeytan yaratıcı ile evrenin yaratılışında kullanılan toprakla bağlantıyı kurandır. Toprağı suyun altından alıp suyun üzerine çıkarması suyun eşik olduğunu göstermektedir. Suyun altı şeytana aitken suyun üstü İlah'a aittir.

İnka mitinde Mark Daniels “Bir Nefeste Dünya Mitolojisi” adlı kitabında suyla yaratılışı şu şekilde aktarmıştır: “İnka yaratılış hikâyesine göre başlangıçta yalnızca karanlık vardı ta ki yaratıcı tanrı Kon-Tiki Viracocha bugün Titikaka Gölü olarak bilinen gölden çıkıp Güneş tanrısı İnti’yi ay ve yıldızlarla beraber yaratıncaya kadar.” (Daniels, 2014: 60). Yaratıcı Tanrı Kon-tiki Viracocha, karanlıkta var olan suyun içerisinden çıkarak Güneş ilahını yaratır. Yaratıcı, su içindedir ve kendisinden önce de ilk suyu görünür kılar. Diğer mitlerden farklı olarak İnka mitinde İlah “sonsuz sular” içerisinden değil de göl içerisinden çıkmaktadır. İnka halkının yaşadığı Güney Amerika bölgesinde önemli bir konuma sahip olan Titikaka Gölü, o bölgede kutsaldır. Kutsallaştırılma sebebi ise yaratıcı İlah’ın o gölden çıkıp “atalarını göklerde temsil eden ve bütün varlıkların yaşam kaynağı (Daniels, 2014: 60)” olan Güneş’i yaratmasıdır.

İnsanın yaratılışı

Suyla evrenin yaratılışının yanı sıra insan yaratılışı da bir o kadar etkili ve olağanüstüdür. Evreni tamamlayan unsur insandır. Evren, insanın huzuruna serilmiş bir düzendir. Mitlerde yer alan insanın yaratılışının motifleri bazı mitlerde balçık iken bazılarında ise kildir. Bunlar dışında çamurdan, su kenarındaki taştan ve yaratıcının gözyaşından yaratılma gibi özellikler taşıyan mitler mevcuttur. Ayrıca okyanustan yaratılma özelliği taşıyan mitlerde görülebilir. Birçok mitte insanın yaratılışı ile ilgili farklılıklar vardır.

Kızılderililere ait mitlerde insanın yaratılışı hakkında birden fazla mit yer alır. Ancak bazılarında insanın özüne değinilmez. Burada sadece bir tanesine değinilecektir. Aylin Koçak’ın “Mitlerle Varoluş Yolcuğu” adlı kitabında Kızılderili halkının mitine şu şekilde yer verir: “Önce yukarı ve aşağı dünyayı oluşturan Kızılderililer, Tanrıça Tu-chai-pai aracılığıyla okyanus birikintisinden insana hayat verdi.” (Koçak, 2016:99). Mit, başlı başına ilksel su ile ilişkisi bir yaratılıştan bahsetmektedir. Yaratan bir Tanrıça’dır, yani bir kadındır. Sadece doğumu gerçekleştiren okyanustur. Kozmosun rahmi olan dişil okyanus, insan dirilişinin de rahmi oldu (Koçak, 2016:99).

Nijerya halkına ait mitte insanın yaratılışında balçık vardır. Donna Rosenberg’in “Dünya Mitolojisi” adlı kitabında özetle şu şekilde aktarılır: “Evreni ve ilk toprağı yaratan Obatala, dostu olan siyah kedisiyle yalnız yaşar. Yalnızlıktan

sıkılan Obatala, balçığı fark eder ve balçıktan küçük heykelcikler yapar. Heykelciklerle o kadar uğraşır ki susadığını ve yorulduğunu fark etmez. Bir zaman sonra ara verip susuzluğunu gidermek için palmye cevizinin suyundan şarap yapar ve bu şarabı da susadığı için çok içer. Bir süre sonra sarhoş olur. Heykelcik yapmaya döndüğünde artık ilk zamanki gibi yapamaz ancak Obatala yapmaya devam eder. Yaptığı heykelleri canlandırması için gökyüzünün hâkimi Olorun’dan yardım ister ve o heykellere can verdirir. Obatala kendine geldiğinde insanların kusurlu olduğunu kimin kolunun uzun olduğunu kiminin bir bacağının kısa diğerinin uzun olduğunu fark eder (Rosenberg, 2003:418).” Rosenberg kitabında bahsettiği mitte, Obatala su içerisinde olan toprak parçasında yaşarken arkadaşları olması için heykelcikler yapar. Obatala heykelleri yapmış olsa da onlara can veren Olorun’dur. Balçıktan yoğrulan insanlar İlah’ın özünden can alırlar. Gökyüzü ve yeryüzünün (su ve topraktan olan balçık) birleşmesiyle can oluşur. Evrenin yaratılışında su içerisinde toprak oluşup yeryüzü oluşurken burada su ve toprak birleşerek insanlık soyunu oluşturur.

Yunan mitinde İlah’ın insanı balçıktan yarattığı mitler yer almaktadır. Ayrıca Nijerya ve Sümer mitolojilerinde yer alan kusurlu insanların yaratılışı Yunan mitinde de yer alır. Miti, Şefik Can “Klasik Yunan Mitolojisi” adlı kitabında aktarır. Mitin özeti şu şekildedir: “Titan İapetos’un dört oğlundan biri olan Prometheus, insanın vücudunu yapmak için balçık kullandı. Su yerine kendi gözyaşlarını kullanarak insanı yarattı (Can, 2020:26).” Yaratıcı insanı kendi özündeki sıvı ile yaratır. Yaratıcı, su yerine burada gözyaşını kullanarak kendinden bir parça verir.

Rus mitolojisinde birden fazla insan yaratma miti vardır. Gamze Öksüz “Rus Mitolojisi” adlı kitabında mitleri şu şekilde aktarır: “İlah ilk insanı doğada bulunan maddelerle yarattı. Vücudunu topraktan, kemiklerini taştan, kanını denizden, gözlerini güneşten, düşüncelerini buluttan, rengini ışıktan, vücut ısını ise ateşten yaratmıştır.” (Öksüz, 2014:40). Rus mitinde yer alan insan kanı ve evren denizden yaratılmış olmasıyla insan kutsallık kazanır. Bir diğer mitte insanın kilden yaratıldığı vurgulanır. Bu mitin özeti şu şekilde aktarılır: “Tanrı insanları kilden yaratır ve bir parça kil kaldığında onu insanın bacaklarının arasına koyarak erkeği yaratır. Yanına da bir kadın yapar ve böylece ilk insanlar yaratılır. Tanrı, onları kurutmaya bırakır ve gökyüzüne ruh almaya çıkar. Ancak şeytan insanlara zarar vermesin diye nöbetçi olarak tüysüz köpeği bırakır. Şeytan, köpeğe tüy verme karşılığında insanların yanına

gider ve onlara tükürerek kötülük bulaştırır. İlah gördüğünde kötülük dökülsün diye insanları ters çevirir. İlah, kötülükten arınması için yedi gün insanları yıkar. Güneşte kurutur ve onlara can üfler (Öksüz, 2014: 41).” Mitte, şeytanın insanlara tükürerek kötülüğü bulaştırması sıvı yoluylaadır. Mitte diğerlerinden farklı olarak dikkat çeken özellik, kötülükten arınması için insanları yedi gün yıkamasıdır. Su, bu mitte arınma özelliğini yansıtır. Suyun arınma özelliğini yansıtan en önemli mit, tufan mitleridir. Aşağıda ayrıntılı değinilecektir.

Mısır mitindeki Göz (İlah), insanın yaratılışına öncülük yapmıştır. İnsanın yaratış miti çeşitli kaynaklardaki özetle şu şekilde aktarılır: “Atum bize, insanlar ‘Gözümün yaşından türedi’ der. Atum-Ra çocuklarını(bazı kaynaklarda Şu ve Tefnut’u bazı kaynaklarda ise Nut ve Geb’i) bulmak için Göz’ü yollar. Göz çocuklarını bulup getirdiğinde Tanrı Atum’un sevinçten (bazı kaynaklarda neden gözyaşı aktığının bilinmediği söylenmektedir) gözyaşı aktı ve bu gözyaşlarından insanlar oluştu (Leeming, 2020: 66, Gezin, 2016:60; Eliade, 2003b:116; Aksoy, 2007:127). Mitteki en temel özellik, insan İlah’ın bir parçasından yaratılmaktadır. İnsanlar doğrudan bir su kütlesi ile yaratılmayıp İlah’ın gözyaşı sıvısından yaratılır. Böylece insanların özünü bir sıvı oluşturmaktadır. Ancak bu sıvı İlah’tan gelen bir özür ve bu da insanın İlah’ın bir parçası olduğunu göstermektedir.

Roman (Çingene) mitinde de İlah’ın insanı yaratırken yardımcısı vardır ve bu yardımcısı şeytandır. Hermann Berger’in “Çingene Mitolojisi” adlı kitabında bu mit şu şekilde aktarılır:

Tanrı (Phuro Del Sinpetra, Tanrı), vaktiyle şeytanla birlikte deniz kenarına iner. Şeytan, suyun derinliğini öğrenmek üzere öne atılır, dibe dalar ve pençelerinde toprakla tekrar yukarı çıkar. Tanrı ona, bundan iki figür (statuettes, Çing. popusha), yani erkek ve kadını yapmasını emreder. Şeytan bunu da başarır ve Tanrı ondan bu figürleri konuşturmasını ister. Ancak bu kez şeytan onun emrini yerine getiremez ve yenilgiyi kabul etmek zorunda kalır (Berger, 2000:46).

İlah’ın yardımcısı şeytan, insan figürünü yaratsa da o figürlere can verememiştir. Şeytan, yaratıcının yardımcısıdır ancak can verme görevi sadece yaratıcı İlah’a aittir. Mitte dikkat çeken husus, insanın yaratılışı evrenin yaratılışıyla benzerliğidir. Evrenin yaratılışında suyun dibinden getirilen toprak ile insanın yaratılışındaki suyun dibindeki toprak aynıdır. Su dibindeki toprak iki yaratılan her iki unsur da özünde su barındırmaktadır.

Dünyanın hemen hemen her yerinde yaşayan insanların kendine özgü bir miti vardır ve bu mitlerin ortak noktaları vardır. İnsanın yaratılışının yer aldığı mitlerin birçoğunda insan toprak ve suyun birleşmesiyle oluşur. İnsanın yaratılışında da tıpkı evrenin yaratılışı gibi yardımcı vardır. Bazı anlatılarda insanların şeklini veren yardımcı olsa da ona can veren daima İlah'tır. İnsan, İlah'ın özünden bir parçadır. Kil ve çamurdan yaratılan insanlar su ile bağlantılıdır. Çamur, toprak ile suyun birleşmesiyle ortaya çıkan maddedir. Kil de çamur gibi suyla etkileşerek şekil alır. Kilin esneklik (plastiklik) özelliği kazanabilmesi için muhakkak surette su ile karıştırılması gereklidir (Yedikardeş, 2014: 10). Mitlere göre su sayesinde yumuşayan kil rahatlıkla insan şeklini almaktadır. İnsanın oluşumunda toprak ne kadar önemliyse su da o kadar önemli bir yere sahiptir. Bazı mitlerde İlah su yerine kendi gözyaşını kullanır. Gözyaşları insanın özünde İlah'tan bir parça bulundurduğunu göstermektedir. İnsan ile yaratıcı arasındaki ilişkiyi kuran su ve topraktır. İlah'ın bir parçası olan insanın yaratılması tufanın da başlamasına zemin hazırlar.

Tufan

Tufan mitleri, felaketlerin evren üzerindeki etkisini göstermektedir. İlah, insanoğlunun büyük hataları yüzünden onları cezalandırır. Cezalandırılmalar “İlah'ın kurallarına uymama, (cinsel) sapkınlık, insan sayısının fazlalığı, ilahların rahatsız olması” gibi nedenlerden gerçekleşir. Tufan, evrende yer alanların yok olmasını ve sonra tekrar yaratılmasını anlatan bir döngüdür. “Dünyanın sonu olgusu tam olarak gerçekleşmemiştir; Daha çok, bir insanlığın sonu olmuş, bunu yeni bir insanlığın ortaya çıkması izlemiştir.” (Eliade, 2016: 81). “Eskatoloji mitlerinde zelzeleler, yangınlar, toprak kaymaları ve salgınlar” (Eliade,2016: 81) yer alırken çoğunlukla su ile yok oluş görülür. Tufan, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “şiddetli yağmur, çok yoğun veya şiddetli şey” olarak bahsedilirken ek olarak “Nuh Peygamber zamanında yağan ve bütün dünyayı su altında bırakan şiddetli yağmur” (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>) diye de tanımlanır. Cezalandırma bazı mitlerde evrenin tamamına değil de belli bir kesimine yöneliktir. Ancak tanımlardan hareketle tufan her ne kadar belli bir kesime yönelik olsa da birçok canlıyı etkileyen bir olaydır.

Metin And'ın “Minyatürlerle Osmanlı İslam Mitolojyası” adlı kitabında “Tufan”'a değinir. Kitapta, Gılgamış Destanı'ndan alıntılanmış Sümerlilerin uğradığı tufan şu şekilde aktarılır:

Bu hikâyeye göre bir dönemde insanlar öyle çoğalmışlar ki onların çıkardığı gürültüden Tanrılar uyuyamaz olmuşlar. Bunun üzerine bir Tûfân'la insanlığı yok etmeye karar verirler. Ancak Bilgelik Tanrısı Enki yarattıkları insanların ortadan kaldırılmasına çok üzülür ve Utnapiştim'e seslenir. Tanrıların bir Tûfân yapacaklarını, buna karşın onun bir gemi yapmasını söyler, bunun tanımını da yapar. Utnapiştim gemiyi yedi günde bitirir. Bu şenliklerle kutlanır, Utnapiştim gemiye ailesini, sanatçıları, evcil ve yaban hayvanları doldurur. Geminin kapıları kapanınca Tûfân başlar. Öyle azgınlaşır ki Tanrılar bile kaygılanırlar. Tûfân altı gün sürer. Yedinci günü gemi Nisir Dağına oturur. Yedi gün bekleyişten sonra Utnapiştim bir güvercin uçurur, güvercin konacak bir yer bulamayıp geri döner; bir kırlangıç gönderir, o da geri döner; üçüncü kez ise bir kuzgun gönderir, kuzgun geri dönmeyince önce gemidekiler dışarı çıkarlar. Çıktıkları dağın tepesine kurbanlar, içkiler sunulur. Yedi kazanda kurbanlık hayvanların etleri pişirilir. Pişen etlerin kokusunu duyan Tanrılar buraya üşüşürler, Tûfân'ı yaptıran Enlil gemiyi ve insanları görünce çok öfkelenir. Bilgelik Tanrısı Enki günah işleyeni cezalandırmayı, ancak bu cezaların ölümcül olmamasını söyleyerek onu yatıştırır. Tanrılar Utnapiştim'le karısına ölümsüz bir yaşam tanırırlar, onlar nehrin ağzındaki Tanrılar bahçesine yerleştirilirler (And, 2008: 104-106).

Sümer anlatısında yer alan tufan, ilahların rahatsız olmasından kaynaklıdır. Anlatıya göre Sümerliler birden fazla İlah'a sahiptir. Mitte insanlar, tufandan insanlığın yok olacağına üzülen İlah'ın yardımıyla kurtulur. Tufan mitlerinde evrenin tekrar yaratılma anlayışı yoktur. Tufandan kurtulan insanlar ve hayvanlar, karaya çıktıktan sonra tekrar aynı şekilde çoğalırlar. Mitte geminin yedi günde yapılması, yedinci gün dağa oturması ve karayı bulmak için yedi gün beklemeleri vb. olaylardan dolayı yedi motifi önemlidir. Yedi motifi yaratılış mitlerinde de çok karşılaşılan bir durumdur. Yedi, Tanrı'nın dinlenme günüdür, ama aynı zamanda zamanın geçişine işaret eder (Schimmel,1991: 148). İlah'ın yedi günde evreni yarattıktan sonra uyuması gibi burada da yedi günden sonra karanın bulunması, tekrar yaratılışı ve doğuşu simgelemektedir. Yedi gün, cezalandırılmış toplum ile cezasını çeken toplum arasındaki zaman geçişini sağlar.

Babillere ait tufan mitinin “Gılgamış Destanı”ndaki özeti şu şekildedir: “İlahlardan Anu, hükümdar Enlil, vezir Ninurta, su yolcuları Ennagi ve bilge Ea'nın bulunduğu bir toplantı yapılmış. Ea, ilahların verdiği tufan kararını kamış bir çite anlattı. ‘Evini sök ve bir gemi yap. Canlı yaratıkların her türlüşünden gemine koy. Halkına İlah Enlil'in senden nefret ettiğini ve Ea ile derin denizlere gideceğini söyle.’ dedi. Utnapiştim söylenenlere itaat etti ve gemisini yaptı. Hayvanları kesti ve kavanozları erzakla doldurdu. İnsanları içirdi ve yeni yıl ziyafeti gibi ziyafet verdi. Daha sonra gemiye ailesini, hayvanları, canlı tohumları koydu. Tufan başladığında gemiye binip kapısını kapattı. O kadar şiddetli yağmur ve fırtına başladı ki Anunnaki

ilahlar bile korkmuştu. Altı gün yedi gece devam etti ve yedinci gün tufan durdu. Utnapiştım denize baktığında her şey çamura gömülmüştü, tek gördüğü denizdi. On iki gün sonra bir ada yükseldi ve gemiyi tuttu. Yedinci gün bir güvercin saldı ve konacak bir yer bulamayınca geri döndü. Sonra bir kırlangıç saldı o da geri döndü. Sonra bir karga saldı ve karga geri dönmedi. Her şeyi dışarı saldı ve kurban kesti. İlahlar kokuyu alınca toplandılar. Enlil oraya geldiğinde gemiyi görünce çok öfkelenildi. Ea, Enlil'e tepki gösterdi, bunun üzerine İlah Enlil Utnapiştım'ı ve karısını alarak karaya çıkardı ve Utnapiştım'e 'Bizim gibi İlah oldun' der (Frazer, 2020:24-28).” Sümer mitinde ve Babil'in diğer mitinde yer alan özellikler bu mitte de karşımıza çıkar. Mitte yedi motifi ve kuş motifi çok net anlatılmıştır. Diğer mitlerden farklı olarak bu mitte karşımıza “ziyafet” motifi çıkar. Ziyafet, yeni yıl ziyafeti olarak anlatılır. Her halkın yeni bir yıla, yeni bir döneme (düğün, sünnet vb.) geçişi kutlanır. Gılgamış Destanı'nda anlatılan tufan mitine göre yeni bir döneme geçmeden önce ziyafet yapılır. Mitte yer alan kutlama yeni bir yıl kutlamasıdır ve bu kutlama insanların kaderlerinin yazıldığı dönemdir. Mircea Eliade'nin tanımına göre: “‘Yazgılar Şenliği’nde her ayın ve günün ‘yazgısının’ belirlendiği bir yaratılış formülüdür.” (Eliade, 1994: 67). İnsanların kutlamada artık kaderleri belirlenmiştir ve tufanla hemen hemen hepsi yok olacaktır. Öncesiyle sonrası arasında bağ kuran ise ziyafetti. Ziyafet öncesindeki insanlar tamamen yok olurken ziyafetten sonra yeni bir yaratılış söz konusudur. Bu suyun eşik olduğunu göstermektedir. ziyafet öncesi yaşam ile ziyafet sonrası yaşam arasındaki bağ kuran tufandır (sudur).

Bir diğer eskatoloji miti ise Metin And “Mınyatürlerle Osmanlı İslam Mitolojyası” kitabında Laos halkına ait tufan miti hakkında şu şekilde bilgi verir:

Yüksek tanrılar aşağıdaki pirinç tarımı ve balıkçılıkla geçinen insanlara yemek yiyeceklerinde kendilerine haber verilmesini, et yerlerse bir kısmını kendilerine vermelerini, balık yiyorlarsa bundan bir kısım da Tanrılara vermelerini buyurmuşlar. Ama insanlar buna kulak asmamışlar. Bunun üzerine Tanrılar bir Tûfân yaratmışlar, bütün insanlar yok olmuş. Ancak bunu önceden sezen üç kişi (Pu Lang Soeung, Khun Ket, Khun Kan) bir sal yapmışlar, üzerine tahtadan bir ev dikmişler, eşlerini ve çocuklarını almışlar. Sular onları gökyüzüne, Tanrıların krallığına kadar yükseltmiş. Tanrıların kralı onlara krallığında ne aradıklarını sormuş, onlar da Tûfân'ı anlatmışlar, Tanrıların kralı ise üç kez Tanrıların kendilerine saygı göstermeleri için uyardıklarını, fakat insanların bunu dinlemediklerini söylemiş. Oraya gelenlerin gökte Tanrı Lo ile yaşayabileceklerini söylemiş. Bunun üzerine aşağıda sular çekilmiş. Ancak üç kişi gökte yaşayamayacaklarını, aşağıya dönmek istediklerini Tanrılar kralına iletmışler. O da onlara aşağıya inmeleri için bir manda vermiş, inmişler, manda ile pirinç tarımına başlamışlar, üç yıl sonra manda ölmüş, burnundan bir sarmaşık çıkmış, bu gelişince üç

büyük yemiş vermiş, bunlar olgunlaşınca, buradan insanlar doğmuş, böylece insanlık yeniden kurulmuş (And, 2008: 106-107).

Mitteki tufanın sebebi insanların ilahlara adak sunmamasıdır. İlahlar insanları yok etme arzusuna bürünse de hemen hemen her eskatoloji mitinde olduğu gibi bu mitte de bir sonraki yaşamı devam ettirecek insan topluluğu kurtulmaktadır. İlahlar cezalandırdıklarının geriye kalanlarından değil de onlardan bağımsız başka bir insan topluluğu oluşturur. İnsanlık bu mitte bir mandadan oluşur. Çünkü cezalandırılmış olan halktan insanlık üreseydi aynı soy devam edecekti. İlah, manda burnundan çıkan sarmaşıktaki yemiştten insanlığı oluşturarak önceki insanlarla tamamen bağıını kopartır. İki nesil arasındaki geçişi sağlayan ise sudur. İlah insanların bu suçlarından dolayı onları su ile cezalandırır ve su aracılığıyla insanlık günahlarından arınır.

Tufan sonrasında “bir adanın yükselmesi ve gemiyi on iki gün tutması” dikkat çeker. Mitte, yedi günde olan tufan ve on iki günde oluşan bir sessizlik vardır. On iki gün, on iki ayı temsil etmektedir. Eliade bu durumu şu şekilde aktarır: “Yeni Yıl’ın kozmogonik eylemi tekrarlamasından ötürü de Noel ve Epifani arasındaki oniki gün hala yılın oniki ayının ön-biçimlenişi olarak görülmektedir (Eliade, 1994: 72).” Ziyafet, yeni yılı; on iki gün ise yeni yıldan sonraki on iki ayı temsil eder. Ayrıca insanların tufan sonrası suda yüzen gemiden karaya çıkmasına yardımcı olan İlah’tır.

Hint mitolojisinde birden fazla yok oluş yer alır. A.L. Dallapiccola’nın “Hint Mitleri” adlı kitabında iki mite de şu şekilde değinir: “Vişnu, Matsya kılığına girip Kral Manu’ya yaklaşır ve yakında evrende olacak çözülmeye önceden haber eder. İlahlar, bu dehşetten ürker ve bütün yaratılış tohumlarını ve kutsal sayılan her şeyi koyacakları bir sandal yaparlar. Çözülme anında rüzgâr kuvvetlenince Manu bir yılan yardımıyla bu sandalı Matsya’nın burnundan çıkan bir boynuza takar. Böylelikle yeniden doğuş başladığında yeni yaratılış döngüsünün ilki Manu’dur. Vişnu, Varaka olarak yeryüzüne iner ve suyun derinliklerine dünyayı aramak için dalar. Varaka dünyayı alır ve suların üstüne yerleştirir. Böylelikle yaratılış süreci yeniden başlar (Dallapiccola, 2013:29-31).” Diğer mit ise şu şekildedir: “Vişnu, Rudra görünümüne bürünür ve kendiyile birlikte tüm evreni tekrar yaratmak için yeryüzüne iner. Yedi güneş ışının içine girerek bütün dünyadaki suları içer. Tüm canlıların bedenlerindeki nemi emer ve dünyada bir damla su bırakmaz. Canlılıktan yoksun kalan susuz dünya bir kaplumbağa kabuğuna benzer. Güneş ışınları yedi ayrı Güneş’e dönüşür. Dünyayı ısıtır ve dünyayı ateş alır. Alevleri dindirmek için ise

yağmur yağdırır ve tüm dünya sular altında kalır. Brahma kılığında henüz doğmamış Vişnu evreni tekrar yaratır (Dallapiccola, 2013:84-86).” Hint mitolojisinde yer alan iki mit birbirinden farklı özellikler taşır. İlk mitte dünyayı tamamen su kaplar ve sadece bir kişi kalırken diğer mitte ise herhangi bir canlının kalması söz konusu değildir. Yaratıcı, Varaka kılığına girerek evreni sular altında bırakırken yine su altından çıkararak tekrar evreni yaratır. Dünyanın yok oluşu ve tufandan sonra tekrar evrenin yaratılışı suyla gerçekleştirir. İlk mittten farklılık taşıyan ikinci mitte ise su ile yok oluştan ziyade susuzluktan yok oluş söz konusudur. Dünyadaki tüm sular kaybolur ve canlılar susuzluktan yok olmaya başlar. Evrenin yok oluşunda ateş var olsa da canlıların yok oluşu susuzluktan kaynaklıdır. Yaratıcı Brahman ise evreni tekrar yaratmak için tüm yerküreyi tekrar suyla doldurarak yaratmayı gerçekleştirir. İkinci bir yaratılış olsa da dünya tekrar su içerisinde çıkıp oluşur. Ayrıca yaratıcı Brahma henüz doğmamıştır. Kendisi de yok oluşta kaybolurken ikinci yaratılışta tekrar yaratılarak suyla özdeşleşir. Dallapiccola’ya göre: “Tanrılar sonsuz değildir. Her şey gibi o da yeniden doğmak için yok olur (Dallapiccola, 2013:31)” sözlerinden de anlaşılacağı üzere ilahlar da yok olup tekrar yaratılarak sonsuz bir döngüye girerler. Hintlilere ait susuzluktan yok oluşun anlatıldığı bir başka mit, Wendy Doniger O’Flaherty’in “Hindu Mitolojisi” adlı kitabında şu şekildedir: “İndra, Tanrıların kralı, Brahmin-katli suçundan acı çekip ortadan kaybolunca yeryüzü ağaçlarını yitirmiş harabeye döndü. Ormanlar ortadan çekildi, ırmakların yolu kesildi, göller susuz kaldı: bütün yaratıklar yağmursuzluktan bunaldı. Tanrılar ve bütün büyük bilgeler korkuya kapıldılar, kralsız kalan evren felaketlere uğradı.” (O’Flaherty, 1996:72). Evrenden kaybolan İlah ile birlikte susuzluk ortaya çıkar. Kuraklığın başlaması ve canlıların susuz kalması ilahları dahi bir korkuya sokar. Çünkü susuzlukla beraber yavaş yavaş yok oluş başlar. Mitte bu duruma “felaket” tanımı yapılır. Belki bir tufan boyutunda etkili olmasa da canlıları olumsuz etkileyen bir durum söz konusudur. Dona Rosenberg “Dünya Mitolojisi” kitabında Hindistan mitindeki yok oluşu aktarmaktadır. Anlatıya göre; “Büyük Tanrı Vişnu evreni yok ettikten sonra uykuya dalar ve 1000 Maha Yuga gecesinden sonra uyanır. Göbeğinde lotus çiçeği yer alan Vişnu, bu çiçekten Brahma yaratıcı tanrısı olarak tekrardan doğacaktır. Tüm yaşamı yok eden sudan tekrardan yaşamı canlandırmak adına yumurtayı kırarak evrene yeni günü müjdelere.” (Rosenberg, 2003:341). Evreni yok eden Vişnu bir süre bekledikten sonra lotus çiçeği eşliğinde doğar. Lotus çiçeği ile

doğan İlah Brahma, evreni suyla yok ettikten sonra su içerisindeki yumurta ile evreni tekrar yaratır.

Tufan yeni bir dönemin başlangıcıdır ve yeni bir yaratılıştır. İnsanoğlu ve canlılar tufan suyundan etkilenir ve yok olur. Tufandan sonra tekrar canlanması ise yine suyla gerçekleşir. Su, bir dönemi kapatıp yeni bir dönemin açıldığını gösterir. Evrenin yaratılışına başlamadan önceki kaos, evrenin yaratılışıyla yerini kozmosa bırakır. Tufan ise dünyayı tekrar kozmostan çıkarıp kaosa sürüklemektedir. İkinci yaratılışla beraber dünya kozmos düzene tekrar geçer. Su, mitik anlatılarda evrenin yaratılışının özünü oluşturan bir kaynak olduğu kadar evrenin yok oluşunu da temsil eden bir kaynaktır. Tufan mitlerinde suyun arındırma özelliği ortaya çıkmaktadır. “Tufan mitlerinde, dünyanın tümünden yok olup başka bir dünyanın başlaması değil, mevcut dünyanın kötülüklerden ve yozlaşmalardan arındırılıp aynı dünya üzerinde yeni bir hayatın başlaması ideali yatar (Çınaroğlu, 2008: 40).” Bazı mitlerde ise İlah sadece insanları cezalandırmakla kalmaz yaşlanmış (bozulmuş) dünyanın tekrar doğması için de tufan yapar. Mircea Eliade bu durum hakkındaki yorumu “Evren yalnızca var olduğu, yani canlı olduğu ve ürettiği için yavaş yavaş bozulur ve sonunda yıkılmaya yüz tutar (Eliade, 2003: 84).” şeklindedir. Tufanla dünyanın gençleşmesinin yanında dünya kötülüklerden arınır. Yeni bir dönemin, yılın ve hayatın başlangıcı olan tufan; varlıkları günahlarından ve suçlarından arındırarak yeni bir düzen ve temiz bir gelecek ortaya koyar. Tufan, hem dünyanın yeniden canlanmasına hem de insanlığın yeniden canlanmasına yol açmıştır (Eliade, 2016: 82). Böylelikle dünya ve insanlar hem gençleşmiş (yeni nesil ve yeni bir dünya) hem de arınmıştır.

Bahsedilen tufan mitlerindeki ortak özellik, varlıkları yok etmeye çalışırken bir kadın ve bir erkek insanın kurtulmuş olmasıdır. Kurtulan insanlar ya eş (karı-koca) ya da kardeştir. Ancak bütün varlıkları yok edip tekrar yaratma süreci görülmemektedir. Her tufandan sonra efsanevi bir ata yeni bir insanlığın doğumunu gerçekleştirmektedir (Eliade, 1991: 65). Tufan sonrasında ortaya çıkan efsanevi ata, aslında evrenin ilk yaratılışındaki kişiyle aynı özellikleri taşır. Bir ata ve ondan üreyen bir nesil ortaya çıkar. Her tufan mitinden sonra döngü başa sarar ve evrendeki her şey tekrar yaratılmaya ve var olmaya başlar. İnsanlar sadece kurtulan çiftten çoğalır.

Semavi Dinlerde Su

İnsanlar; çevresindeki her maddenin ve varlığın özünü merak etmiş ve bunları tanımlamaya, açıklamaya gitmiştir. İnanç ve inanma arzusu hep bir arayış içinde olmayı sağlamıştır. İnsan, kendisinden ve çevresindekilerden daha üstün bir varlığın var olduğuna inanır. Çünkü insanlar kendileriyle eş değer varlıkların yaratıcı statüsünde olmasını kabullenip bununla tatmin olamazlar. Bu da insanın zorunlu olarak bu âlemin dışındaki bir varlığın kabullenmesini gerekli kılmaktadır (Gündüz, 2019: 22). Bu kabullenişle dini inançların temeli oluşur. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait “Yaşayan Dünya Dinleri” adlı kitapta Şinasi Gündüz din terimini şu şekilde açıklar: İnsanın her türlü inancını, düşüncesini, tavır ve davranışlarını ifade eden, insanın yaşam tarzı ya da yaşamında izlediği yol anlamına gelmektedir. (Gündüz, 2019: 19). Yaratıcı, insana kuralları ve kutsallığı dinle aktarır. İnsan ile yaradan arasındaki ilişkiyi kuran “dinsel inanç”tır. Din, insanın davranışları ve yaşamını etkilerken “kutsallığı” da benimsetir. Birçok millet kendi diniyle kutsallığını benimsemiştir. Ancak dünya üzerinde en yaygın ve bir elçi (peygamber) eşliğinde kutsal kitaba dayalı olan üç din vardır. Bu dinler ortaya çıkış tarihlerine göre “Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet” olarak sıralanabilir.

Tevrat (Tora)¹

Tevrat, Musa peygambere indirilen kutsal bir kitaptır. Museviliğin kutsal kitabı olan Eski Ahit (Tevrat), evrenin yaratılışıyla başlar. Tevrat'ta peygamberler yaşadıkları olaylarla başka bir evreye –döneme- geçerler. Genellikle bu geçişler eşik görevi görmektedir. Tevrat'ta eşikler fazlaca vardır ve eşiklerde genellikle su yer alır. Tevrat'ta yer alan “Nuh Tufanı”ndan sonra gelen soy, Nuh peygamberin soyundan gelmektedir (Yaratılış, 10:32). Nuh peygamberin soyundan gelen Avram (İbrahim Peygamber) Musa peygamberin atasıdır ve “Yahudilere göre ilk Yahudidir” (Adam, 2019:207).

Yakup peygamberin oğlu Yusuf peygamberin hayatındadır ve Tevrat'tan şu şekilde özetlenebilir: “Yusuf peygamber, Yakup peygamberin yaşlılığında doğan oğludur. Babası en çok Yusuf'u sevdiği için kardeşleri Yusuf'tan nefret ederler. Yusuf peygamber bir rüya görür ve rüyasında ‘Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler.’ diye anlatır. Kardeşleri rüyadan sonra daha çok kinlenerek Yusuf'u

¹ Tevrat'ta suyun “eşik” görevine yer verilmiştir. Daha fazlası için “Kutsal Kitap Tevrat”a bakınız.

öldürmek isterler. Bir gün kardeşleriyle koyun gütmeye giden Yusuf'u kardeşleri susuz ve boş bir kuyuya atarlar. Bir süre sonra kuyudan çıkarıp satmaya karar verirler. Yoldan geçen kervana satmak isterler ancak kuyuya döndüklerinde Yusuf yoktu. Çünkü onu Midyanlı tüccarlar kuyudan çekip almıştı (Yaratılış, 37: 3-28).” Yusuf peygamberin dönüm noktası kuyuya atılmasıyla başlar. Kuyu susuz olsa da su ile bütünleşmiş bir nesnedir. Babası Yakup peygamber gibi Yusuf’unda suyla hayatı değişir. Kuyuya atılmadan önce kardeşi tarafından nefret edilen ve çoban olan Yusuf, kuyuya atıldıktan sonra Mısır’ın yöneticilerinden biri olur. Suyla başlayan bu yolculuk yöneticilikle son bulur. Yusuf’un Mısır’a gitmesi İsrailoğullarının Mısır’a göç etmesine vesile olur ve onlar için bu göç yeni bir dönüm noktası olur. Dönüm noktası Musa peygambere kadar uzanır. Tevrat’ta yer alan Musa peygamberin hayatı şu şekilde özetlenebilir: “Yusuf ve kardeşleri öldükten sonra Mısır yönetimine Yusuf’u tanımayan bir firavun gelir. Onlara eziyet eder ve köle olarak kullanır. Firavun ebelere, İsraililerin erkek çocuklarını öldürmelerini, kız çocuklarını bırakmalarını söyler. Bir kadın ise doğum yapar ve erkek çocuğunun olduğunu görür. Onu üç ay gizledikten sonra hasır bir sepete koyarak Nil kıyısındaki sazlıklara bırakır. Onu da firavunun kızı bulur ve sahiplenir. Onu emzirmek için bir kadın bulurlar ancak bu kadın çocuğun kendi annesidir. Onu büyütür ve firavunun kızına geri getirir. Firavunun kızı onu sudan çıkardığı için ona Musa adını verir. Musa bir süre sonra Mısır’dan kaçmak zorunda kalır. Rab tarafından Musa’ya ‘Mısır’daki halkımı kurtar.’ çağrısı gelir. Bunun üzerine Musa, Mısır’a döner. Halkını salması için firavunla konuşur fakat firavun bunu kabul etmez. Musa, halkını ve firavunu Rab’in elçisi olduğuna inandırmak için bir takım olağanüstü özelliklerini gösterir. Firavun bunlara dayanamayıp İsrailileri kovar. Ancak İsraililer gittikten bir süre sonra firavun kararından vazgeçer ve İsrail halkının peşine düşer. Tam denizin önüne geldiklerinde Rab, Musa’ya ‘Elini denize uzat.’ dedi ve Musa onu dinledi. Deniz birden ikiye bölündü böylece İsrailoğlu yürüyerek karşıya geçti. Tam firavun ve askerleri geçecekken Rab yine Musa’ya ‘Elini uzat.’ dedi ve Musa denileni yaptı. O anda deniz kapandı, firavun ve ordusu denizde boğuldu (Çıkış, 1-14).” Musa peygamberin yaşadığı iki eşik vardır ve her ikisi de suyla bağlantılıdır. İlkinde öldürülmesi gereken erkek çocuğunun Nil nehrinde tekrar can bulması, diğerinde ise denizi geçerek halkını ve kendini kurtarmasıdır. Nil nehrine bırakılan bebek ölümünden kurtulur ve öldürmek isteyen kişinin kardeşi tarafından büyütülür. Su, Musa’nın

sadece kendi hayatını değiştiren bir unsur değildir; su, Musa'nın halkının da kurtarıcısıdır. Bir nehirle hayat bulan çocuk yine bir denizle de halkını kurtarır. Deniz, firavun için de bir eşiktir. Musa ve halkının kurtulmasına yardımcı olan deniz, firavun ve askerlerini cezalandırır. Su, İsrailoğulları için kurtuluş, dūřmanları için ise felaket[tir] (Erbař, 2004: 246).

İncil (Yeni ahit)²

İncil, İsa peygambere gönderilen kutsal kitaptır. Su, İncil'de birçok noktada yer alır. Hristiyanlıkta suyun arınma özelliği yaygındır. Onun dışında suyun Yeni Ahit'te de Tevrat'taki gibi "Rabbin hikmeti ve Rab ile bağlantı" gibi özellikleri görölmektedir.

Hristiyanlıkta su, İsa peygamber ile bütünleşmiş bir özellik taşımaktadır. İsa peygamberin çarmıha gerilmesinden sonra gerçekteşen mucizeyi Hristiyanlar buna kanıt gösterir. Olay, Yuhanna bölümünde şu şekilde aktarılır: "Onun ölmüş olduğunu gördüler, askerlerden biri O'nun böğrünü mızrakla deldi. Böğründen hemen kan ve su aktı (Yuhanna, 19: 33-34)". İsa peygamber her ne kadar ölmüş veya öldürölmüş olsa da Hristiyanlar onun tekrar dirildiğine inanırlar. İncil'de İsa peygamberin ölüp tekrar dirildiği bir melek tarafından şu şekilde müjdelenir: "Korkmayın! Çarmıha gerilen İsa'yı aradığınızı biliyorum. O burada yok; söylediği gibi dirildi." (Matta, 28: 5-6). İsa peygamber çarmıha gerilerek öldürölür ve öldüğünü anlamak için böğrüne mızrakla vurulduğunda "hayat suyu" akar. Böylece İsa peygamberin su ile bütünleşmesi "vaftiz"i beraberinde getirir. Çünkü o, ölümünden sonra böğründeki su ile üç gün sonra (Matta, 27: 62-63) tekrar dirilmiştir. Dolayısıyla Hristiyan vaftizi, Hz. İsa'nın ölümü ve dirilişine katılma anlamına gelmektedir (Sezal, 2007: 60). İsa peygambere inananlar, vaftizle kendilerini kutsayarak İsa peygamberin ölümünü ve tekrar dirilmesini yâd ederler. Pavlus'un İncil'inde İsa peygamberin ölüp tekrar dirilmesine şu şekilde yer verilir: "Baba'nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla O'nunla birlikte ölüme gömüldük. Eğer O'nunkine benzer bir ölümde O'nunla birleştiysek, O'nunkine benzer bir dirilişte de O'nunla birleşeceğiz (Romalılara Mektup, 6: 4-5)." İsa peygambere inananlar İsa peygamber ile bütünleşmeyi kutsal suyla yaparlar. Ayrıca vaftiz esnasında insanların üç kere dalıp (veya daldırılıp) çıkması İsa peygamberin üç

² İncil'de suyun "arındırma" özelliğine yer verilmiştir. Daha fazlası için "Yeni Ahit (İncil)"e bakınız.

gün sonra dirilmesini temsil eder. Üç defa dalmakla üç gün sonra kabrinden kalkan Mesih gibi olacağına ve Mesih gibi bir gün yüceltileceğine inanılır (Erbaş, 1998:105). İsa peygamberin tekrar doğuşu gibi masum, temiz ve kutsal olur. Hristiyanlar, İsa peygamberin doğumu, ölümü tekrar dirilip Tanrı'nın yanına gitmesini kendi vücutlarında temellendirirler (Eliade, 2016: 224-225). Vaftiz sayesinde insanlar İsa peygamberle bütünleşerek kendi vücutlarında İsa peygamberi taşırlar. Pavlus'un İncil'inde peygamberin insanların vücutlarıyla bütünleştiği şu şekilde belirtilir: “Vaftizde Mesih’le birleşenlerinizin hepsi Mesih’i giyindi.” (Galatyalılara Mektup, 3:27). Bu doğrultuda vaftiz töreni Mesih ile birleşme ritüeli olarak günümüze kadar gelmiştir.

Vaftiz, mitlerde ve diğer semavi dinlerinde yer alan arınma özelliğinin Rab ile birleşmiş halidir. Nasıl ki tufan mitlerinde su ile günahlardan arınıp tekrar yaşam başlıyorsa Hristiyanlık inancındaki vaftizde de aynısı gerçekleşir. Tanrısal bir özellik olan arındırma vaftiz ile bireyselliğe indirgenir. Vaftizin tufan mitlerden en büyük farkı ise günahkârların ölüp tekrar dirilmesi yoktur, vaftizde İsa peygamberi temsilen ölüp-dirilme vardır. Bu bakımda ölüp-dirilmeyle insanların bir önceki hayatlarındaki günahlarından arınma yoluna girdiği açıktır.

Kur'an-ı kerim³

Tevrat ve İncil birbirinin devamı niteliğindeki kutsal kitaplardır. Ancak Kur'an-ı Kerim başlı başına yaratılıştan son peygamber Muhammed'e kadar anlatan kutsal kitaptır. Kur'an'da diğer kutsal kitaplarda yer aldığı gibi su vardır. Allah'ın varlığının kanıtını sağlayan, insanları ödüllendiren veya cezalandıran yine sudur.

Allah yaratıcı güçtür ve insanları kendi varlığına iman etmeleri için suyun varlığını şahit gösterir. İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan suyun yaratılması ve insanlara bahşedilmesi, insanların suyun yaratıldığına şükretmesi gerektiği Kur'an'da birçok kez vurgulanır. Zümer suresinde bahsedilen: “Görmedin mi, Allah gökten yağmur yağdırdı da onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı. Sonra onunla renkleri çeşit çeşit ekinler çıkarıyor. Sonra ekinler kuruyor da onları sapsarı kesilmiş görüyorsun. Sonra da Allah onları kurumuş çer çöp hâline getirir. Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır” (Zümer, 39:21) ayette Allah'ın hikmetleri suyla olmaktadır. Su, Allah tarafından gökten gönderilir ve bu suyla insanın ihtiyacı

³ Kur'an-ı Kerim'de “yağmur ile Allah arasındaki” bağ üzerine durulmuştur.

karşlanır. Vurgulanmak istenen yer ise suyun hikmetiyle elde edilenlere insanların imrenmesi ve Allah’a iman etmesi gerektiğidir. Benzer bir ayette Fâtır sûresinde yer alır. Fâtır sûresinde: “Görmüyor musun ki, Allah gökten yağmur yağdırdı. Biz onunla türlü türlü ürünler çıkardık. Dağlardan da beyaz, kırmızı (birbirinden farklı) çeşitli renklerde yollar (katmanlar) var, simsiyah taşlar da var.” (Fâtır, 35:27). Allah, gökten yolladığı yağmur sayesinde yeryüzünde çeşitli renklerle insana lütuf sunmuştur. Gökten inen su (yağmur) renksiz ve kokusuz olsa da onun yardımıyla büyüyenler renklidir ve bazıları kokuludur. Allah, mucizesini su üzerinden göstererek insanları iman etmeye yönlendirir. Ali Erbaş “Muhtelif Dinlerde Su Motifi” adlı makalesinde yağmur suyunun rahmet olduğunu şu şekilde tanımlar: “Yağmurun diğer bir adı da rahmettir. Kuru topraklara hayat veren hazinedir.” (Erbaş, 2004:255). Allah’ın rahmeti Allah’tan gelen bir nurdur. Su, yaşam veren maddedir. Rahmet ve bereketin yeryüzündeki tecellisidir. Yeryüzü için bu denli önemli olan suyun tek kaynağı ise Allah’tır. Suyun varlığı sayesinde Allah’ın yüce ve erişilmez bir güce sahip olduğu vurgulanır.

Bu bağlamda semavi dinlerin hepsinde su önemli bir yere sahiptir. Kimi zaman su ödüllendirme rolündeyken kimi zaman da cezalandırma rolündedir. Yaşam veren su aynı zamanda yok etme özelliğine sahiptir. Semavi dinlerin hepsinde ibadet öncesi su ile arınma varlığı söz konusudur. Su varlığını arındırma ile devam ettirmektedir. Aslında su yaratıcıya ulaşmanın ilk adımını oluşturmaktadır. Her kim hangi dine mensup olursa olsun suyla arındıktan sonra yaratıcıya ulaşmaktadır. Su, her özelliği ile yaratıcının varlığına kanıttır.

Kam Ritüellerinde Su

Ruhlarla iletişim sağlamaya çalışan seçilmiş kişiye şaman, Türklerde kam denir (İnan, 2020: 73). Şaman kelimesinin Türkler tarafından kullanılmadığı bilinmektedir. Kam çeşitli yollarla transa geçer. Böylece ulaşmak istediği yere, ruhun yanına gider ve görülmeyen varlık olan ruhla iletişim kurmaya çalışır. “Kamlar, görünen ve görünmeyen dünyalar arasında kozmik yolculuk yapabilen, bu dünyalar arasında ilişki kurabilen; huzur, refah, mutluluk ve sağlığı olumsuz etkilerden koruyan insanlardır.” (Bayat, 2020: 20). Ruhlarla bağlantı kuran kamlar insanları iyileştirir ve huzur içinde yaşamasını sağlarlar. Tehlikelere karşı insanları ruhlarla korumaya çalışır.

Yaratma, yok etme ve tekrar yaratma özelliğine sahip olan su, kamların geçiş ritüelinde de etkin rol oynamaktadır. Üç dünya arasındaki iletişimi kuran kamlar, o bağı kurabilmek için ruhlar tarafından eğitilmektedir. “Seçilmiş olan şamanların ruhları, su ruhu ve orman hayvanlarının koruyucu ruhları tarafından kaçırılarak kötü kadın yanına götürülür ve orada akağacın üç yuvasından birine konulur.” (Bayat, 2006: 95). Kam, orada ata ruhlar tarafından eğitilir ve diğer dünyalarla iletişim kurar. Kam ruhunun, su ruhu tarafından kaçırılması yeryüzündeki sularının canlı olduğunu gösterir. Doğa ile bütünleşen kam, suyun ruhu tarafından korunmaktadır. Çünkü “koruyucu ruhlar şamanı tehlikelerden koruyan varlıklardır.” (Bayat, 2006: 147). Bu doğrultuda iyi ile kötüyü ayıran su, kamı da kötülöklere ve tehlikelere karşı korumaktadır. (Kötü ruhlara karşı korunmak için Bursa/Gemlik’te uygulananlar 3.3. Hayatın Geçiş Dönemlerinde Su başlıklı bölümde yer almaktadır.)

Kamların sırra erişiminde ve kamlığı öğrenmesinde suyun aktif rolü vardır. Su, ilksel suları yani yaratıcılığı ve bilgeliğı simgelemektedir. Kamların bu çileli yollarında su bilgelikle donanmıştır. Mircea Eliade “Şamanizm” adlı kitabında kamın su sayesinde bilgilenmesini Samoyedlerden bir kamdan aktarılan bilginin özeti şu şekildedir: “Denizin ortasına götürölen kam, hastalığın kendisine ‘Suyun Efendilerinden kamlık yetkisi alacaksın’ dediğini duyar. Sonra hastalık denizin suyunu bulandırır ve kaybolur. Kam sudan çıkıp dağa tırmanır. Orada çıplak bir kadın görerek onun memesini emer. Bu kadın suyun hanımı idi ve kam adayına ‘Sen benim çocuğumsun, bu yüzden seni emziriyorum.’ der. Suyun hanımı olan kadının kocası ‘Yeraltının Beyi’ idi. Yeraltının Beyi kam adayını hastalıkların beyleriyle tanıştırır. Daha sonra kadın, kamlar ülkesine gitmiş ve orada kam adayının sesini gürleştirmiştir. Daha sonra da dokuz deniz kıyısına götürür. Bu denizin ortasında bir ada, adanın üzerinde ulu bir kayın ağacı varmış. Bu ağaç denizle çevriliymiş. Her denizin kuşu varmış. Aday bu denizlerin hepsini geçip ağacın yanına varır. Ağacın tepesinde birçok ulustan insanlar görür ve kuşlarla uçmayı öğrenir.” (Eliade, 1999: 61-62). Kam adayının sırra erişmesindeki yola öncölük eden Suyun Efendisi’dir. Suyun bilgeliğıyle yaratılış mitlerinde var olan “Ak Ana”ya atıf yapılır. Hiçbir şey yokken suyun var olması ve aynı suyun kam adayını eğitmesi önemlidir. Ayrıca Suyun Efendisi, kam adayını hastalıkların beyleriyle tanıştırdığı anlatılmaktadır. Bu

suyun hasta etme ve aynı suyun şifa olma özelliğini yansıtmaktadır.⁴ Bu özelliklerle su, içerisinde her şeyi barındırmaktadır. “Her bilgi, her varlık, her anlamdaki durum suyu, bilgeliğe, kutsallığa ulaştırmaktadır.” (Baysal, 2020:171). Kam adayı suyun içerisindeki bilgileri öğrenir ve böylece hastaları iyileştirip kötülüklerle mücadele eder. Anlatıda dikkat çeken bir diğer özellik, kam adayının deniz kuşlarıyla uçmayı öğrenmesidir. Kam orta dünyadan diğer dünyalara geçmek için uçar. Kuşlardan bahsedilip sudan bahsedilmemiş olsa da kuşların denizle özleşmesi suyun önemini vurgular.

Kamın hastalıkları iyileştirme özelliği de vardır. Hastaları iyileştirmek için kişiyi hasta eden ruhu bulması gerekir. Bunun için ayin yapan kam o ruhu bulur ve kötü ruhu kovar. Kamlar sahip oldukları bu güç nedeniyle hastaların bedenlerindeki kötü ruhları ve bunların zararlı etkilerini kovabilirler (Acar, 2017: 55). Yakutlarda kamın kötü ruhu bulup onu yeraltı dünyasına yollamak için suya dalar gibi yaptığı bilinir (Harva, 2015:436). Suyun içine dalar gibi yapması yeraltı dünyasının suyun altında olduğu tasavvur edilir (Harva, 2015:436). Bu bilgiden hareketle kamın ayinde suya dalıp kötü ruhları yer altına kovması suyun bir eşik olduğunu göstermektedir. Su, yeraltı dünyası ile orta dünya arasında bir eşiktir. Bu eşikten kötü ruhu geçirerek yer altı dünyasına hapseder. Kama, dalıcı kuşların yol gösterdikleri bilinmektedir (Harva, 2015:435). Kamın dalma metaforunu kullanması su kuşlarının ona yardımını göstermektedir. Kam, yol gösteren dalıcı kuşların yardımıyla kötü ruhları yeraltı dünyasına göndermektedir.

Kamların hastaları iyileştirme, insanları hasta eden kötü ruhları alt dünyaya gönderme ve insanları kötü ruhlara karşı koruma özellikleri vardır. Kamların bu özellikleri Bursa/Gemlik’te ocaklılar tarafından yapılmaktadır. Çünkü “Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle kamların dini yönünü din adamları devralmış, tıbbi işlevleri ise ocaklılar tarafından yürütülmeye devam etmiştir (akt. Acar, 2017: 55).” Bursa/Gemlik’teki ocaklık geleneğine “Halk Hekimliğinde Su” başlıklı bölümde ayrıca değinilecektir.

Su, her toplum için önemlidir. Suyun özelliklerinden biri eşik olmasıdır. Yaratılış anlatılarında alt dünya ile orta dünyayı ayıran su, Şamanizm’de de alt ve orta dünyanın eşiğidir. Yaratılışta evrenin yaratılmasına yardımcı olan su, yok oluşta

⁴ Bursa/Gemlik’te uygulanan suyun şifa özelliği “halk hekimliği” bölümünde yer almaktadır.

ise iyi ve kötüyü ayırır. Su, kötöleri iyilerden ayırıp iyileri kötölükten arındırır. Şamanizm’de kamın sırra erişmesinde önemli role sahip olan su, bu yolculukta kama yol gösterir. Kama ayin esnasında yardımcı olur ve onu kötölüklerden korumaktadır. Bu bilgilerden hareketle su, ruhu olan bir maddedir. Su ruhu; insanların, hayvanların, doğanın ruhuna işleyen bir özdür.

Bu tezde eski Türklerdeki yaratılış, tufan ve yok oluş anlatıları ile Bursa/Gemlik’teki yaratılış, tufan ve yok oluş anlatıları arasında nasıl bir benzerlik olduğu, su kültünün Bursa/Gemlik’te doğaya ve insanlara nasıl yansıdığı ve su iyelerinin insanlar üzerinde nasıl etkileri olduğu üzerine durulacaktır.

2. BÖLÜM BURSA/GEMLİK’TE SUYLA İLGİLİ YARATILIŞ VE YOK OLUŞ

Türklerde suyun ruhunun olması ve yaratılışın suyla gerçekleşmesi Tanrı ile bağlantılıdır. Su, Türklere ait mitlerde çok fazla yere sahiptir. Türklerde su, önemli bir yere sahiptir. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte İslamiyet öncesi dönemle Türk-İslam dönemi iç içe geçerek kültür aktarımı sağlanmıştır. Bu bölümde Türk mitlerinde suyun önemine değinilecektir.

Türk mitlerinde su çok fazla yer alır. Yaratma, yok etme, arınma, temizlenme özelliğine sahip olan su; Türk kültüründe etken rol oynamıştır. Türk mitlerinde suyun önemi çok vurgulanmıştır ve bu günlük hayata yansımıştır. Tanrıyla bağlantısı olan veya aracı olan suyun etrafında birçok ritüel gelişmiştir. Gelişen ritüeller insanların günlük yaşamında suya karşı hareketlerini yönlendirmiştir. Cezalandırma ve ödüllendirme özelliğini düşünerek hakaret etmemeyi ve saygı göstermeyi ön plana çıkarır.

2.1. Bursa/Gemlik’teki Yaratılış Anlatılarında Su

Evrenin yaratılışında kaostan kozmosa geçişi sağlayan Tanrı, birçok mitte sudan faydalanmıştır. Türk mitinde yaratılışın özü suyla başlar. Su yaratılışın özü olmasıyla Tanrı ile insan arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişki de Tanrı kutunu taşımak anlamına gelir (Baysal, 2020:149). Türk mitolojisinde birden fazla yaratılış miti yer alır.

2.1.1. Evrenin Yaratılışı

Türklere ait mitler çeşitli kaynaklarda toplanmıştır. İlk olarak 19. yy.da Verbitskiy’in derlediği “Altay Yaratılış Destanı”nda yer alan mit şu şekildedir:

Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer
Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,
Uçuyor, arıyordu, katı bir yer, bir bucak.
Kutsal bir ilham ile, nasılsa gönlü doldu,
Kayıptan gelen bu ün, ona bir çare buldu.
Gökten gelen bir ses, Ülgen’e buyruk verdi:
“-Tut önündeki şeyi, hemen yakala” dedi.
Ülgen bu emre uydu, uzattı ellerini,

İçinden tekrarladı, Semanın sözlerini.

Denizden çıkan bir taş, fırladı çıktı yüze,

Hemence taşı tuttu, bindi taşın üstüne (Ögel 1995:432-433)

Mitte anlatılmak istenen varoluşun temelinde su vardır. Etrafta hiçbir şeyin var olmaması sadece su içerisinde olması aslında bir kaosun başlangıcıdır. Gökten gelen emir ile taşın suyun içerisinde çıkıp gelmesi de kaostan kozmosa geçişi gösterir. Taşın suda yer alması evrenin oluşumunda suyun etken bir madde olduğunu gösterir. Aynı anlatının devamında;

“Bir Ak Ana (Ak-ene) var idi, yaşardı su içinde,

Ülgen’e şöyle dedi, göründü su yüzünde:

‘Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,

Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren!

De ki hep, ‘Yaptım oldu! Başka bir şey söyleme!’” (Ögel 1995:433)

Mitte yer alan “Ak Ana” yaratıcı olan Ülgen’e su içerisinde gelerek bilgi verir ve ortadan kaybolur. Ak Ana, Ülgen’e verdiği bilgi sayesinde evren yaratılmış olur. Burada su hem yaratmada kullanılan bir etkidir hem de bilgeliği temsil etmektedir. “Çünkü su, kozmik hafızada bilgi sembolü olarak bilinmektedir.” (Bayat, 2017:90). Suyun ruhu olan Ak Ana, Ülgen’in yaratma benliğine yardımcı olur. Mitte tek yaratıcı olsa da yardımcı varlık sudur. Evren, suyun yardımıyla kaostan kozmosa geçer. Mitin devamında yer alan anlatıda yaratılışın suyla bağlantısını devam ettirmektedir:

Bu dünyanın yanına, yaratılmış üç balık. Bu büyük balıkların, üstüne dünya konmuş. Balıklar çok büyükmüş, dünyaya destek olmuş. Dünyanın yanlarına, iki de balık konmuş. Dünya gezer olmamış, bir yerde kalıp donmuş.

...

Oradaki balığın başı tam kuzeydeymiş. Tufan hemen başlarmış, yönü az değişseymiş. (Ögel, 1995: 133).

Mitte yer alan bu bölümde, dünya balığın üzerine kurulmuştur. Dünyanın hareket etmemesi veya tufan ile insanlara zarar gelmesi balıklara bağlıdır. Su üstü insanların âlemiyken suyun altı yaratılıştan önceki kaosun barındırıldığı âlemdir (Baysal, 2020:150). İki âlem arasındaki bağı sağlayan balıktır.

Altaylıların bir diğ er suyla yaratılış mitine, 19. yy.da W. Radloff'un derlemesiyle ulaşılmıştır. Bu mitte diğ erinden farklılıklar mevcuttur. Radloff'un derlediği yaratılış miti Abdülkadir İnan'ın "Tarihte ve Bugün şamanizm" adlı kitabından  zet şu şekildedir: "Hiçbir şey yokken yalnızca Tanrı, kişi ve su vardı. Bunlar kaz şeklinde su üzerinde uçuyorlardı. Kişi rüzgâr çıkartıp Tanrı'nın yüzüne su serpti. Bu sayede kendini Tanrı'dan büyük sandı, suya daldı ancak boğulmaya başladı. Tanrı, kişiyi kurtardı. Tanrı 'Sağlam bir taş olsun' dedi ve suyun dibinden taş  ıktı. Tanrı ile kişi taşın üstüne oturdular. Tanrı kişiye 'Suya dal oradan toprak çıkar' dedi. Çıkarılan toprakla yeri yarattı. Tanrı tekrar suya dalıp toprak getirmesini söyledi. Kişi suya dalıp toprağı getirdi ancak bir elindeki toprağı ağzına soktu. Tanrı toprağı yere saştı o esnada kişinin ağzındaki toprakta büyümeye başladı. Tanrı 'At ağzından toprağı!' demesiyle attı ve tepeler meydana geldi." (İnan, 1986: 14). Anlatıda başlangıçta sadece Tanrı, kişi ve su vardır. Bu mitte Tanrı yaratma özelliğini kendi bünyesinde taşımaktadır. Kişi, yaratmada yardımcı gibi gözükse de asıl yardımcı sudur. Su, ne zaman veya kim tarafından yaratıldığı bilinmeyen unsurdur. Radloff ile Verbitskyi tarafından derlenen yaratılış mitlerinin her ikisinde de su etken rol oynamaktadır. Her şeyin yaratılmasına vesile olan sudur. Ayrıca Tanrı ilk olarak suyun üzerinde uçar ve sudan çıkan taşın üzerine oturur. Su üzerinde uçması suyun "tanrının ilk mekânı (Baysal, 2020:151)" olduğunu gösterir. Tanrı'dan pay alan su, Tanrı ile özdeşleşerek kutsallık kazanmıştır. Tanrı ve suyun ne zaman oluştuğunun bilinmemesi de Tanrı ile suyun kutsallığının göstergesidir.

Altay Türklerine ait bir diğ er yaratılış miti Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi" adlı kitabından  zeti şu şekilde aktarılabilir: " lgen dünyayı yaratmak için yukarıdan suyun üzerine iner ancak nereden başlayacağını bilemez. İnsanoğlu  lgen'e geldi ve 'Dünyayı yaratmaya geldim.' dedi. Tanrı kızdı ve ona ' yleyse bana hemen toprak getir.' diyerek onu toprak getirmeye yolladı. İnsanoğlu ise hemen suyun altına dalıp toprak çıkardı. Suyun altındaki dağdan bir parça aldı, ağzına koydu ve hemen suyun üstüne  ıktı. Toprağın yarısını Tanrı'ya verdi ve diğ er yarısını kendine sakladı. İnsanoğlu ağzındaki toprağı dünyaya tükürdü ve onunla bataklık, denizler ve tarlalar oluştu." (Ögel, 1995: 466; Eliade, 2006: 137-138). Anlatı diğ er yaratılış mitlerine benzese de en büyük farkı, evreni yaratma fikrinin insan tarafından Tanrı'ya sunulmasıdır. Diğ er mitlerde suyun yol göstermesi ya da Tanrı'nın direkt kendi arzusıyla evreni yaratma düşüncesi mevcuttur. Ancak burada

insanoğlu aktif durumdadır. Su, burada Tanrı ve insanoğlunun gerisinde kalmış gibi gözükse de aslında yine ana maddedir. Yaratıcı veya insanoğlunun dünyayı yaratması için en gerekli madde suyun içerisinde. Sadece suyun varlığı bir kaosken yine suyun yardımıyla bu yerini kozmosa bırakmıştır.

Altaylara ait bir diğer yaratılış miti Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz'ın birlikte derledikleri “İslamiyet Öncesi Türk Destanları” adlı kitapta şu şekilde yer alır: “Hiçbir şey yokken sadece su vardı. Tanrıların en yükseği Tengere Kayra Kan kendisine benzer birini yarattı ve adını ‘kiji’ koydu. Kayra Kan ve Kişi kara kaz gibi su üzerinde uçarlarken Kişi kendisini Kayra Kan’dan üstün gördü ve daha yükseğe uçmak istedi. O sırada uçma yetisini kaybedip sonsuz sulara düştü. Tam boğulacağı sırada Kayra Kan onu kurtardı ve onun rahat oturması için bir yer yaratmaya karar verdi. Tanrı, Kişi’den suyun dibinden toprak getirmesini emretti. Kişi suyun içerisine dalıp toprak getirirken birazda ağzına attı. Ancak suyun üzerine çıkarken toprak ağzında şişmeye başladı. Kayra Kan’ın emriyle toprağı tükürdü. Kayra Kan’ın yarattığı yeryüzü dümdüz ve pürüzsüzken Kişi’nin tükürmesiyle bataklık tepeler meydana geldi.” (Sakaoğlu ve Duymaz, 2020:165). Hiçbir şey yokken suyun varlığı mitte suyun önemini vurgular. Var olan suyun içerisinden çıkarılan toprak, yeryüzünün ana maddesini oluşturmaktadır.

Diğer yaratılış miti Yakut Türklerinden derlenmiştir. Yakut Türklerinde birden fazla yaratılış miti mevcuttur. Mit, Troşçanski’nin derlediği Uno Harva’nın “Altay Panteonu” adlı kitabından ve Bahaeddin Ögel’in kitabından şu şekilde özetlenebilir: “Yüce Ürün Ayi Toyon uçsuz bucaksız ilk denizi seyrederken o sırada denizin üzerinde bir kabarcık görür. Ona ‘sen kimsin’ diye sorar kabarcık ise kendisinin şeytan olduğunu suyun altında yaşadığını söyler. Tanrı ‘O halde oradan bana toprak getir’ der. Şeytan suya hemen dalar ve toprak getirir. Tanrı ise onu kutsayarak suyun üzerine serper. Bunun üzerine şeytan Tanrı’yı suda boğmaya çalışır.” (Harva, 2015: 72, Ögel, 1995: 448, Eliade, 2006: 141, Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 159). Bu mitte anlatılan olayda şeytan suyun altında yaşamaktadır. Şeytanın kimin tarafından yaratıldığı belli değildir. Şeytanın suyun altında yaşaması ve yaratıcı Tanrı’nın su üstünde yaşaması, suyun eşik olduğunun göstergesidir. Eşik olan su sayesinde iyi ile kötü birbirinden ayrılmaktadır. Suyun altındaki şeytan kötülüğün temsilcisiyken suyun üstünde yaşayan Tanrı ise iyiliğin göstergesi durumundadır. Bu yüzden de

suyun altından getirilen toprağı Tanrı kutsayarak suyun üzerine serper. Çünkü suyun dibindeki toprak, tehlikeli ve kutsal dışı bir mekândır ve kaosu temsil eder (Baysal, 2020: 155). Sudan çıkan toprak Tanrı sayesinde kötülükten arınarak yeni bir yaşam alanı oluşturmuştur.

Yakut Türklerine ait bir diğer anlatıda suyla yaratılış mitinin özeti şu şekildedir: “Şeytan (Satan), İlah Christi’nin ağabeyidir. (Bahaeddin Ögel’in kitabında, Şeytan peygamber İsa’nın büyük kardeşi olarak geçmektedir.) İki kardeşten biri olan Satan kötü, Christi’n ise iyidir. Christi evreni yaratmak isterken ağabeyi Satan’a ‘Sen benden daha güçlü ve kuvvetli olduğunu söylüyorsun. O halde denizin altından kum getirir misin?’ der. Satan bunu duyar duymaz hemen denize atlar ve kum getirmek ister ancak kumu alıp yukarıya çıkana kadar kum avucunun içinden kayar gider. Satan tekrar suya dalar aynı durum yaşanır ve üçüncü kez dalmak için kırlangıç suretine girer. Kırlangıç halinde çamuru gagasıyla alır ve yukarı çıkar. Christi bu çamur parçasını kutsayarak yeryüzünü meydana getirir.” (Ögel, 1995: 448, Harva, 2015: 72, Eliade, 2006: 141-142). Yakut Türklerinden derlenen bu mit ile bir önceki mit arasındaki en önemli benzerlik iyinin ve kötünün keskin ayrımının olmasıdır. Bir önceki mitte şeytanın suyun altında yaşadığı ve onun mekânı olduğu bizzat açıklansa da bu mitte bu açıkça belirtilmemiştir. Ancak Christi’nin ağabeyinden kum talep etmesi ve onunda suyun altına dalması bunun göstergesidir. Zıt özelliklere sahip iki kardeşin mekânlarının ayrım noktası sudur. Su burada pasif bir görev halinde olsa da aslında yine yaratılışın en önemli maddesidir. Yaratma suyun içerisinden çıkarılan toprağın kutsanmasıyla gerçekleşmektedir.

Türkiye’nin Manisa ilinde de yaratılış anlatısı yer almaktadır. Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz’ın “İslamiyet Öncesi Türk Destanları” adlı kitabında bu anlatı şu şekilde aktarılmıştır: “Dünya yaratılmadan önce her taraf sonsuz deniz idi. Cebrail’i Allah salıverdi. Cebrail yetmiş yıl denizin üzerinde uçtu, konacak yer aradı. Allah onun için denizden bir kubbe çıkardı. Cebrail kubbenin üzerine kondu ve çok yorgundu. O anda kubbeden bir ses geldi ‘Ya Cebrail sen kimsin?’, Cebrail’de ‘Sen sensin ben benim.’ diyerek yanıt verdi. Allah emir verdi ve kubbe suya girdi. Cebrail boğulmaktan zor kurtuldu ama yetmiş yıl daha dolaştı. En sonunda tekrar Allah kubbeyi çıkardı ve tekrar aynı soruyu sordu. Cebrail ise o sesin kim olduğunu düşünmeden tekrar aynı cevabı verdi ve kubbe tekrar suya girdi. Cebrail yetmiş yıl

daha dolaştı. Allah ona seslendi: ‘Cebrail son şansın, eriyip suya karışacaksın.’ Cebrail: ‘Ya Rabbim, sen varsın, hâlıksın, ben varsam mahlûkum. Ehl-i beytin hürmetine beni bağışla.’ dedi.” (akt. Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 169). Manisa’da derlenmiş olan bu anlatının iskelet yapısı diğer anlatılarla benzerlik göstermektedir. Ancak en önemli farklılığı İslamiyet özelliklerinin anlatıda açıkça yer almasıdır. Anlatıda yaratıcı, Cebrail ve suyun var olduğu görülmektedir. Diğer Türk halklarının anlatısında olan şeytan ve kuş karakterleri burada yerini Cebrail’e bırakmaktadır. Diğer halkların anlatılarıyla benzerlik gösterme sebebi ise bu üç unsurun varlığıdır. Çünkü İslamiyet inancına göre, Tanrı her şeyden önce var olan tek varlıktır (Baysal, 2020: 159). Anlatıda Eski Türk mitleriyle İslami dönemin harmanlandığı görülmektedir. Aynı zamanda Cebrail İslamiyet’te Allah’ın büyük meleklerinden biridir ve Allah’ın varlığını kabul etmiştir ancak bu anlatıda Cebrail Allah’ın varlığını ilk başta benimsemez. Cebrail’in Tanrı’yı benimsememesi ilk Türk anlatılarındaki şeytanı hatırlatmaktadır. Buradaki suyun varlığıyla ilk Türk anlatılarındaki sonsuz suya gönderme yapılmaktadır.

Her mitte yaratıcıya toprağı getiren insan veya şeytan değildir. Bazı Türk halklarının mitlerinde suyun içine dalıp toprak getirmeyi “bir kuş” yapmaktadır. Bu kuşların hemen hemen hepsi suyla bağlantılı olan kuşlardır. Uno Harva, “Altay Panteonu” adlı kitabında Lebed Tatarlarının yaratılış mitine şu şekilde yer verir: “Her taraf sularla kaplıyken Tanrı kuşu suyun altından çamur getirmesi için görevlendirir. Kuş suya dalıp çamur alır ancak yukarı çıkana kadar gagasında az miktar çamur kalmıştır. Gagasındaki çamuru suya üfler ve yeryüzü oluşur.” (Harva, 2015: 82; Eliade, 2006: 135). Kuş, suyla özdeşleşmiş bir kuş türüdür. Burada emri Tanrı verse de yeryüzünü yaratmayı kuş yapmaktadır. Bu mitte suyun üstünlüğü yer almaktadır. Su ve suyla bağlantılı kuşun birleşimiyle evrenin yaratılışı gerçekleşir ve kaos yerini kozmosa bırakır.

Bir diğer suyla yaratılış miti, Alarsk bölgesinde yaşayan Moğol-Buryatlara aittir. Buryatlar Türk değildir ancak suyla yaratılış miti Altay Türkleriyle benzerlik göstermektedir.⁵ Derlenen mit Uno Harva’nın “Altay Panteonu” adlı kitapta şu şekilde aktarılır: “Yeryüzünü yaratmak için gökten inen Burkhan’ın yanına Şeytan

⁵ “Baykal Gölünün kuzey-batısında yaşayan Buryat Moğollarının Yaratılış destanı, Altay destanının dejenere edilmiş bir şeklidir. Ana hatları itibarıyla Altay destanına dayanır.” (Ögel, 2010: 450).

Solmo gelir. Denizin dibindeki yeryüzünden evreni yaratma tavsiyesini verir ve suyun altından toprak getirmeyi teklif eder. Burkhan, deniz dibinden getirilen toprağı suyun üzerine yayarak dünyayı yaratır. Şeytan ise bu yardımın karşılığında toprak ister. Şeytan, değneğı ile toprakta delik açar ve delikten haşereler çıkar.” (Harva, 2015: 73; Ögel, 2010: 492; Eliade, 2006: 141). Bu anlatı Altay Türklerindeki yaratılış mitine benzerlik göstermektedir. Moğollar Tanrı ve şeytan yerine farklı isimler kullansa da aslında onlar da Türklerden etkilenmiştir. Özellikle şeytan yerine kullanılan Solmo isminin kullanılması dikkat çekicidir. “Şeytan için kullanılan bu söz, Moğolcaya Uygurlardan geçmiş bir terimdir. Aslı da, Batı Türkistan’daki Soğdca, yine şeytan anlamına, ‘Şamnu, şumnu, şmnu’ sözlerinden gelmiştir.” (Ögel, 2013: 492). Uygurlardan geçen kelime sayesinde Türklerin çevresindeki toplulukları etkilediğini göstermektedir. İki mit arasında karşılaştırma şu şekilde yapılabilir: Her iki mitte Tanrı’nın bilgisiz olduğu dikkat çekmektedir. Tanrı’ya yaratma bilgisini veren Şeytan Solmo iken Altaylarda Ak Ana idi. Ak Ana, kutsallığın içerisinden çıkıp Tanrı’ya bilgiyi verip kaybolur ancak bu mitte şeytan yaratma bilgisini verir ama karşılığında istekte bulunur. Ayrıca menfaat çıkarına giren Solmo ile yaratma arzusunda olan Burkhan arasında zıtlık ilişkisi vardır. Solmo, suyun üzerine serilen toprağı zarar vererek haşerelerin oluşmasına sebep olur. Ayrıca Solmo’nun suyun altına dalması diğer mitlerde olduğu gibi burada da kötülüğün mekânını belirlemektedir. Tanrı dünyayı düzene sokmaya çalışırken Solmo bu düzeni bozmaya çalışmaktadır. İyi ve kötünün arasındaki bağlantıyı yine su kurmaktadır. Suyun altına ulaşım, çamuru alma özelliğı kötüye aitken suyun üstünü yaratma iyiye aittir. Su diğer mitlerde olduğu gibi burada da eşik ve yaratma özelliğine sahiptir.

Evrenin yaratılışı yukarıda değinildiğı gibi Türklerde de suyun üzerine kurulmuş bir düzen halindedir. Su, yaratılışın ana maddesidir. Yeryüzü tohumu – toprak- su içerisindedir. Bu tohum sudan ayrıldıkça büyümeye başlamaktadır. Genellikle her yaratılış anlatısında suyun içerisinden çıkarılan toprak sayesinde evren yaratılmıştır. Su sayesinde evrenin doğumu gerçekleşmiş olur.

2.1.2. İnsanın Yaratılışı

Bazı yaratılış mitlerinde dünyanın yaratılışı esnasında insanın varlığı söz konusudur. Dünyanın yaratılışında yaratıcıya yardımcı olarak kişi görülmektedir. Evrenin yaratılış sıralaması insanın yaratılışıyla son bulur. Yani dünyanın

yaratılmasının son aşaması insandır (Beydili, 2003:63). Evreni kaostan kozmosa çeviren Tanrı en son insanı yaratarak onu evrene bırakır. Tanrı, sonsuz sular içerisinde yeryüzünü, daha sonra orada bitkiler ve hayvanları, en son çamur veya balçıktan insanı yaratır.

Türk mitlerinde insanın yaratılmasında Tanrı ya da doğa gibi çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Ancak yaratılışın özü neredeyse aynıdır. Türklere ait mitlerde insanın özünde su ile çamur veya kil görülmektedir. En büyük farklılıkları ise insanın nerede yaratıldığıdır. Bazı mitlerde mağarada yaratılan insan bazı mitlerde kaya içerisinde yaratılırken bazılarında da suyun içerisinde yaratılmaktadır.

Suyun içerisinde yaratılma mitlerinden biri Verbitsky tarafından derlenmiştir ve insanın yaratılışı hakkında bilgi vermektedir. Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi" adlı kitabında yaratılış mitine daha önce değinilmişti. Anlatının devamında ise insanın yaratılışına şu şekilde yer verilir:

Yine günlerden bir gün, Tanrı Ülgen denize, bakarak duruyordu, şaşırıp birden bire. Bir toprak parçası, sulara yüzüyordu. Toprağın üzerinde, birde kil duruyordu. Toprak üstündeki şey, dedi 'nedir acaba'. İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba. Görünmeğe başladı insan gibi bir şekil. Birden insan olmuştu, toprak üstündeki kil. İnsanda toplanmıştı, her çeşitten yeterlik. Bu ilk insanın ise, adı olmuştu Erlik. (Ögel, 1995: 435).

Evrenin yaratılışın etken madde olan su, insanın yaratılışında da rol oynamaktadır. Evren sudaki topraktan var olduğu gibi insanda suyun üzerindeki kilden var olmuştur. Çünkü insanın varlığını oluşturan kil, su ile oluşması gereken bir maddedir. Kilden yaratılan insanın oluşumuyla evren bütünleşmiş olur. Ayrıca anlatıya göre Tanrı, evrenin düzenini sağladıktan sonra insanı yaratmıştır. Evrenin kaosu bitmiştir ve düzen oluşmuştur. Bu anlatıya benzerlik gösteren bir diğer anlatı yine Bahaeddin Ögel'in kitabında yer alan mit Altaylara aittir. Bu anlatı şu şekildedir: "Bir gün Tanrı Ülgen deniz üzerinde bir çamur parçası gördü. Çamur, nasılsa tıpkı bir insan şeklini andırıyordu. Tanrı ona can verdi ve Erlik adını verdi." (Ögel, 1995: 466). Tanrı, Erlik'i suyun üzerindeki bir çamur parçasından yaratmaktadır. Yaratılış düzeni, suyun üzerindeki çamur parçasının insan şekline bürünmesiyle sonuçlanır. Verbitsky'in anlatısında yer alan suyla insanın bütünleşmesindeki motif burada da yer alır. Tanrı, suyla insanı bütünleştirerek ilksel suların özünden faydalanır.

İnsanın yaratılışı hakkındaki bir diğer mit Altay ve Sibirya Türklerine aittir. Ancak bu mitte sadece insan yaratışı değil aynı zamanda insandaki kötülüğün nedeni de açıklanmaktadır. Mit hakkında bilgi Bahaeddin Ögel'in kitabında şu şekildedir:

Tanrı insanı çamurdan yapmış ve bu cansız şekillere ruh bulmak için göklere gitmişti. Şeytanın bunları kıskanıp da bir şey yapacağından korktuğu için de, bu insan şekillerine sahip olsun diye, Tüysüz kopeğini onların yanına bırakmıştı. Fakat Şeytan kopeğin zayıf tarafını biliyordu. Sana altından tüyler vereceğim diye kopeği kandırmış ve insan şekillerine yaklaşmıştı. Şekilleri birer birer ele alan şeytan, onlara tükürmüştü ve hepsini pislik içinde boğmuştu. Tanrı geriye dönünce bu hali görüp, çok üzölmüş ve insanların pislikle dolu dışlarını içlerine çevirerek onlara ruh vermiş ve canlandırmıştı (Ögel, 2010: 481).

İnsanın bedeni diğerleri gibi toprak ve suyun karışımı olan çamurdan oluşmaktadır. Ancak burada şeytan kendi kötölüğünden –kendinden bir öz- vermek için insanların üzerine tükürmektedir. İnsanın içindeki kötölüğün sebebi şeytan tükürmesine bağlanmaktadır (Ögel, 2013).

Bazı Altay ve Yakut Türklerine ait mit Bahaeddin Ögel tarafından şu şekilde aktarılır:

Tanrı, ilk insanın çamurdan şeklini yapmış ve ona ölümsüz bir ruh aramağa gitmişti. Fakat Şeytan'ın gelip de, bu şekilleri muhafazaya memur edilen kopeği kandırarak bunları kirletmesi üzerine Tanrı çok kızmıştı. Tanrı yarattığı bu ilk insanlara birer ruh vermişti ama ; ne işleri varsa görsünler diye de onları yeryüzüne salmıştı. Bu yüzden de İnsanlık, hastalık ve ölümden kurtulamamıştı (Ögel, 2010: 475).

İnsanın özünde çamur vardır ancak burada dikkat çeken nokta insanların ölümlü olma sebebidir. İnsanların hasta ve ölümlü olması şeytanın işlediği suça bağlanmaktadır ve şeytanın hatasını insanlar çekmektedir. Şeytan diğer mitte olduğu gibi kendi kötölüğüyle insanları kirletir ve bu yüzden insanlar ilk hali gibi saf kalmaz. Kötölüğe bürünen insanlar yeryüzünde hasta ve ölümlü kalarak cezalandırılır.

Türklerdeki insan yaratılışlarından biri Mısırlı Türk tarihçi Devadari tarafından kayda alınmıştır. Bu anlatı birçok farklı kaynakta şu şekilde aktarılmıştır: “İlkçağlarda çok yağmurdan sel oluşur. Bu sel Karadağcı denilen dağdaki mağara içerisine kadar çamuru getirdi ve çamurları insanlara benzeyen yarıklara döktü. Güneş sıcaklığı su ve toprağı pişirdi, üzerine de dokuz ay boyunca rüzgâr esti ve sıcaklığın hararetini aldı. Bu sürede sonra o kalıplardan insan oluşmaya başladı. Bu insana ‘Ay Atam’ (Aybaba) denildi. Bu Ay Atam kırk yıl mağarada kaldı. Bir süre sonra seller yine çamur getirdi ve yarıkları doldurdu. Toprağın şişme zamanına

tesadüf etti ve bundan dışı oldu. Bu dışıye ‘Ay-va’ (ay yüzlü) adı verildi. Bunlar evlendi ve kırk çocukları oldu. Ay Atam ile Ay-va öldüklerinde çocukları onları mağaraya gömüp mağaranın ağzına altın kapı koydular. Kapının yanlarına çiçekler koyarak göç ettiler.” (Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 168-169; Baysal, 2020: 158; İnan, 2020: 20; Roux, 1994: 88; Ögel, 1995: 487; Bayat, 2017: 107-108). Sel sularıyla toprağın karışımı insan bedenini oluşturmaya başlar. Yağmur, yaratıcının özünden gelen maddedir ve bu madde insanın oluşumuna zemin hazırlamıştır. “Tanrı’nın lütfü ile suların içinden çıkarılan toprakla yeryüzü yaratılırken, yine tanrının rahmetiyle yeryüzüne inen sudan insan yaratılmıştır.” (Baysal, 2020: 158). Yağmur suyuyla taşınan insan bedeninin toprağı sayesinde su ile bütünleşmesine ek olarak evrenden ve Tanrı’dan da bir pay almaktadır.

Suya bağlantılı olarak insanın yaratılışını anlatan bir diğer anlatı Altay Türklerine aittir. Anlatı Fuzuli Bayat’ın “Türk Mitolojisi Sistemi I.” kitabında şu şekilde aktarılır: “Ülgen, ilk insanları Altın Dağ’da yaratır. Kemikleri kamıştan, bedenleri kilden olan yedi erkek insan yaratır. Bunların kulak ve burunlarından ruhla akıl üfler.” (Bayat, 2017:109). Bu yaratılışta su doğrudan yer almasa da Tanrı’nın sudan faydalandığı aşikârdır. Kil suyla şekil alan bir maddedir. Kamış ise doğal olarak sulak alanlarda yetişmektedir (Bilgin vd, 2014:44). Anlatıda su yer almasa da dolaylı yoldan tekrar sudan faydalanılmaktadır. Suda büyüyen kamış insanın kemiklerini oluştururken suyla yoğrulan kil ise insan bedenini oluşturmaktadır.

Türkiye Türklerine ait bir anlatı Gemlik Şükriye köyünden şu şekilde derlenmiştir: “Su ve toprak birleşerek çamur oluşmuş. İnsan da bu çamurdan olmuş. İnsanın bütün bedenini melekler yapmış ama burnunu bir türlü yapamamış. Allah’ı çağırıp burnu yapmalarını istemişlerdir. İnsanoğlunun burnunu Allah yapmıştır o yüzden burunla çok uğraşmak iyi değildir. Allah insana ruh üflediğinde insanın yukarıdan beline kadar canı gelmiş ama belden aşağısı çamur kalmış. Âdem babamız belden aşağısına şöyle bakmış ki çamurmuş. Allah insanın vücudunu sarı çamurdan yapmış, sarı toprakmış. O yüzden insanoğlu kendini üstün görmemelidir.” (KK18). Şükriye köyünden derlenmiş anlatıda insan yaratılışının özü, toprak ve suyun karışımıyla elde edilmiştir. Sarı toprak ile suyun karışımından elde edilen çamurla insan bedeni oluşturulmuştur. Burada asıl önemli nokta insanın melekler tarafından yapılmasıdır. Şekil verme işlemini melekler yapmış olsa da burnu ve canı yaratıcı

vermektedir. Bu anlatıda su ve yaratıcı pasif durumdadır. Ancak ne kadar pasif olsa da su insanın özünü oluştururken yaratıcı ise insana yaşam bahşederken etkindir.

Anlatılara bakıldığında insanın özünde suyun varlığı görülmektedir. Kimi zaman yaratılışta su doğrudan var olsa da kimi zamanda dolaylı şekilde var olmaktadır. Çamur, kil, kamış insanın varlığını oluştururken bunların suyla bağlantılı olması suyun önemini arttırmaktadır. Suyla var olan insan, ilksel suyla da bağlantı kurarak Tanrı'dan bir pay almaktadır. Evrenin, varlığın ve insanın yaratılışı Tanrı'nın emriyle oluşsa da sonsuz sudan öz alarak gerçekleşir. Sonsuz suyun özü sayesinde insan evren ile bütünleşir. İnsan, Tanrı'dan ve ilksel sudan pay alarak oluşmaktadır.

2.2. Bursa/Gemlik'te Yok Oluş Anlatılarında Su

Evrenin yaratılışındaki suyun varlığı ve kutsallığı, suyun önemini vurgulamaktadır. Ancak suyun yıkıcı ve yok edici özelliği de mevcuttur. Bazı mitlerde ise yıkıcı özelliğinin görülme sebebi kötülüklerden ve suçlardan arındırmaktır. Tufan, Tanrı'nın insan soyunu yok etme arzusuna dayanan bir yaklaşımdır. Tanrı tufanla günahkâr insanları yok etmeyi amaçlamıştır ancak iyiler de tufanın gazabına uğramıştır. Tufandan sonra iyilerden bazıları yaşamını devam ettirmiştir. İyilerin kurtulmasıyla tufandan sonra tekrar insan soyunun devamı sağlanmıştır.

Tufanın yanı sıra birçok toplulukta dünyanın tamamen yok oluşuna dair anlatılar da vardır. Bu anlatılar İslamiyet'te "kıyamet" adını almıştır. Dünyanın sonu yani kıyametin tanımını Şinasi Gündüz "Din ve İnanç Sözlüğü" adlı sözlüğünde şu şekilde açıklamıştır: "İçinde yaşadığımız hayatın sonu; kâinatın içindekilerle birlikte çözülüp yok olması[dır]." (Gündüz, 2017: 284). Dünya yaratılışında yer alan su tufanla arınmaya yardımcı olurken bazı anlatılarda dünyanın tamamen yok olmasına sebep olur.

2.2.1. Tufan İle Yok Oluş

Tufan mitleri neredeyse her toplulukta kendini göstermiştir. Tufanın tanımını Şinasi Gündüz: "Su ile yeryüzündeki canlı hayatının tahribi." (Gündüz, 2017: 484) şeklinde açıklamıştır. Türkler arasında tufan mitlerine çok rastlanılmamaktadır. Türkler daha çok dünyanın yaratılışı üzerine dururken yok oluş veya tufan üzerine çok durmamıştır. Ancak Verbistkiy, Anohin ve Potanin Türkler arasında anlatılan

bazı tufan anlatılarını derlemişlerdir. Türklerde tufan “yayık” olarak bilinmektedir (Sakaoğlu ve Duymaz, 2020:176; İnan, 1998: 419). Tufandan sonra tekrar diriliş ve yaratılış mevcuttur.

Abdülkadir İnan’ın “Makaleler ve İncelemeler” adlı kitabında Altaylara ait anlatı şu şekildedir:

Tufan olacağını ilk olarak demir boynuzlu, gök bir teke haber vermiştir. Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağırdı:

Yedi gün zelzele oldu.

Yedi gün dağlar ateş püskürttü.

Yedi gün yağmur yağdı.

Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı.

Yedi gün kar yağdı.

Bundan sonra çok fazla soğuk oldu. Yedi kardeş bu karlardan tufan olacağını bildiler ve bir gemi yaptılar. Her tür hayvandan bir çift aldılar. Tufan olup, sular çekildikten sonra Ülgen gemiden bir horoz saldı. Horoz soğuktan öldü. Bir kaz saldı o da gemiye dönmedi. Üçüncü sefer kuzgun saldı ancak o da bir leş bulup yemeye başladığı için geri dönmedi. En sonunda kardeşler gemiden indiler. Sonradan Ülgen insan yaratmaya başladı. Kardeşi Erlik ise bu yaratma esnasında bir parça çalıp insan yarattı. Bunun üzerine Ülgen, ‘senin yarattığın kara kavim, benim yarattığım ak kavim’ olsun dedi. Kara kavim deriden bir davul yapıp yeryüzündeki ilk şaman ayinini yaptı. (İnan, 1998: 419-420; Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 176-177; Anohin, 2006: 19-20).

Anohin’ın aktardığı anlatıda insanlık beş ayrı felaketle yok olmaktadır. Bu felaketler: zelzele, dağların patlaması, yağmur, dolu ve kardır. Dünya, su altında kalmadan önce depremin olması ve dağların ateş püskürmesi dünyayı yok eder. Ancak daha sonra yağmur, dolu ve kar yağması ateşi söndürür ve felaketi sonlandırır. Bu sayede insanlığa gönderilen esas felaketin deprem ve yangın olduğu ancak suyun bu felaketin tesirini azaltmak ve arındırmak için yeryüzüne geldiği söylenebilir (Baysal, 2020: 162). Neredeyse her tufanda var olan “önceden haber verme” durumu bu anlatıda da yer almaktadır. Gök teke yedi gün boyunca dolaşarak tufan olacağını haberdar eder. Ancak burada “gök teke”nin özellikle açıklanmasının nedeni, onun Gök Tanrı ile ilişkilendirilmesinden kaynaklıdır. Türkler için gök teke Gök Tanrı’yı simgelemektedir. Bu sayede Tanrı’dan gelen yardım ile insanlar kurtulmaktadır.

Bir diğer mit Verbitsky tarafından derlenmiştir. Derlenen mit çeşitli kaynaklardan hareketle şu şekilde özetlenebilir: “Tufan öncesinde yeryüzüne hükmeden Tengiz (Deniz) Han idi. Tanrı Ülgen ise Nama adındaki bir adamı tufan

olacağı için uyarır ve bir gemi yapmasını söyler. Nama ve üç oğlu birlikte bir gemi yaparlar ve bu gemiye insanlarla hayvanları alırlar. Yeryüzünün altından, ırmaklardan, denizlerden karalara sular fişkırmaya başlar. Her yeri su kaplamıştı. Yedi gün yedi gece sonra sular çekildi. Nama ise suyun derinliğini öğrenmek için çeşitli kuşlar yolladı ancak hiçbiri dönmedi. En sonunda güvercin gönderdi ve o ağzında bir dalla geri döndü. Bundan sonra Nama, Yayık Han (tufan) olarak tanrılar arasına girdi. Yeni nesil ona kurban kesmektedir.” (İnan, 2020: 23; Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 178-179; Baysal, 2020:161; Harva, 2015: 104-105). Mitte tufanın neden olduğu belli değildir. Tanrı, seçili bir kişiye gemi yapmasını emreder. Burada yaratıcı tarafından kutsanan bir varlık söz konusudur. Seçili kişi gemiyi yapar ve insanların kurtulmasına yardımcı olur ve ödül olarak tanrılar katına geçer. Burada en önemli noktalardan biri tanrılar katına geçen seçilmiş kişinin adının ve unvanının değişmesidir. Nama adındaki kişi tufandan sonra Yayık Han ismini alır. “Han” unvanı ve “Yayık” (tufan) adını alan kişi; suyun kutsallığını, arındırmasını ve kurtuluşu temsil eder. Su, kötülery yok etme gücüne sahip olduğu kadar arasından iyileri seçip onları kutsar ve kötülüklerden arındırır. Çünkü yaratılış anlatmalarında tanrı ile birlikte yaratımın sağlayıcısı olan su, tufan anlatmalarında da arınmayı ve yeniden kutsanmayı sağlayarak bir ilah olarak görölmüşdür (Baysal, 2020: 161). Tufandan kurtularak ilksel suyun yaratıcı gücünden pay alan Nama artık tanrılaşmıştır.

Bir diğery tufan miti G. Potanın tarafından derlenmiştir. Mit Uryanhalar (Tuba) arasinda anlatılmaktadır. Mit: “Yer bir kurbağay üzerindedir. Kurbağay kımıldanırsa tufan olur. Eski bir zamanda bu kurbağay kımıldamış ve yeryüzünün büyük denizi (ulu talay) dalgalanmış, kaynar gibi olmuş, tufan olmuş. Bu felaketi önceden sezen bir ihtiyar demir çivili sal (temir kadalu sal) yapmış, bununla insan neslini ve hayvanları kurtarmış. Bu sal şimdiye dek bir yerde bulunmaktadır.” (İnan, 2020: 24; Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 179; Baysal, 2020: 162) şeklinde aktarılır. Genellikle insanların hatası sonucunda Tanrı’nın onları cezalandırma arzusuyla oluşan tufan bu mitte hayvanın kımıldamasından oluşmaktadır. Kurbağanın kımıldamasıyla başlayan tufan insanlardan birinin fark etmesiyle yeniden yaratılışay zemin hazırlar. Fark edilmesi sayesinde canlıların tamamen yok olması engellenmiş olur. Ayrıca kurbağay kımıldadıktan sonra dalgalanan denizin adı Ulu Talay’dır. Ulu çok büyük, yüce

(TDK, www.sozluk.gov.tr) anlamına gelmektedir. Denizin büyüklüğünü vurgularken aynı zamanda yüceliğini de vurgulamaktadır. Deniz, yüceltilerek kutsallaştırılmıştır.

Türkiye Türklerinde halk arasında birden fazla kıssa yer almaktadır. Bu kıssalar İslamiyet sonrası Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Nuh Tufanı" ile iç içe geçmiştir. Antalya'nın Manavgat ilçesindeki Durdu Atilla kaynak kişinin aktardığı tufan kıssası şu şekildedir: *"Her peygambere kavmini İslamiyet'e yöneltmesi için bir süre verilmiştir. Nuh as. kavmini İslamiyet'e yöneltmesi için bir zaman verilmiştir. Bu zaman içerisinde onları İslamiyet'e yönlendiremezse her peygamberin bir duası olduğu gibi Nuh peygamberin de bir duası vardı. O duayı yaptığı zaman o kavim helak olacaktı. Nuh tufanı da oradan gelmektedir. Nuh tufanı olacağı zaman orada yaşlı bir kadın ve ineği varmış. Bu kadın ineğinin sütünü herkesle paylaşmış. Tufanın olacağı belli olunca Nuh peygambere 'Aman Nuh'um beni unutma!'* dermiş. *Nuh'a, gemiye her canlıdan bir çift ve sana inananlar binecek emri gelmiş. Nuh peygamber denileni yapmış ancak o yaşlı kadın unutulmuş. Tufan olmuş, bitmiş, her şey düzelmiş. Bir gün Nuh gezerken bu yaşlı kadına rastlamış. Yaşlı kadın Nuh peygamberi görünce yine 'Aman Nuh'um beni unutma!'* demiş. *Peygamber şaşırmış, 'Teyze tufan olalı çok oldu, sen neredeydin, senin nasıl haberin olmadı?'* demiş. *Teyze düşünmüş 'Bir vakit ineğin ayağına çamur gelmişti, demek o vakit oldu.'* demiş" (KK20). Kıssada tufanın olma sebebi İslamiyet'e inanmayanlardan kaynaklıdır. Kur'an-ı Kerim'de suyun inançlılara rahmet ve nimet, inançsızlara felaket getirdiğine değinilmişti. İslamiyet'in etkisinin altında oluşan kıssa eski Türklerdeki mitlerle ortak noktaya sahiptir. Yaratıcı tarafından seçilen kutsal kişi bazı insan ve hayvanların kurtulmasına yardımcı olmuştur. İslamiyet altında kalan bu anlatının diğerlerinden en farklı noktası ise "yaşlı kadın" figürüdür. Su inançlılar ve inançsızları keskin bir şekilde ayırmıştır. Nuh, yaratıcıdan gelen emirle ona inananları gemiye almış ancak yaşlı kadını unutmuş ve kadın su tarafından korunmuştur. Diğer anlatılarda tufan gemi dışında kalan her şeyi yok etmektedir. Ancak bu anlatıda gemide olmasa da Nuh'a olan inancından dolayı kadın zarar görmemiştir. Su burada iyi ile kötüyü net bir şekilde ayırır. Unutulan kişi yaratıcının yardımcısı su tarafından korunmaktadır. Her ne kadar su yaşlı kadını korusa da arındırma özelliğinden mahrum bırakmaz. İneğin ayaklarına değer çamur, tufan sularından az zarar görmesini sağlar.

Türkiye’deki anlatılan bir diğer kıssayı Giresun’un Bulancak ilçesindeki kaynak kişi Hüseyin Cürgül şu şekilde aktarır: *“Tufan felaket demektir ve insanların kötülüklerinden dolayı olur. Tufan büyük sellerle meydana gelir. Toprakların, ağaçların kaybolmasıyla oluşur. İnsanlar sıfırlanır ve tufanlardan sonra yeni medeniyetler kurmak için çoğalır.”* (KK21). Kıssa ayrıntılı bilgiye sahip olmasa da tufanın özelliklerini aktarır. İnsanların hatalarından dolayı oluşan tufan, kötülerin cezalandırılmasına sebep olur. Su ile arınan insanlar tekrar medeniyet kurarak yaşamaya devam etmektedir. Günahkâr insanlar yok olur ve arınmış insanlar yaşamını sürdürür. Böylece su, cezalandırılan toplum ile arınmış toplum arasındaki geçişi sağlar.

Bir diğer anlatı Bursa’nın Gemlik ilçesine bağlı Şükriye Köyü’ndeki kaynak kişiler tarafından şu şekilde aktarılır: *“Kimi o gemi için çamurdan yapıldı der kimi ağaçtan yapıldı der. Tufanın olma sebebi de erkek erkeğe, kadın kadına âşık olmasından kaynaklıdır. Nuh tufanında çoğu insan yok olmuş. O gemi günümüzde çok yüksek tepedeymiş (Ağrı Dağı) ve oraya kimse gidemiyormuş, giden de hemen ölüyormuş. Dünyanın en yüksek tepelerine kadar su dolmuş. Tekrar kıyamet olurda oraya kadar su çıkarsa o gemi tekrar inip, iyileri alacak.”* (KK18, KK19). Kıssada tufanın neden olduğu çok açık belirtilmiştir. İnsanları hatalarından dolayı onları cezalandırmak isteyen yaratıcı birçok insanı yok eder ancak *“Çoğu insan yok olmuş.”* cümlesinden kurtulan birtakım insanların olduğu çıkarımı yapılabilir. Geminin günümüzde varlığını devam ettirdiği ve insanların tekrar cezalandırılması durumunda iyileri kurtarmak için ortaya çıkacağı vurgulanır. Geminin bulunduğu yerin Ağrı Dağı olarak bilinmesi dağın çevresini kutsal mekân olarak tanımlar. Çünkü insanlar neredeyse dünyanın ortası orasıdır ve yeryüzü ile gökyüzü arasındaki dağ, dünyanın merkezini temsil eder (Tuğrul, 2010: 88). Geminin çok yüksek bir yerde durması ve ulaşılmaz olması onun yüceliğini göstermektedir.

2.2.2. Dünyanın Yok Oluşu (Kalgançı Çak)

Türklerde her canlı yaşamının sona ereceği inancı vardır. Her doğan canlıya özel birtakım ritüeller yapıldığı gibi ölen canlıya da aynı özen gösterilir. Bu ritüeller mitlere ve derlenen birçok anlatıya yansımıştır. Bu anlatıların Türklerde yaratılış anlatıları kadar çok olmasa da varlığı söz konusudur. Su yine yaratılışta ve yok oluşta aktif rol oynamaktadır. Çünkü su, üretken ve hayat veren niteliği temsil ettiği gibi

Tanrıların yıkıcı gücü olarak kullanılır (Rudhart, 2006: 135). İyinin ve kötünün bulunduğu yerde bulunan su aynı zamanda zıtlığın eşliğini oluşturur. Türklerde yer alan yok oluş anlatıları genellikle W. Radloff ve V. İ. Verbitskiy tarafından derlenmiştir.

W. Radloff ve V. İ. Verbitskiy tarafından derlenen Telengitlere ait anlatı şu şekildedir:

Kalgançı Çak geldiği, kara yer ateşle kaplandığı zaman büyük hakan ata tanrı (kayra kaan ada kудay) kulaklarını tıkar. Kara su kanla karışıp akar. Deniz dalgalanıp dibi görünür. Deniz dibinden dokuz parça kara taş çıkar, dokuz taş dokuz yerinden yarılr, her taştan dokuz çemberli dokuz sandık çıkar, her sandıktan demir atlı dokuz kişi çıkar, bu kişilerden ikisi başkan olur. Bunların bindikleri atlar “vuruşkan ulu sarı” olur. Her canlıyı mahveder. Sular kurur. İşte o zaman Kalgançı Çak olur. (İnan, 2020: 25-26; Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 181).

Anlatıda suyun kanla karışması, suların kuruması ve suyun içerisinden çıkan taştan var olan atlıların dünyayı talan etmesi kıyametin geldiğini gösterir. İlkel sulardaki toprak parçasından dünya yaratılır. Dünya, suyun çekilmesiyle çıkan taş parçasından oluşan atlılarla da yok olur. Böylece yok oluş anlatısında yaratılışa vurgu yapılmaktadır. Suyun içerisinden çıkan toprak parçasıyla kaos kozmosa dönüşür. Yine suyun içerisinden gelen atlıların düzeni bozup kaosa çevirmesi suyun sonsuz döngüsünü simgelemektedir (Baysal, 2020: 165). Su kozmosa çevirirken yine aynı su kozmosu kaosa çevirmektedir. Ayrıca suların kuruması kıyametin var olduğunun en büyük göstergesidir. Çünkü su yaşamın temel maddesidir ve onun yok olması yaşamın sonunun geldiğini göstermektedir.

Türklerle ait bir başka Kalgançı Çak'ı W. Radloff, Altaylara ait iki tür anlatı derlemiştir. Bu anlatılardan bir tanesi Telengitlere ait anlatıyla aynıdır. Bu anlatıda da kara kanlı suyun akması, suyun içerisinden çıkan taşla oluşan atlılar ve suların kuruması yer alır (Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 183-184). Anlatı şu şekilde:

Kara yer ateşler içinde kalır, Kayra Han Ata Hüda tanrı kulaklarını tıkar. O zaman dünya bozulur, deniz çalkalanır, üzenginin dibi delinir, kara su kanlı akar, yer gürüldür, dağlar alt üst olur, gök sarsılıp parçalanır, deniz dalgalanır, deniz dibinden dokuz çatallı kara taş, dokuz yerinden koparak ayrılır. (Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 185)

aktarılır. Anlatıda dünyanın bozulmasıyla deniz çalkalanmaya başlar. İnsanların hataları ve günahları için onları cezalandırma eyleminde yine su etkilidir. Su, diğer anlatıda olduğu gibi bu anlatıda da kozmosu bozmaya başlayarak dünyayı kaos ortamına sürüklemektedir. Bu anlatıların ortak noktalarından biri de kara suyun

kanlı akmasıdır. Suyun renginin özellikle “kara” olarak tanımlanması da kötülüğün varlığını kanıtlamaktadır. Çünkü Türklerde her rengin bir anlamı vardır ve kara rengi de olumsuzluğun göstergesidir. Kara renk, kötülük ve olumsuzluğun yanında yas rengi olarak da kabul edilmektedir (Toker, 2009: 101). Saydam olan suyun renginin kara olması kötülüğün arttığını simgelemektedir. Suyun kara ve kanlı olması onun canlılar için kullanılamaz hale geldiğini gösterir. Kullanılamayan suyun insanların susuzluktan ölmesine sebep olur. Ayrıca yas olarak kabul edilen kara renk, insanlığın yok olduğunun –ölümünün- göstergesidir.

Bursa’nın Gemlik ilçesine bağlı Şükriye Köyü’nde anlatılan yok oluş anlatısı ise kaynak kişiler tarafından şu şekilde aktarılır: *“Herkes öldükten sonra tepeler birbirine çarpışacak ve etraf dümdüz olacak. Bir melek gelecek boruyla üfleyecek ve bütün dünya su altında kalacak. Su dohunca ölümlerin toprakları yumuşayacak ve insanlar dünyaya fasulye gibi topraktan gelecek. Ancak herkes çıplak olacak ve birbirini görmesin diye gözler tepemizde olacak. O zaman herkes kendi amel defterini bekleyecek.”* (KK18, KK19). Anlatıda, İslamiyet etkisi olsa da Kur’an-ı Kerim’de kıyametin nasıl olacağı hakkında bilgi verilmemektedir. Eski Türk mitlerine dayanan anlatı İslami dönemle iç içe geçerek yeni bir yapı haline gelmiştir. Anlatıda herkesin öleceği ve yerinde dümdüz olduktan sonra her tarafın sularla kaplanacağından bahsedilmektedir. Yaratılıştaki yer oluşumu, dağ ve tepelerin oluşumu ve insanların yaratılışı şeklinde bir sıralama vardır. Yok oluşta ise bu sıralamanın tam tersi söz konusudur. Meleğin gelip boruyu üflemesi İslamiyet’te yer alan büyük melek İsrafil tarafından üflenecek olan sûr⁶ borusuna gönderme yapılmaktadır. Suyun yeryüzüne dolması insanları cezalandırmak adına oluşan bir eylem değildir. Ancak suyun dolup toprağın yumuşaması insanların tekrar dirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında;

“İnsanların ölmesi

Yeryüzünün dümdüz olması

Sularla dolması

Suların çekilmesi

⁶ “Kur’an’da yeryüzü hayatının sonunda kıyametin başlangıcını haber vermek için üflenecek olduğu belirtilen bir tür boru (Gündüz, 2017: 449).”

Toprağın belirmesi

İnsanların tekrar oluşması”

şeklinde sıralama yapılabilir. Böylece suyun hem yok etme hem de tekrar yaratma özelliği görülmektedir. Düzen önce kaosa sürüklenir daha sonra o kaos tekrar bir düzene girer. Anlatının en sonunda amel defterinin verileceği belirtilmiştir. “Amel defteri, insanların yaptığı tüm eylemlerin kaydettikleri ve bu kayıtların ölüm sonrası hesap gününde kişinin önüne konacağı düşünülen defterdir.” (Gündüz, 2017: 34). Amel defteri insanın dünya üzerindeki hayatının son bulduğunu ve onun ahiret hayatına geçmeye başladığını simgelemektedir. Suyla başlayan yeni bir düzeni ve yeni hayatı göstermektedir.

3. BÖLÜM BURSA/GEMLİK'TE SU KÜLTÜ

Kült kavramı Türkçe Sözlük'te “*din, tapma- tapınma, ayin*” olarak geçer (Türkçe Sözlük, 1998: 1436). Büyük Sözlükte ise “kutsal” kelimesi şu şekilde açıklanmaktadır: “1. Güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken kutsi, mukaddes 2. Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan.” (Türkçe Sözlük, 1998: 1424). Sözlük açıklamasına göre kült kavramı kutsallaşmış unsurlardır. Kült ile kutsallık kavramı iç içe geçmiş olsa da kült olan her şey kutsallaşmış kabul edilirken kutsal olan her şey kült değildir. Kültler Tanrı değil tanrısal bir unsurdur. Türkler kültleri “Tanrı” olarak görmemektedir. Sadece Tanrı'yı sembolize eden bazı nesnelere karşı olan minnet, saygı ve korku hissidir (Ergun, 2017: 22). Kült denilince akla ilk gelen “atalar kültü ve doğa kültü (su, dağ, ağaç vs)”dır (Ergun, 2017: 22). Bu kültler yaratıcının yeryüzündeki simgesidir ve toplumlar tarafından kutsal kabul edilmektedir. Kutsal kabul edilmesi sayesinde atalar kültü ve doğa kültü üzerine saygısızlık yapılmazken onlara karşı özel ilgi gösterilmektedir.

Yaratılışın ve yok oluşun özünü oluşturan su halk arasında kutsal sayılmaktadır. Ancak Türkler arasında su Tanrı olarak görülmemiştir. Tek tanrılı din yapısını benimsemiş olan Türkler, suyu yaratıcının yardımcısı, yol göstericisi ve ilkin özü olarak kabul etmiştir. Kutsal sayılan suya karşı saygısızlık yapmaz, minnettar olurlar ve suyu kullanırken ondan izin alırlar. İnsanlar suyun yaratma gücü olduğu için ve onlara sunduğu imkânlardan dolayı suya minnet etmektedir. Ona minnet duygusu üzerinde oluşan birtakım inançlar ve ritüeller ortaya çıkar. Saçı saçma, kurban verme gibi ritüellerle suya minnetlerini sunarlar. Ancak suyun yok etme özelliğinden korkup ona karşı saygılı olurlar ve onu kirletmemeye özen gösterirler. Çünkü kutsalı simgeleyen ve tezahürü olan suya yapılan saygısızlık, özünde Tanrı'ya yapılmaktadır (Baysal, 2020: 176). Tanrı'nın yeryüzündeki simgesinden biri olan su, Tanrı'ya ulaşmanın bir eşiğidir.

İnsanların Tanrı'ya ulaşma veya Tanrı'dan medet umma durumlarında su ve çevresinden faydalanılmıştır. Yağmur yağdırma, hastaları tedavi etme, çocuğu olmayanların çocuk istemesi vb. gibi uygulamalarda su kullanılır. Kutsal kabul ettikleri su çevresinde ritüel, inanç ve tabulara gidilmesi aslında Tanrı'yla bağlantılıdır.

Bu bağlamda Bursa/Gemlik'te “yağmur duasında, halk hekimliğinde ve hayatın geçiş dönemlerinde (doğum, düşün ve ölüm)” sudan faydalanılmaktadır. Suyu karşı insanlar minnet göstererek yaratıcı ile iletişime geçmektedirler. Bursa/Gemlik'te yaşayan insanların yağmur yağdırmak, hastaları iyileştirmek ve insanların geçiş dönemlerinde kötü ruhlardan korunmak için yaptıkları uygulamalardan hareketle su kültürünün günümüzdeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

3.1. Yağmur Duası

Su insanoğlunun yaşam kaynağıdır. Yeryüzündeki suyun en büyük kaynağı ise yağmurdur. Bunun için yağmur ve yağmur suyu kutsal kabul edilmektedir. İnsanlar doğada kuraklığın, susuzluğun başladığını fark ettiğinde yağmurun yağmasından medet umarlar. Doğanın, insanların ve diğer canlıların suya ihtiyacı olduğu için kuraklık olduğunda ölümlerin başlayacağı bilinmektedir. Eğer yağmur yağması geç bir döneme kalırsa bunu hızlandırmak için “yağmur yağdırma” ritüeli yapılmaktadır. Yağmur yağdırma ritüelleri kimi zaman ata ruhlarına; kimi zaman ise atmosfer olaylarına hükmettiği tasarımlanan doğaüstü güce ya da güçlere yöneliktir (Erginer, 1997: 211). İnsanların kendisinden üstün gördüğü doğaüstü güçlerden yardım istemesi söz konusudur. Bu isteme sayesinde kuraklıktan kurtulup bolluk ve berekete kavuşurlar. Ayrıca yağmur yağdırma ritüellerinin yapıldığı günlerde yöre halkının hepsinin gelmesi birlik ve beraberliği sağlamaktadır. Böylece yöre halkı zorlukla beraber mücadele eder. Bu beraberlik diğer etkinlikler (festival, şenlik, kutlama vs.) gibi halkın birbiriyle kaynaşmasına yardımcı olur.

Yağmur yağdırma uygulamaları her toplumda hatta her yörede farklılık göstermektedir. İslami dönemin etkisiyle Türkler arasında “yağmur duası” olarak tanımlanır. Ancak bu inanç birçok yerde İslamiyet öncesi yağmur yağdırma ritüeliyle iç içe geçmiş şekilde devam eder. Bazı bölgelerde ilk olarak İslamiyet öncesi dönemden kalma ritüel yapılır daha sonra İslamiyet'e ait dualar okunur. Burada önemli olan yağmur duasının İslamiyet öncesi kutsal kabul edilen yerlerde yapılmasıdır. Bazı yörelerde; yüksek tepeye çıkıldığı, türbe kenarına gidildiği ve bazılarında da suya insan, taş veya kıyafet atıldığı görülmektedir.

Suyun kutsallığından faydalanmak isteyen Türkler, su ve çevresinde bazı ritüeller yapar. Türk dünyasına ait bazı örnekler üzerinden yağmur yağdırma

uygulamalarına değinilebilir. Balangarlı Khazar Türklerinin yağmur yağdırma ritüelini M. Fahrettin Kırzıoğlu“Köktürklerin En Batı Kolu Hazarlarda Yabancı Cesediyle Yağmur Yağdırma Geleneği” adlı makalesinde şu şekilde aktarır: “Oğlan çocukları elleriyle ya uzak yerden uğuz kafatası ya da başka dinden birinin kafatasını çıkartır. Molla ve okumuşlara göstermeden bu kafatasını akarsuya atarlar.” (Kırzıoğlu, 2007: 257). Kafatası ve yağmurun ilişkisi yukarıda bahsettiğimiz kamların sırra erişmesinde de yer alır. Kamin kesilmiş kafası bir sopaya asılır, yağmur ve karla yıkanması sağlanıyordu. Burada da özellikle kafatasının alınıp kutsal sayılan suya atılması yer alır. Kutsal suyla kafatasının birleşimi sonucunda yağmurun yağmasıyla yağmur ile yıkanan kamin kafatası arasında ilişki kurulabilir. Ayrıca kafatası, kutsal sayılan suya verilen kansız kurban niteliğindedir. Kutsal su aracılığıyla Tanrı’ya ulaşmaya çalışılmaktadır.

Türkler arasında suya kafatası atma dışında taş atma da görülmektedir. Bu taş atma işlemi Türkler arasında çok yaygın kullanılmaktadır. İnanca göre yağmur yağdırma taşı olan “yada taşı”na ithaf edilmektedir. Birçok varlığın ruhu olduğuna inanan Türkler, taşların da ruhu olduğunu kabul etmektedir. Bu taşlardan en önemlisi ise “yada taşı” olarak bilinen taştır. Bu taş hakkında ilk bilgiler Çin kaynaklarından öğrenilmektedir. Bu kaynaklara göre bu taş “Türklerin büyük atası Hunların kuzeyinde bulunan So sülalesinden idi. Dişi kurttan türemiş olan İçjini-nişibu’nun yağmur yağdırıp fırtına çıkarabiliyordu.” (Tanyu, 1968: 45; İnan, 2020: 163). İlk kaynaklarda elde edilen bilgide yada taşı olağanüstü bir şekilde doğan kişiye bahşedilir. Bu da onun kutsallığını ve doğaüstü güce sahip olduğunu vurgular. Yağmur yağdırmak için kullanılan “yada taşı” Türklerde büyük öneme sahiptir. “Yada, cada, sata, yağmur tılsımı, yat taşı” olarak da bilinmektedir (Tanyu, 1968: 43; Bayat, 2018: 153; İnan,2020: 164-166). Bu taşı herkesin kullanamayacağı bilinmektedir. Taş her dönemde büyük komutan, kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır (Tanyu, 1968: 43). Yada taşı sayesinde yağmur veya kar yağdırılmaktadır. İnanca göre taş, canlı bir cisimdir ve insan kafasına benzemektedir (İnan, 2020: 165; Bayat, 2018: 157). Yukarıda bahsedilen Khazar Türklerinin suya kafatası atma geleneği de bu inanca dayanmaktadır. Ancak Türkler arasında günümüze kadar gelen suya taş atma uygulaması yaygındır ve hâlen devam etmektedir.

Azerbaycan Türklerine ait bazı yağmur yağdırma ritüelleri vardır. Bundan bir tanesi şu şekilde aktarılır: “Azerbaycan Türkleri Baba Dağı’ndan getirdikleri kutsal saydıkları 7 taş delip ipe geçirir. Annesinin ilk kız çocuğu taşları suya sarkıtır ve ipin diğer ucunu fındık ya da karaağaç türünden bir ağaca bağlarlar ve taş suyun içindeyken deyiş okurlar. Deyişte yağmur isterler.” (Kalafat, 2007: 208). Azerbaycan Türklerinde kutsal dağ, kutsal taş, kutsal ağaç ve kutsal su inancı yer alır. Bunlar da yağmur yağdırmak için yapılan ritüellere yansımıştır. Tanrı’ya ulaşmak için kutsal dağdan kutsal taş getirilir ve kutsal bir ağaca bağlanarak kutsal suya bırakılır. Suyun çevresinde deyiş okunur. Su burada Tanrı’ya ulaşmak için eşiktir. Uygulamadaki önemli unsur taşın su içerisindeyken deyiş söyleyip yağmur istemeleridir. Taşın suda olması taş kültü ve su kültürünün birleşmesidir. Taş kuru ve sert bir yapıyken su ıslak ve akışken bir yapıya sahiptir. Bu da zıtlıkların oluşturduğu kutsallığı işaret eder. Suyun yaratıcı ve yaratmaya yardımcı rolü vardır. Burada kuru ve verimsiz olan taş, ıslak ve verim sağlayan su ile birleşir. Tıpkı anne karnında döllenmeye yardımcı olan erkek suyu gibidir. Su burada dölleyen maddedir ve kuru verimsiz olan toprağı dölleyip verimli hale getirmektedir. Kuru taşın ıslanması, yeryüzünün kuru olduğunu ve suya ihtiyaç duyduğuna atıf yapar.

Azerbaycan’da taş ve suyla yapılan bir diğer uygulama ise şu şekildedir: “Toprağı su ile yoğurup tandırda pişirirler ve daha sonra onu suya atıp deyiş söylerler.” (Kalafat, 2007: 209). Uygulamada su ve toprağın yoğrulmasıyla ilk insanın yaratılışına gönderme yapılır. Burada insanların çamuru tandırda pişirmesi Tanrı rolüne büründüğünü göstermektedir. Pişirilen çamurun daha sonra suya atılması ise insanın susuz yaşayamayacağını ve suyun insanın özünü oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca yapılan çamurun suya atılması su iyelerine verilen kansız kurbanı da temsil etmektedir.

Dağıstan’daki yağmur yağdırma uygulamasında taş ve suyun birleşimi gözlemlenmiştir. Dağıstan’da yağmur yağdırma ritüeli Nevzat Gözaydın’ın “Dağıstan, İran ve Türkiye’de Yağmur Duasındaki Bazı Ortak Motifler Üzerine” adlı makalesinde şu şekilde yer alır:

Bölgede yer alan kutsal ‘Turfandin yad’ kaynağından günahsız bir kişi gidip su getirir. Suyu getirdikten sonra herkes toplanır. Koyunlar kesilir, yemekler pişirilir ve herkesin yemek yemesi sağlanır. Daha sonra suyu getiren kişiyle erkekler akarsuya giderler. Bu akarsuya dualar eşliğinde getirilen su dökülür ve taş atılır. Hemen oradan koşarak uzaklaşırlar. (Gözaydın, 2007: 181).

Uygulamada kutsal kabul edilen yerden suyun alınarak bir akarsuya dökülmesi yer alır. Kutsal yerdeki suyu günahsız kişinin alması kutsala olan saygıdır. Günahsız kişi yaratıcıya ulaşmayı kolaylaştırmaktır. Çünkü günahsız kişi saf ve kirlenmemiştir. Halk arasında günahsız kişinin gönlünden geçenin daha çabuk olacağı inancı vardır. Kaynak sudan alınan kutsal suyun akarsuya dökülmesiyle ona kutsallık bahşedilir. Ayrıca diğer yağmur dualarında olduğu gibi burada suya taş atılması suya verilen kânsız kurban niteliğindedir.

Bazı Türk halklarında sadece suya taş atılması görülmez. Kimi yerlerde suya çocuğun atıldığı, yetişkin kişinin atıldığı ya da yeni evlilerin atıldığı gözlemlenmiştir. Ural dağlarının doğusunda yaşayan Ulu Katay, Salcıvıt, Barın-Tabın Başkurtlarında yağmur tılsımı olarak birbirini suya atmak, birbirine su serpmek âdeti vardır.” (İnan, 2020: 168). Bir diğer ritüel ise Çuvaş Türklerine aittir. Çuvaşların uygulamasını Nevzat Gözaydın “Çuvaşlarda Yağmur Duası” adlı makalesinde aktardığı şu şekilde özetlenebilir: “Her evden yumurta, tereyağı, dar, ekmek ve tuz toplanır. Bunlardan yemek pişirilir. Suyun içerisine diz boyuna kadar iki yaşlı adam girerek kazanın yarısına su gelecek şekilde tutar. Yaşlılar ceketlerin önünü ilikler, şapkalarını kollarının altına koyar ve dua ederler. Daha sonra pişirilen yemekler yenilir. Yemekler yendikten sonra herkes don-gömlek suya atlar.” (Gözaydın, 2007: 187). Uygulamada dikkat çeken unsur bolluk ve bereketin artması için her evden toplanan malzemelerle yemek yapılmasıdır. Bu malzemelerden yemek yapılan kazan ise suyun üzerine konularak suya saçılır. Su ruhunun gönlü hoş edilerek yağmurun yağmasını sağlarlar. Bu uygulamada diğer önemli bir unsur ise su ile herkesin ıslanmasıdır. Burada yemek yedikten sonra suya atılması, suya adak verilmesini simgeler. Yaşlıların ceketini kapatması, şapkalarını kollarının altına koyması ise suya gösterilen saygıdır.

Anadolu’nun genellikle her yerinde yağmur yağdırma ritüelleri vardır. Bu ritüellerin bazılarında suya taş atma varken bazılarında ise yine suyla birbirini ıslatma veya suya kıyafet basma mevcuttur. Anadolu’da yöreden yöreye fark eden ritüellerin ortak noktası ise su kenarında veya suyla gerçekleşmiş olmasıdır. Yağmur yağdırma ritüellerinde suyun kutsallığı sayesinde yaratıcı ile bağ kurulup yağmurun yağması amaçlanır. Anadolu’da da aynı durum söz konusudur. Eski Türklerin uygulamalarıyla İslami dönem inançları birleşerek devam etmektedir. Suyun

yokluğunda kıtlık, kuraklık ve ölümün olacağını bilen insanlar, kuraklığı bitirmek için bu tip uygulamalara gitmiştir. Anadolu’da yaygın olarak “kepçe”den yapılan bebekle yağmur duasına çıkılmaktadır. Buna ek olarak da bazı yörelerde türbe ziyaretiyle yağmur yağdırma duasının yapıldığı da gözlemlenmektedir.

Anadolu’da yağmur yağdırma ritüellerine genellikle “kepçe”den yapılan bebek kullanılır. Bu bebek (kimi zaman çocuk) Yağmur tanrısını simgelemektedir (Başgöz, 2007: 149). Çeşitli yerlerde farklı isimlerle anılmaktadır. “Çömçecik, çömçe gelin, kepçe gelin, gode, gödü, gode gode, dodo, bodi bodi çullu, çullu kadın, gelin guk, çandır baba, su gelini, yağmur kızı ve çalı adları kullanılmaktadır.” (Başgöz, 2007: 152). Ancak bu isimler bebek yapımında kullanılan malzemeden gelmemektedir. Bu isimler İlhan Başgöz’e göre “kurbağa yavrusu” anlamında “çömçecik, çömçöm”den gelmektedir ve bu suya dalmak olarak kullanılan “çimmek” demektir (Başgöz, 2007: 153) ve buradan gelmektedir.

Adana’da yapılan ritüeli Erman Artun kaynak kişilerden şu şekilde aktarır: “Adana’da akşam ezanından sonra çocuklar toplanarak ağaçtan yapılmış tahta kaşıktan çömçe gelin yaparlar. Ağaçtan kol yapılır. Üzerine de kız elbisesi giydirilir. Bir çocuk eline alır. İki yanındaki çocukların biri torba diğeri kap alır. Ev ev dolaşarak bulgur, yağ toplarlar. Çocuklar her evin önünde yağmur için deyiş söylerler. Elinde gelini taşıyan çocuk ise ev sahibine şu şekilde seslenir:

Çömçeli gelin çöm ister

Bir kaşıcık yağ ister

Yağ verenin oğlu olsun

Bulgur verenin kızı olsun

Ev sahibi ise bir tas veya kova suyu çocuklara ve çömçe geline döker. Ardından yağ veya bulgur verir. Daha sonra köyün en fakir evinde toplanarak pilav yapılır. Herkes yedikten sonra artan bulgur ve yağ o eve bırakılır.” (Artun, 2007: 297-298). Yağmur istemede “yağ verenin oğlu olsun, bulgur verenin kızı olsun” deyişiyle yağmur, rahmet ve bereket olarak görülmektedir. Çünkü çocuksuz aile bereketsiz, soyu kesilen, verimsiz aileyken; susuz toprakta aynı anlama gelmektedir. Bu anlamda suyun toprağa değmesiyle çömçe gelinin üzerine dökülen su aynıdır. Çömçe gelinin üzerine dökülen suyla kadın ve erkeğin birleşmesine gönderme yapılır. Buradaki su

da insan zihninde erkektir ve gelini döllemesi arzu edilmektedir (Aslıhak Uğurelli, 2020: 29). Suyun toprağı dölleyip ürün vermesine atıf yapılmıştır.

Bir diğer ritüeli Abdülkadir İnan “Yağmur Duası Çömçe Gelin” adlı yazısında Gaziantep’te yer alan “Çömçe Gelin Yağmur Duası”nı şu şekilde aktarır: “Bir tahta kaşık bebek gibi giydirilip kapı kapı gezdirilir. Her kapıda;

‘Çömçe Gelin ne ister

Çömçe gelin su ister

Ver Allah’ım ver, yağmur ile sel!

Koç koyun kurban;

Göbekli harman!’ şeklinde deyiş söylerler.” (İnan, 1998: 480; İnan, 2007: 482; Baysal, 2020: 217). Bu uygulamada Çömçe Gelin’e koç ve koyun kurban söylemi dikkat çekmektedir. Su ruhuna kurban verilip gönlünü hoş edilmesi sayesinde yağmur yağacağına inancı vardır.

Kahramanmaraş’ın Dulkadiroğlu ilçesine bağlı Dereli köyünde ekin ektikten sonra Çömçe Gelin ile yağmur yağdırma duasını Nezihe Purtaş tarafından aktarır: “Çomçadan bir bebek yapılır. Onu giydirip bir bebek gibi korkuluk yapılır. Çocuklar verilen bebeği kollarından tutarak kapı kapı dolaşırlar. Köy halkına yağmur duasına çıktıklarını ve gönlünden ne kopuyorsa onu vermesini söylerler. Köyün her tarafı dolaşılır ve kim ne veriyorsa onlar bir torbada toplanır. Her evde Çomça Gelin ıslatılır ve gerisin geri eve dönülür. O toplanan her şeyden aşure gibi bir yemek yapılır. Kazanın başında da ‘Allah’ım bize yağmur ver, bu yılki kazancımızı bereketli kıl’ diye dua edilir. O yemek herkese dağıtılır.”⁷ (KK24). Bolluk ve bereket için yağmur duasına çıkılmaktadır. Uygulamada herkesin gönlünden kopup verdiği şeyler karıştırılır ve bir yemek elde edilir. Kaynak kişinin “aşure gibi bir yemek” demesi Nuh Tufanı’na gönderme yapılmaktadır. Aşure, içerisinde çeşitli malzemelerin bulunduğu bir tatlıdır. İnanca göre Hz. Nuh gemisini bu günde inşa etmiştir (Gündüz, 2017: 57).⁸ Hz. Nuh’un gemisini yapması yağışların başlayacağına işaret etmektedir.

⁷ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi yüksek lisans öğrencisi Ebru Purtaş tarafından derlenmiştir. 11 Ekim 2018 tarihinde Har... mah. Hür.. cad. 3/15 Çankaya/Ankara adresinde kayıt alınmıştır.

⁸ İslami geleneğe göre Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem’in onuncu günü tutulan bir oruç (Gündüz, 2017: 57).

Uygulamada herkesin gönlünden koparı vermesi bereketin ve bolluğun artmasını sağlarken aynı zamanda dayanışmanın göstergesidir. Çomça Gelin'in suyla ıslatılması yine erkek ve kadını simgelemektedir. Su sayesinde döllenen toprağı göstermektedir.

Bursa'nın Gemlik ilçesine bağı Muratoba köyünde yağmur yağıdırmak için “Şemşi Kadın” yapılmaktadır. Kaynak kişı Kaya Bayrak'ın anlatımına göre “Çok kurak olduğı dönemlerde yağmur duasına gidilirdi. Kazıklardan Şemşika gibi bebek yapılır, o giydirilir. Çocuklar o bebekle kapı kapı dolaşıp yağmur duası okur, evlerden de su serpilir. Daha sonra dereye gidip yağmur yağısın diye suya bastırırlardı.” (KK4). Uygulamada yer alan kazıklardan bebek yapma ağaç kültü ile su kültürünün birleşmesidir. Ağacın kökleri yer altını, gövdesi orta dünyayı, dalları ise üst dünyayı simgelemektedir. Bereket, bolluk ve üremeyi simgeleyen ağaç motifi akla Hayat Ağacını getirmektedir (Aslıhak Uğurelli, 2020: 30). Hayat ağacı ve su sayesinde Tanrı'ya ulaşmak kolay olacaktır. Bebeğin yağmur yağması için ıslatılması yağmurdan ıslanmayı simgelemektedir. Yağmur yağışını canlandırma isteğı taklit büyüdür. Suya basılma ve serpilme su ile de yağmurun yağması taklit edilir (Şimşek,2003: 86). Aynı köydeki bir diğeri ritüeli kaynak kişı Nezaket Bayrak ise şu şekilde aktarır: “Yağmur dedesi vardır ve çoluk çocuk herkes oraya gider. Annesinin ilk erkek çocuğunu ıslatırlar daha sonra herkes birbirini ıslatır. Orada mevlit okuturlar.” (KK7). İslamiyetle birlikte yağmur yağıdırma ritüelinde mevlit okunduğı da görülür. Ancak burada önemli nokta yerin adının “yağmur dede” olmasıdır. Yağmur duasının yapıldığı yerin ataerki isimle anılması, suyun dölleyici özelliğini vurgulamaktadır. Soyun devamını sağlayacak erkek çocuk bereketi sembolize eder (Kobyay, 2014: 118). Bu da yağmurun bereketine vurgu yapılırken aynı zamanda da dölleyici özelliğini göz önüne serer.

Suya herhangi bir şey basma durumu Gemlik- Katırlı köyünde mevcuttur. Kaynak kişilerinin katıldığı ritüel şu şekilde aktarılabilir: “Tahtadan bebek yapılır. O bebekle kapı kapı gezilir, para toplanır. Her kapıda o bebeğı su dökerler. O parayla malzeme alınır, yemek yapılır ve yapılan yemek herkese verilir.” Bir diğeri yağmur yağıdırma uygulaması ise şu şekilde aktarılır: “Dul kadının feracesi veya kıyafeti çalınır, dereye taşın altına bastırılır. Yağmur başladığı zaman giderler ve onu alırlar. ‘Yağmur yağıdığı gibi gidip alınması gerekir yoksa yağmur dinmez ve felaket

olur' inancı vardır." Eşi olmayan kadın artık çocuk sahibi olamayacağı için verimsiz bir toprağa benzetilir. Toprağın sulanarak verimli hale getirilmesi ile dul kadın feracesi suya bastırılıp ıslatılması arasında ilişki vardır. Kuru kıyafetin suya bastırılması zıtlıkla yağmur çağırmayı simgeler. Verimsiz ve bereketsiz olan ile bereketli ve bolluk veren bir araya getirilir. Ayrıca feracenin ıslanması yağmurdan ıslanmayı taklit etmektedir. Aynı köyde uygulanan bir diğer uygulama ise kaynak kişinin kayınvalidesinin yaptığı uygulamadır. Kaynak kişinin aktarımı şu şekildedir: *"Bağlarbaşı denilen bir yerden bir taş getirilir. O taşın etrafı iple sarılır ve dereye bırakılır. O iple sarılma sebebi de taşın işaretidir. Yağmur yağmaya başladığı zamanda gidilip o taş alınır. Yoksa sel olur."* (KK25, KK26, KK27). Bir diğer uygulama ise taşı dereye koymadır. Buradaki köyde taşın ıslatılması yine yağmurun yağmasının taklididir. Dikkat çeken husus taş ve kıyafetin yağmur başladığında gidip alınmasıdır. Suyun eksik olması nasıl zarar veriyorsa fazlası da aynı şekilde zarar vermektedir. Bu yüzden "eğer alınmazsa felaket olur" inancı doğmuştur. Yağmuru halk kendi davet etse de fazla olmasını engellemektedirler.

Toplumlarda sadece Çömçe Gelin yapma, kıyafeti suya basma ya da taşla ilgili uygulamalar yer almaz. Bunların yanı sıra su kenarında yağmur duası, kurban kesme; türbe kenarında yağmur duası ve yağmur yağma taklidi gibi uygulamalar mevcuttur. Bunlardan ilki Laz köyü olan Gemlik- Şükriye köyünde uygulanan yağmur duasıdır. Kaynak kişi Nazife Daş, kendi katıldığı yağmur duasını şu şekilde aktarır: *"Çocukları bir araya getirirler ve onları yüksek tepeye çıkarırlar. Allah'a yalvaracakları için kız çocuklarının başlarına örtü takılır. 'Çiçinaç Myçmi' adı verilen yüksek bir tepeye çıkarlar ve orada hoca çocuklara iki rekat namaz kıldırır. Yükseğe çıkınca Allah'a daha yakın olacakları inancı vardır. Önce hoca dua eder ardından çocuklar hocayı tekrar eder. Lazca dua eden çocuklar şunları söylemektedir: 'T'angrişk'im mç'ima momçi, mç'ima mohdi'⁹. Ezgili bir şekilde ise şu deyişi söylemektedirler:*

'Mç'ima mç'ima mohdi

K'ata k'uali komekça'¹⁰. Bu esnada da avuç içleri aşağıya doğru tutarak sallarlar.

⁹ Tanrım yağmur ver, yağmur gel.

¹⁰ Yağmur yağmur gel
Katmer, ekmecek vereyim.

Yetişkinler ise biraz daha aşağıda havuz kenarında bekler. Su kenarında olması suyun yağmurla bağlantısındanandır. Orada kurbanlar kesilir ve pilav yapılır ve yemekler yapılırken çocuklar yukarıdaki tepede dua etmektedir. Genelde de pilavlar yenilirken yağmur yağarmış.” (KK18, KK31). Ritüelde önemli noktalar çok fazladır. Allah’a yakın olmak için ilk olarak çocuklar yüksek bir tepeye çıkarılır. Yüksek yerde dua edilmesi dağ kültü inancından gelmektedir. Çocuklara dua ettirilmesi ise onların günahsız oldukları ve yaptıkları duaların daha çabuk kabul olacağına inancındandır. Ayrıca kaynak kişinin “Allah’a daha yakın olunur” düşüncesi ise Gök Tanrı inancına gönderme yapmaktadır. Kız çocuklarının başlarını örtüyle kapatması ve orada bulunan çocukların iki rekât namaz kılması İslamiyet’le beraber hayatlarına girmiştir. Bu bağlamda bakıldığında eski Türk inancı ve İslami dönem iç içe geçmiş durumdadır. Su kenarında kurban kesilmesi su iyelerinin ruhunu hoşnut etmek için yapılmaktadır. Bir diğer önemli nokta ellerin aşağıya doğru olmasıdır. Bu uygulamanın amacı “benzer benzeri yaratır” düşüncesidir (Koby, 2014: 77). Burada çocukların ellerinin aşağıya doğru olup sallaması yağmuru canlandırmadır. Burada yağmur yağışını sembolize etmek için benzerlik yasasından faydalanılır, elleri ters çevirerek avuç içi toprağı gösterir ve eller sallanır (Koby, 2017: 77). Yukarıdan aşağıya doğru olan eller, gökten gelen yağmuru simgelemektedir.

Türbe kenarında yağmur duası ritüeli Küçükkumla’da yer alır. Gemlik-Küçükkumla köyündeki Pembe Hoşaf kaynak kişinin anlattığı uygulama şu şekildedir: *“Yağmur yağmadığı zaman Çağlayan’da Olaklı Tepe’de kaya içinde olan Ali Dede’nin yanına gidilir. Bu türbenin yanından su akardı. Düz harman yeri olan yerde elleri açılır ve dua edilir. Daha sonra köy merkezine inilir, oradaki çınar ağacı dibinde tekrar dua edilir.”* (KK16). Aslında bu uygulamada tabiat kültürlerinin hepsine saygı sunulmaktadır. Suyun kenarındaki kaya içinde olan -Ali Dede- ata kültürüne hürmet gösterilip daha sonra çınar ağacına hürmet gösterilmesi dikkat çekmektedir. Burada tüm tabiat kültürlerinin bir arada uygulanması Tanrı’ya daha çabuk ulaşma arzusundandır. Ayrıca kült ruhlarının gönlü hoş edilir ve onlardan yağmur yağması için yardım istenmektedir.

Yağmur duası her kültürde, yörede farklı yapıyor olsa da birtakım ortak noktalar mevcuttur. Bu noktalarda dikkat çeken husus ise su kültüründen faydalanılmasıdır. Yağmur duasında, su kültürünün kutsallığından faydalanılır ve su

ruhları olan iyelerine adak verme, kurban sunma, gönüllerini hoş etme gibi unsurlar yer almaktadır. Ritüellerde yağmur taklit edilerek suyun gücünden faydalanılır. Suya kıyafet bastırma, taş ıslatma, elleri aşağıya doğru sallama yağmur yağmayı ya da yağmurda ıslanmayı simgelemektedir.

3.2. Halk Hekimliğinde Su Kültü

Halkın yaygın olarak kullandığı tedavi yöntemi geleneksel halk hekimliğidir. Bu halk hekimliği deneme-yanılma yoluyla öğrenilir ve geleneksel yollarla diğer kuşaklara aktarılır. İnsanların var olduğu dönemden beri hastalıklar da var olmaya başlar. Her hastalığın tedavisi her toplumda farklılık göstererek kendine özgü bir hekimlik kültürü oluşturur. Bu yüzden insanlar hastalıkları çevresindekilerle –su, ateş, bitki, duman vb.- tedavi etmeye çalışırlar. Ayrıca her toplumda hastalıkların sebepleri farklı farklıdır. Halk hekimliği uygulamaları genelde kırsal alanda yaşayanlar tarafından uygulanıldığı bilinse de sağlık imkânına rahatlıkla ulaşan kişiler tarafından çeşitli biçimde sürdürülmektedir (Özkan, 2012: 308). Bazı dönemlerde halk arasında modern tıbbın yetersiz görüldüğünde doğaüstü güçlere başvurulmaktadır.

İlk hekimin nasıl yaratıldığı hakkında Türk toplulukları arasında farklı anlatılar vardır. İlk kam, ilk hekimdir. Yakutlara göre “ilk kam o kadar güçlüdür ki Tanrı’yla hesaplaşmaz. Buna kızan Tanrı ilk kamı ateşte yakar. Bu kamın vücudu yılan-çıyan ve kurbağalardan oluşmuş. Vücudu yanınca tek kurbağa kurtulur. Bu kurbağadan da kötü ruhlar oluşur.” (Bayat, 2006: 157). Yakutlar, ilk kamın vücudunun yanması sonucunda kurtulan kurbağadan kötü ruhlar çıktığına inanmaktadır. Şamanizm bölümünde değinildiği gibi kötü ruhlar hastalıkları veren ruhlardır. Yukarıda değinilen kama ilk hastalık ruhlarını tanıtan da “Su Beyi” idi. Böylece ilk kamın vücudundan hastalıklar oluşurken sonraki kamlar ise bu hastalıkları tedavi etmek için kötü ruhlarla (hastalık ruhları) tanışmaktadır. Moğol-Buryatlara göre “ilk kam Tanrı’nın gönderdiği kartalla kadının ilişkisinden doğar.” (Bayat, 2006: 100). Kamın insanlardan gelmemesi bu sayede de insanlar gibi hastalanmamasını gösterir. Kam, hastalıkları tedavi etmek için çeşitli kılıklara girmektedir ve hastalık ruhunu geri getirir. Kamın dışında hiç kimse, hastalık kaynağını yeraltı dünyasına gidip geri getiremez (Bayat, 2006: 161).

Müslüman olmadan önceki Türkler hastalarını tedavi etmek için kamlara başvurmuşlardır. İslamiyet’le beraber bu yerini “Ocaklı” şifacılar bırakmıştır (Baysal, 2020:240). Kamlar ile Ocaklı arasındaki en büyük fark ise kamlar her hastalığı tedavi eder, Ocaklı ise sadece belli bir hastalığı tedavi etmektedir. Kam olabilmek için kaminin ruhani¹¹ olarak kabul edilmesi gerekiyorsa Ocaklı’nın da aynı şekilde kabul edilmesi gerekir. Çünkü Ocaklılar, tıpkı kamlar gibi hastalığı iyileştirme gücüne ruhen sahiptir (Baysal 2020: 240). Ocaklıların bu güce sahip olması için başka bir kişiden “el alma”sı gerekmektedir. Yetiştiren kişi belli bir süre sonra kişinin o gücü taşıyabileceğine inandığında ona “el verme” işlemiyle kendi gücünü aktarır. El verme işlemi yöreden yöreye hatta ocak içerisinde dahi farklılık göstermektedir. Bazı ocaklarda sadece sırtı sıvazlama (KK18) varken bazı yerlerde de suyla bağlantısı vardır. Ankara’nın Nallıhan ilçesine bağlı Emremsultan köyünde loğusa kadınların gözlerinde oluşan hastalığı gidermek için “gelincik kesme” yapılmaktadır. Bu “gelincik kesme” işlemi sadece el alanlar yapabilmektedir. Kaynak kişi Mediha Bayram babaannesinden el almasını şu şekilde aktarır: “*Bana elini verirken ağzıma tükürmesi gerekiyormuş. Ben ağzıma tükürtmem dedim, o zaman el verilmedi. Babaannem yapardı ama ben yapamıyorum.*” (KK32). Bu güç aktarım işlemi gücün asıl kaynağından bir parça olarak onunla bağ kurup bütüne sahip olunur. Sedat Veyis Örnek bu durumu “*parça bütüne aittir. Bunlar bir zamanlar bir arada bulundukları, birbirleriyle temas durumunda oldukları için, sempatiyle bağlıdır ve bu sempatiyi birbirlerinden ayrılırlar bile sürdürürler.*”(Örnek, 2020:138) şeklinde açıklar. Bu çerçeveden bakıldığında, el veren kişinin el vereceği kişinin ağzına tükürmesiyle ona kendisinden bir parça verir. Bu da el almış kişinin gücünü arttırmaktadır. Bu durumu Gemlik- Şükriye köyündeki kaynak kişi H.K. şu şekilde açıklar: “*El vermek enerji vermektir. Kendindeki enerjiyi karşıdakine verirsin. Bu enerji aktarımıdır. Enerjiyi alanın gücü farklılaşır ve okuma gücü daha etkili olur.*” (KK31). El verilecek kişiyi seçme şu şekilde olur: “*Önce yetiştirilir ancak el verilmeden önce iyice emin olmak gerekir. Bu ilim farklı bir şeydir ve bu ilim herkese öğretilecek bir şey değildir. Bu ilim art niyetlilerin eline geçerse çok kötü şeyler yapabilirler. Hatta bizler o art niyetlilerin yaptıklarıyla uğraşırız.*” (KK31). Kaynak kişinin aktardığı bilgilerden hareketle el verilen kişinin tedavi etme gücü artmaktadır. Bu da parça temas sayesinde ustasından aldığı

¹¹ bkz: Giriş bölümünde “Kam Ritüellerinde Su” başlık altında bilgi verilmiştir.

gücün tamamını göstermektedir. Temas aktarımı ile sağlanan enerji ruhani bir aktarımdır. Ancak bu enerji ile yetiştirilen kişi yeni bir boyut atlar ve yeni bir yaşama bürünür. El verilecek kişi belli bir süre yetiştirilse de ona karşı güvenin tam olması gerekmektedir.

Hekim, Ocaklı veya kam yaygın olarak hastalıklardan arınmak adına suyu kullanmaktadır. Çünkü su, şifa verir. Hastalıkların tedavisinde genellikle su yer almaktadır. Suların tedavi edici özelliği suyun kutsallığından gelmektedir. Suyun tedavi etme özelliği yaratılıştaki var olan güce bağlanmaktadır. Kozmogoni simgesi ve tüm tohumların taşıyıcısı olan su, büyüsel bir maddedir ve her derde devadır; iyileştirir, gençleştirir ve yaşamı sonsuz kılar (Eliade, 2003a: 200). Kutsallık kazanmış olan su, hastalıkları iyileştirmek için genellikle her ilaç içerisinde kullanılmaktadır. Su, kimi zaman doğrudan kimi zamanda dolaylı yollarla kullanılmaktadır. Su sayesinde ruhsal, fiziksel ve zihinsel hastalıklar tedavi edilmektedir. Büyüsel hastalıklardan kurtulmada da sudan faydalanılır. Suyun önemi, kötü etkiyi yok edip kutsanmış bir formda yeniden hayata getirmedir (Baysal, 2020: 240). Suyu hastalıklardan arınılır ve arınan kişi su sayesinde yeniden hastalıksız bir şekilde doğar. Suyu tedavi yöntemini Ocaklı kişilerin kullandığı gibi Ocaklı olmayanlar kişiler tarafından da yaygın olarak kullanılır. Kutlu sayılan yerlerin suyundan içmek, oradan su içmek veya oraların suyu ile yıkanmak gibi işlemler de tedavi edici özelliklere sahiptir (Dağı, 2013: 34; Bekki, 2017: 207). Bu sular; ılıca, pınar, kaynak suyu ve şifalı su çeşmeleri gibi özel sularıdır. Bu özel suların kutsallığından faydalanılıp arınılır. Suyun çevresiyle veya bizzat su ile temasa geçerek tedavi uygulanabilmektedir. Suyu temas ile hastalıklardan ya da kötü ruhlardan arınılacağı inancı vardır.

Şifalı sular kapsamında bakıldığında genellikle “suyu içme” durumu çıkmaktadır. Şifalı suların içilmesi ruha ve bedene şifa vermektedir. Bu suların nasıl oluştuğu hakkında çeşitli anlatılar mevcuttur. Ankara’nın ilçesi Nallıhan’da bulunan şifalı suyu kaynak kişi şu şekilde aktarır: “*Tapduk Emre kızını Bacım Sultan’ı uzak bir yere gönderir. Bir gün Bacım Sultan hamur yoğururken ‘Baban ziyarete geliyor.’ derler. Bunun üzerine eli hamurlu babasını karşılamaya gitmemek için ‘Ya, mübarek çık!’ diyerek elini yere vurur. O yerden fişkırlarak su çıkar ve hamurlu elini yıkar. Oradaki su hamurumsudur ve insanlar o suyu şifa niyetine içmeye gelir.*” (KK32).

Şifalı suyun ortaya çıkması kutsal sayılan kişi sayesinde olur. Suyun Tapduk Emre'nin kızı Bacım Sultan tarafından ortaya çıkarılmasıyla su daha çok kutsallık kazanır. Bu suyun halk arasında “ruh hastalıklarını” tedavi ettiğine inanılır (Temizsoylu, 2012: 74). Bu durumda su hem kutsal hem de şifalıdır. Su, kutsal kişiyle temasa geçerek kutsallığını arttırır ve şifa özelliği alır. Suyun özellikle ruh hastalıklarını tedavi etmesi kötü ruhları kutsal su ile defetme inancından gelmektedir. Bu da kamların kötü ruhları alt dünyaya göndermesiyle benzerlik gösterebilir.

Ruhani hastalıklardan en çok karşılaşılanı “nazar”dır. “Nazara göz değmede denilmektedir. Gözü keskin birinin canlı veya nesne olan herhangi bir şeye kötü niyetle bakması nazara yol açar.” (Acıpayamlı, 1962: 1). Nazar olan kişilerde ruhen huzursuzluk vardır. Bazı kişiler nazardan uyuyamazken bazıları ise hastalanmaktadır. Metin Ekici ve Pınar Fedakar “Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu” adlı makalesinde Alan Dundes’in nazar değen kişiyle ilgili bilgilerini şu şekilde aktarırlar: Nazar değen canlının hastalanabileceğini, nesnenin ise kırılıp patlayabileceğini belirtir. (Ekici ve Fedakar, 2014: 42). Göz değdiren kişi, kötü enerjisini canlı veya cansız varlığa aktardığında oluşan zararlı etkidir. “*Mezardakilerin yarısı nazardan öldü.*” (KK33) inancı vardır. Nazarın çeşitli tedavi yöntemleri vardır. Ancak tedavi yöntemlerinden bahsetmeden önce kimin göz değdirdiğine veyahut nerede göz değdiğini tespit etmek için “mum dökme” işlemi yapılmaktadır. Gemlik-Şükriye Köyü’nde kaynak kişi “*Nazara uğrayan kişinin üstüne bir örtü örtülür ve mum eritilip suyun içerisine dökülür. O suda çıkan şekillerle nerede ve kim tarafından nazara uğrandığı tespit edilir.*” (KK33; Daş, 2014: 192) şekilde bilgi aktarır. Aktarılan bilgiye göre mum suyun kutsallığıyla buluşur ve bu sayede kötü enerjiyi yansıtan belirlenir. Mum kişiyi ve yeri gösterse de asıl suyun gücü ve bilgeliği sayesinde mum şekil almaktadır. Nazarı tespit etme ve nazardan kurtulmanın bir başka yöntemi ise “kurşun dökme”dir. Kurşun dökme işlemi birçok yerde var olan bir uygulamadır. Kurşun dökme işlemini kaynak kişilerden Lütfiye Deliçay şu şekilde aktarır: “*Kurşun bir kepçede eritilir ve suyun içerisine dökülür. Bu kurşun dökme işlemi 4 aşamada gerçekleşir. İlk başta kurşun başının üstündeki suya dökülür, ikinci aşamada karın hizasında suya dökülür. Üçüncü aşamada kurşun kişinin ayağının dibindeki suya dökülür ve son olarak hane kapısının eşiğine dökülür. Oluşan şekiller ise yorumlanarak kim tarafından nazar değdiği tespit edilir veyahut nazar varsa ondan kurtulacağına inanılır. O dökülen su*

ise dörtyola veya ev saçaklarının altına dökülerek haneden uzaklaştırılır.” (KK19). Aynı uygulama Gemlik-Feyziye Köyü’nde de yapılmaktadır (KK44). Su ve kurşunun birleşmesi kişinin üzerindeki kötü enerjiyi almaktadır. Kişinin üzerindeki etkiyi kaldırmak için dökülme işlemi üç kere tekrar eder. Üç sayısının önemini Annemarie Schimmel şu şekilde aktarır: “Teklerin en eskisi, Tanrı’ya yakışan sayı. Cennetin en sevgili sayısı, ki merkezdedir. Her iki uçtan da eşit uzaklıktadır. Baş, ortası ve sonu olan ilk’tir.” (Schimmel, 1991: 69). Üç sayısı inancı, yaratıcıya yakınlaşmanın göstergesidir. İşlemin üç kere tekrar edilmesiyle uygulamanın başı, ortası ve sonu gerçekleşir. Türkler için büyüsel bir yeri olan üç sayısı da su gibi iyileşmeyi sağlamaktadır (Baysal, 2020: 246). Bu sayede suyun kutsallığı ile üç sayısı birleşerek etkisini arttırmaktadır. Kurşun dökmenin baştan ayaklara doğru yapılması baştaki kötü enerjinin ayaklarla çıkıp gitmesini temsil etmektedir. Hane kapısına dökülen kurşun da hanedeki kötü enerjiyi defetmektedir. Suyun hane dışında dörtyol ağzına dökülmesiyle hastalık başka bir varlığa aktarılır bu sayede kişi iyileşir (Baysal, 2020: 246). İnsan üzerinden üç aşamada çıkan kötü enerji, dördüncü aşamada hane üzerinden çıkmaktadır. Bu işlem, kişi üzerindeki nazarın kurşuna toplanmasını sağlar. Su içerisine dökülmesi de suyun arındırıcı özelliğini temsil eder. Su, kişinin üzerindeki kötü enerjiyi toplayan kurşunu arındırmaktadır. Bu sayede su kişi üzerindeki ağırlığı kendine çekmektedir.

İnsan üzerindeki kötü enerjiyi kurşun gibi kendine çeken başka nesnelerin olduğu inancı vardır. Bu inanç aktarımı Şükriye Köyü’ndeki kaynak kişi H.K. tarafından şu şekilde aktarılır: “*Her kişinin belli taşı vardır. O taşlar kişideki kötü enerjiyi kendine toplar. O taşı da suya koyarsın ve o su taşıdaki kötü enerjiyi emer ve götürür.*” (KK31). Bu inanç doğrultusunda kişi üzerinde oluşan ve onu hasta eden kötü enerji, taşa geçer ve taş da suya bırakılıp arındırılır. Suyu bırakılan taş, kişinin kötü enerjiden arınmasını sağlayarak iyileşmesine yardımcı olur.

Nazardan korunmanın veya nazara uğramış kişinin kurtulmasının bir başka yolu da “suya okuma”dır. Suyu okuma özelliği genelde el almış kişiler veya Ocaklılar tarafından gerçekleştirilmektedir. İslamiyet öncesinden gelen **suyun kutsallığı** ile İslami dönemle gelen **dua okuma** sentezlenir. Bu da “dinsel-büyüsel bir nitelik kazanır.” (Baysal, 2020: 247). Okunmuş suyun nazarı olan kişiye içirilmesiyle kişinin vücudunun arınması sağlanır. Şifalı olan suyun yaratıcı tarafından gönderilen

kutsal kitaptaki dualarla birleştirilerek gücü arttırılır ve bu sayede kişi iyileşir. Nazar duası okumak için el alan kaynak kişi nazar duasını şu şekilde aktarır: “*Suya yedi kere Ayet’el kürsi, yedi kere Felak, yedi kere de Nas suresi okunur. Daha sonra bu su, üzerinde nazar olan kişi tarafından besmele çekilerek üç seferde içilir. Eğer uzaktaki bir kişiye okunacaksa o kişiye ağız açık olacak şekilde bir su koyması istenir ve buradan onun niyetine aynı şekilde sûreler okunur. Yine o kişi de besmele çekerek o suyu içer.*” (KK18). Suyun ağızının açık olması okunan dua gücünün suya aktarımını kolaylaştıracığı inancındandır. Ayrıca hasta suyu içerek suyla temasa geçer ve böylece içten gelen huzursuzluk ve hastalık vücuttan su yardımıyla arınır.

Yeraltından gelen kaynak suların bazıları “şifalı sular”dır. Birçok yerde şifalı çeşme, şifalı kaynak suyu, şifalı dere mekânları mevcuttur. Kaynak suyuyla şifa bulma inancı Gemlik-Katırlı Köyü’nde yer alır ve Katırlılarda “*Yerden yani kaynaktan gelen her su şifalıdır.*” (KK27, KK28) inancı vardır. Kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler şu şekildedir: “*Bağırsaklardaki iltihabı sökmek için İçmeler denilen yeraltından gelen sudan içilir. Onun yakınlarında yer alan bir havuz vardır ve orada da bir ot yetişir. O ot da suyla kaynatıp içilir.*” (KK26, KK27). Bu tedavi işleminde sadece suyun kutsallığından içerek faydalanılmaz aynı zamanda yakınında yer alan ottan da faydalanılır. İçilince şifa bulunan suyun özellikle yakınında yer alan ot da şifalıdır. Suyun kutsallığı sadece kendisinde değıl çevresine de yayılmaktadır.

İnsanların şifa bulmak için başvurduğu kaynak suları vardır. Narlı Köyü’nde kendiliğinden çıkan yaraları iyileştirmek için kuyu suyu kullanılır. Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre “*Suratta yara çıkınca kuyu içerisinde su alınır, ona dikenli tel batırılır ve o su surata serpilir. Kuyuya da para atılır.*” (KK51). Hastalığı tedavi etmek için kuyu suyunun kullanılması kaynak suyunun şifa özelliğini yansıtır. Suya dikenli telin batırılması ve kuyuya para atılması ise demir ve suyun kutsallığına olan inançtır. Eski dinin kutsallarından olan su ve demir sayesinde insan, Tanrıdan yardım almaktadır (Baysal, 2020: 242). Kutsal suyun surata serpilmesiyle yara doğrudan kutsal suyla temas eder. Tanrı’nın bir parçası olan su ile temas halinde şifa bulmaktadır.

Şifa olarak suyun kullanıldığı bir başka mekân ise deredir. Kimi zaman dere kenarındaki bir nesneyle kimi zamanda direkt dere ile temasa geçilir. Her iki durumda da suyun kutsallığından faydalanılmaktadır. Gemlik-Hamidiye Köyü’ndeki

kaynak kişilerin aktardıkları bilgilere göre çocuklarda oluşan boğmaca hastalığı şu şekilde tedavi edilir: “Çocuklar boğmaca olduğu zaman dere kenarındaki ceviz kökünden geçirilirdi. Su ceviz kökündeki toprakları aşındırarak kökleri meydana çıkarmış. O kök altından 5-6 yaşındaki çocuk geçecek kadar boşluk vardır. Evden çıkarken ‘bismillahirrahmanirrahim şifa niyetine’ diyerek çıkılır ve hiç konuşmadan dereye gidilir. Orada da hiç konuşmadan çocuk üç kere ceviz kökünün altından geçirilir. Yine dönüşte hiç konuşmadan ve geriye dönüp bakmadan gelirsın.” (KK11, KK13). Dere kenarında yer alan ceviz ağacı kutsal suyun gücünden yararlanmış kutsal bir ağaçtır. Hem su kültü hem de ağaç kültürünün yer aldığı inanca İslamiyet’le beraber dua da eklenmiştir. Çocuğu üç kere ceviz kökünden geçirmek ise yine üçleme kutsallığından kaynaklıdır. Bu uygulamada dikkat çekici husus dere kenarında olan ağacın köküdür. Ağaç üç dünyayı temsil eder. Ağacın kökleri alt dünyayı temsil ettiğine inanıldığından hastalıkların da kötü ruhlar tarafından geldiği inancı vardır. Ayrıca kamların sırra erişme döneminde “Su Beyi” yardımı sayesinde hastalık ruhları ile tanışmasına da değinilmişti. Kamın hastalık ruhunu alt dünyaya göndermek için suya dalar gibi yapması buna işarettir. Bu bağlamdan bakıldığında suyun kenarında olan ağaç köklerinin altından hasta çocuğun geçirilmesi, hastalığın alt dünyaya yollanmasını temsil eder. Çocuğa uygulanan ise su sayesinde hastalığın çocuk üzerinden gidip çocuğun iyileşmesine yardımcı olur. Burada çocuğu ağaç kökünden geçiren kişi de kamı canlandırmaktadır.

Bir diğer şifa bulma uygulaması dere kenarına hastalığı temsil eden nesnenin gömülmesidir. Gemlik-Narlı Köyü’nde siğilin tedavi edilmesi kaynak kişi tarafından şu şekilde aktarılır: “Vücutta çıkan siğil için önce el almış kişi tarafından okunur daha sonra kâğıda yazılır. Bu yazılan kâğıt ise dere kenarına gömülür. Ertesi gün hemen siğil düzelir.” (KK32). Kâğıda ne yazıldığı bilinmemektedir. Burada da dinsel-büyüsel özellik yer alır. Kişideki hastalık kâğıda aktarılır ve bu kâğıt dere kenarına gömülerek hastalık iyileşmesi sağlanır. Suyun kutsallığı sayesinde kişi hastalıktan arınmış olur.

Su sayesinde şifa bulmanın bir başka yolu ise suya atmadır. Kişiler, büyüye maruz kaldığı zamanlarda suyun gücünden ve kutsallığından faydalananarak arınır. Büyüyü Sedat Veyis Örnek şu şekilde tanımlamaktadır: “Bilinen yollarla sağlayamayan şeyleri elde etmek adına, birine zarar verip birini o zarardan korumak

için başvurulmuş doğaüstü güçleri kullanarak doğayı ve doğa yasalarını zorla etkileme amacını güden işlemlerim tamamıdır.” (Örnek, 2020: 130). Büyü birçok durumda başvurulmuş bir uygulamadır. Ancak burada büyüden korunma veya büyüden arınma noktasına değinilecektir. Bazı büyü uygulamalarında kâğıda yazı yazılmaktadır ve buna da muska denilir. Gemlik-Katırlı Köyü’nde muska bulunduğunda yapılması gereken uygulama şu şekildedir: “*Muska bulunduğun zaman ilk olarak açılıp bakılır. Daha sonra kötü ise ya dereye ya da denize atılır. Kötülüğün su gibi aksın gitsin diye akan suya atılması gerekir.*” (KK27, KK29). Kötü büyüünün akan suya atılması o kişinin büyüden arınmasına yardımcı olur. Bir diğer büyüden kurtulma yöntemini ise Gemlik-Şükriye Köyü’nde kendisine uygulananı kaynak kişi şu şekilde aktarır: “*Bir hafta boyunca okunmuş su ile büyü yapılan kişi banyo yaptırılır.*” (KK34). Kaynak kişilerden alınan bilgiye göre dinsel-büyüsel özellik burada da yansıtılır. İnanca göre akan su yazılan muskanın etkisinin kaybolmasını sağlar. Yukarıda değinildiği gibi suyun arındırma ve kötü enerjiyi alıp hastalıktan kurtarma özelliği mevcuttur.

İslamiyet ile beraber birçok uygulamada insanların inancı değişmiştir. Ancak eski Türklerden gelen kült inancı şekil değiştirerek devam etmiştir. Türkler, suyun kutsallığını din ile sentezlemiş ve yaşatmaya devam etmiştir. Geçmişten gelen kutsallık anlayışını Tanrı’dan gelen inanç anlayışı ile birleştirip suyun gücünü arttırmışlardır. Bu sayede hem özlerindeki kült inancını hem de dinsel inancı yaşatmışlardır.

3.3. Hayatın Geçiş Dönemlerinde Su

Geçiş, kişilerin o anki statüsünü ve benliğini geride bırakıp yeni bir düzene geçişini sağladığı dönemlerdir. Bu dönemde insanlar, normal insan halini bırakıp kamalık statüsüne geçen bir kam gibidir. Bu dönemlerde insanların tıpkı kamlar gibi korumasız olduğuna inanılmaktadır. Bir evre atlayan insan kendisini koruyamaz bunun içinde kutsal sayılan maddelerden destek alır. İnsanın geçiş dönemi o kişinin yeniden yaratılışını simgelemektedir. Bu yüzden de geçişin kolay olması gerekmektedir. Bu dönemin en önemli özelliği insan hayatında bir kere olmasıdır (Baysal, 2020: 278). İnsanlar bu dönemden sonra toplum içerisinde bir basamak atlamaktadır. Yani bireye toplum içerisinde değişime uğrayarak statü kazandıran, kademe atlatan geçiş dönemleri dinsel, büyüsel ve geleneksel törenlerdir (Ozan,

2011: 73; Baysal, 2020: 278). Diğer bölümlerde olduğu gibi burada da eski Türk inancı ve İslami dönemin sentezi görülmektedir.

Su, evrenin geçiş dönemlerindeki gibi kişinin geçiş dönemlerinde de aktif rol alır. Bu dönemlerden önce kaos yaşayan kişi bu dönemle beraber kozmosa ulaşır. Kutsal kitaplarda bahsedilen peygamberlerin geçişine yukarıda değinilmişti. Aynı durum kişilerin geçiş dönemlerinde de geçerlidir. Bu yüzden geçiş dönemleri bir eşiktir (Baysal,2020: 279). Su ise bu eşığın ana maddesidir ve tanrısal bir güçtür. İnsanlar, kişinin geçişlerini kolaylaştırmak için suyun kutsallığından faydalanmaktadır. Çünkü geçiş dönemi sadece kişiler için değildir. Evrenin geçiş dönemlerinde yaratılış, insanın yaratılışı, evrenin yok oluşu ve tekrar yaratılışı mevcuttur. İnsanlarda ise geçiş dönemleri doğum, düğün, ölüm olarak ayrılmaktadır. Evrenin özünde, ilk insanın yaratılışında, tufan/yok oluşta ilksel su varsa kişilerin geçiş aşamalarında da su yer almaktadır. Suyun kutsallığı, yaratıcı gücü ve tanrısal gücü kişilerin korunmasını sağlamaktadır. Bu tanrısal güç geçiş dönemlerinde su kültürünün önemini yansıtmaktadır.

3.3.1. Doğum

Yaşamın ilk evresi olan doğum geçiş döneminin de ilk aşamasıdır. Bu dönem hem doğan çocuğu hem de ailesini etkilemektedir. Özellikle kadının doğum yapması onun var etme özelliğiyle kadına tanrısal güç atfedilir. Tanrı, evreni suyun içerisinde çıkıp var ettiği gibi kadın da kendi bedenindeki sudan bir canlı meydana getirir. Evrenin yaratılışındaki suyun ilksel su olduğu gibi anne karnındaki su da çocuk için ilksel sudur.

3.3.1.1. Çocuk olması için yapılan uygulamalarda su

Soy devamını sağlayan çocuk, bolluk ve bereketin simgesidir. Tanrı'nın yaratma benliğinden kadınlara bahsettiği bir özelliktir. Annelik kutsal sayılmıştır. Bu bağlamda üreyip, çoğalmak kutsal ancak kısırlık kutsal dışıdır (Baysal, 2020: 282). Bazı insanlar çocukları olmadığı dönemlerde suyun kutsallığına başvurmaktadır. Bu uygulamalar şu şekildedir:

Katırlı Köyü'nde çocuğu olmayanlar dere yakında olan taşa götürülmektedir. *“Çocuğu olmayan kişiyi o taşın etrafında dolaştırırlar ve kadının beline ip bağlarlar. O ip çocuğu doğana kadar durur. Çocuk doğunca ne vaat edersen (horoz, keçi,*

koyun vb.) onu getirip taşın yanında kesilir ve orada bırakılır.” (KK29). Taş kültü ve su kültürünün sentezi her iki maddenin de kutsallığını arttırmaktadır. Taş, doğurganlık işlevini üstlenmektedir (Bayat, 2018:229). Su ise hayat verici gücünün var olduğuna inanılır (Bayat, 2018: 244). Bu yüzden doğum ve yaratma gücüne sahip her iki maddenin var olması, çocuk sahibi olmanın gücünü arttırmaktadır. Bu gücün artması çocuksuz kişilerin suyla temas ettiklerinde suyun onlara bolluk ve bereket getireceği inancını ortaya çıkarır. Çocuk sahibi olduktan sonra kişiler kurban keserek (kan akıtma) taş ve su iyelerinin rızasını alıp gönlünü hoş ederler.

Çocuk istemek için sadece akan suya gidilmez. Aynı zamanda suyla özdeşmiş olan hamamlarda çocuk istemi için uygulamalar yapılır. Muratoba Köyü’nde çocuğu olmayanlar için birkaç ot karıştırılır (kaynak kişi tam olarak bilmemekte) ve onun suyuna oturtulur (KK5). Büyükkumla köyünde de aynı uygulama yapılmaktadır. Kaynak kişinin aktarımı şu şekildedir: *“Hamamda sıcak suya otlar konulur ve onun içine okuyarak oturturlar. Sıcak su, ot ve dua sayesinde çocuk isteyeneye çocuk olur.”* (KK1). Çocuksuz kadının otlu suya veya sıcak suya oturması, suyun rahimle temasa geçmesini sağlar. Bu sayede su, rahmi arındırıp kadının çocuk sahibi olmasını kolaylaştırır. İnanca göre rahim manevi açıdan kirlidir ve onun arınması gerekmektedir (Baysal, 2020: 287). Bu arınma ise suyla yapılır. Kadının su üzerine oturması onun hem maddi hem de manevi açıdan arınmasını sağlar (Baysal, 2020: 287). Suyun hem yaratma hem de arındırma özelliği sayesinde kadın çocuk sahibi olur.

Şükriye Köyü’nde iki gelin kırk gün geçmeden birbirini görürse o zaman kırk bastı olur ve çocukları olmaz. Evlenen bir kadın kırk gün içerisinde yeni evlenen başka bir kadınla karşılaştığında, ilk evlenene kırk basar. *“Çocuk olmasını istiyorsa kırk basan kişi diğerini sırtına alır ve dua okuyarak dereden üç defa geçirir.”* (KK19). Eğer bu uygulama yapılmazsa ilk evlenen kişinin çocuğu olmayacağı inancı vardır (KK19). Kırk basan kişinin dere üzerinden geçilerek kısırlığının yok olacağına inanılır. Dere, pınar, akarsu gibi akan su kenarları Türkler için su kültürünün Tanrısal bir özelliği olduğunu yansıtır. Derenin üzerinden üç kere geçirilmesi ise arındırır ve yeniden canlandırır. Ayrıca derenin üzerinden geçerken dua okumak büyüsel-dinsel bir uygulamadır. Bu da suyun kutsallığını arttırmaktadır. İstenilen sonuca, hem su kültürünün kutsallığı hem de İslamiyet inancındaki dua kutsallığıyla ulaşılmaktadır.

3.3.1.2. Doğum esnası ve doğum sonrası

Su, evrenin yaratılışındaki etken maddedir. Bu da onun kutsallığını oluşturmuştur. Çocuğun dünyaya gelmesinde su yardımcı etkindir. Mesela Katırlı Köyü'nde kadının kolay doğum yapması için sıcak suyun üzerine oturturlar (KK25). Kadının doğum esnasında suya başvurulması da kozmos dönemdeki evrenin yaratılmasında suyun yardımcı olma gücünü göstermektedir.

Yeni doğan çocuk ve doğum yapmış anne, kötü ruhlara karşı korunmasız ve tehlikeye açık haldedir. İnanca göre de bu anne ve çocuğu koruyan iye Umay/Ayızıt'tır. Ayızıt'ın simgesi bir kuğudur ve bu kuğu kutsal sayılmaktadır (Küçük, 2013: 116). Umay Ana'nın kuğu ile tasvir edilmesi onun suyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Türk kültüründe Umay, bebeğin ruhunu gökten getirir (Ergun, 2019: 66). Bebek doğduktan sonra da onu korumaya devam eder. Umay, bebeği büyütüp onu eğlendirmektedir, çocuğun uyurken gülmesi bundan dolayıdır (Ergun, 2019: 73). Umay, yeni doğum yapmış kadına ve bebeğe musallat olan kötü ruhlara karşı onları korumaktadır. Kadının ve çocuğun korunması için onların kırk gün evden çıkmaması ve yalnız bırakılmaması gerekmektedir (KK24, KK28, KK35, KK27, KK26, KK7). Yalnız bırakılan kadını albastı olur, kırk basar, periler musallat olur veya cinler çarpar inancı vardır (KK28, KK24, KK35, KK27, KK26, KK7). Güvenli Köyü'nde ise loğusa kadın rahatsız edilince “şeytan aynaşır” denilmektedir. Çocuğu rahatsız edene ise “peri” denilmektedir. (KK2). Sadece kadın veya bebek değil aynı zamanda herhangi bir kıyafetin de çıkmaması gerekmektedir (KK24, KK28). “Çocukların çamaşırları dışarıda asılıysa ikindi okunmadan içeriye alınır. Eğer çocuğun çamaşırları yıkandıysa onun suyu gece dışarıya dökülmez.” (KK1). Çünkü inanca göre kıyafet çocuğun bütünü simgelemektedir. Parça bir bütüne aittir, inancı vardır ve kıyafetin çıkması bunu göstermektedir. Eğer kadının çıkması gerekiyorsa “Bismillah” demesi gerekmektedir (KK24). Kırk basma durumunun bir diğer etkisi ise yeni doğum yapmış kadınların birbirini görmesidir (KK26).

Kadın ve çocuk kırk gün boyunca pis kabul edilmektedir. İnanca göre kadın kırk gün pisliğinden temizlenemez, çocuk ise annesinin pisliğinden alır (akt. Örnek, 2000: 146). Kırk gün kirli olan kadın ve çocuk kötü ruhlara üzerine çekmektedir. Bunun için doğumun kırkıncı gününde annenin ve çocuğun arınması gerekir.

Kırlama veya kırk uçurma işlemi doğumdan sonraki kırkıncı gün özel bir törenle ve özel olarak hazırlanmış bir suyla anne ve bebeğin yıkanmasıdır (Türbedar, 2011: 82).

Muratoba Köyü'nde kırk uçurma için ebe gelir ve şu uygulama yapılır: *“Postaki (koyun postu) serilir ve oradan su dökülür. Suyun içine taş, altın yüzük ve tespih atarlar.”* (KK5). *“Bir kişi de arkadan tutar, ona da arka ebesi denir.”* (KK6, KK7). Uygulamada koyun postu kullanılması suya adak verildiğini gösterir. Koyun postu, su iyelerine kansız bir kurbandır. Böylece su, anne ve çocuğun korunmasını güçlendirmektedir. İnanca göre koyun ve koç, Türklerde Gök Tanrı'ya sunulan kurbandır ayrıca koyun, sakinliği, huzur, barış, bolluk ve bereketi temsil etmektedir (Çatalbaş, 2011: 53). Çocuk bolluk ve bereket içerisinde olur. Katırlı Köyü'nde kırklama işlemi kaynak kişinin aktarımına göre şu şekildedir: *“Saçak altından ufak ufak kırk tane taş toplanır. Bakıra koyulur ve onun suyuyla anne ve çocuk yıkanır. Anne ve çocuğu başkasının yıkaması gerekir.”* (KK27). Fındıcak Köyü'nde ise şu şekildedir: *“Kadın ve çocuğun kırkıncı gün kırklaması yapılır. Kırk taş toplanır onları hoca okur. O okunmuş taşlar suya konulur. O su çocuğun ve annenin başından dökülür. Kırklama asıl anneye yapılmaktadır.”* (KK37). Büyükkumla Köyü'nde ise kırklama işlemi köy hamamında yapılmaktadır. Kaynak kişinin anlatımına göre *“Etraftan 40 taş toplanır. 1,2,3,4,5,.. 40'a kadar 60,70 çıkmış, bitmiş diyerek anne ve çocuk yıkanır.”* (KK1) şeklindedir.

Gemlik köylerindeki uygulamaların ortak noktası kırklamanın taş ve suyla yapılmasıdır. Suyun içerisine okunmuş taşın atılması yine suyun kutsallığını arttırmaktadır. Ayrıca taş, kuvvetli ve sağlamlığı ile bilinmektedir. Suyu atılan taşın çocuğa ve anneye kuvvet ve güç vereceğine inanılır. Suyu tespih, altın yüzük vb. çeşitli maddelerin atılmasıyla anne ve bebeğe güç, sağlık, mutluluk ve zenginlik vereceği düşünülmektedir (Türbedar, 2011: 85). Böylece su, anne ve çocuğu kirden arındırıp onlara kötü ruhların musallat olmasını engeller. Kırklama, annenin ve çocuğun yeniden yaratıldığını yani yeni bir hayata başladığını simgeler.

3.3.2. Gelinin Kötü Ruhlardan Korunması

Evlilik, kişinin yeni hayata geçmesidir ve bu geçiş esnasında yeni ocak ve hane kurmasıyla oluşur. Bu aşamada evlenecek kişilerin korunması ve eski hayatından arındırılması gerekmektedir. Korunmak ve arınmak için de suyun kutsallığından faydalanılmaktadır.

Düğün çiftler için yeni bir düzenin ve yeniden yaratılışın başlangıcıdır. *Evlilik sayesinde manevi anlamda ilk insan çifti yeniden yaratılmış olur* (akt. Baysal, 2020: 306). Evlilik ile statü atlayan çiftler bu dönemde kötü ruhlara karşı korunmasızdır. *“İnanca göre doğum yapmış kadın nasıl loğusa oluyorsa yeni evlenmiş kişilerde öyle olur. O yüzden yedi gün evden çıkmazlar. Yedinci günü annene yemeğe gidersin.”* (KK1). Yeni evlenen çift yedi gün evde kalarak kendilerine ait bir düzen oluşturur bu yönüyle evlilik yedi günde yaratılan evrene benzetilir. Bu yüzden evlilik aşamasında ilksel sulara gönderme yapılmaktadır. *“Büyükkumla Köyü’nde düğün öncesinde gelin hamamı yapılmaktadır. Gelin hamamı kına gecesi öncesi yapılır. Erkeklerin hamamın karşısındaki dut ağacı altında kınası olur, gelinin ise o sırada gelin hamamı olur. Gelini hamamın üst katına çıkarıp orada saklarlar. İndirirken ise ayaklarıyla ses yaparak, gürültülü şekilde indirirler”* (KK1). Köydeki uygulamanın hamamda olması geçişin direkt suyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Gelinin, hamamın üst katında saklanması ve sonradan gürültü yaparak indirilmesi onu kötü ruhlardan korunma yoludur. Çünkü bağırıp, çağırıp, gürültü yapılarak kötü ruhları korkutulacağına inanılır (Gömeç, 1998: 43). Suyla özleşmiş olan hamamın koruyuculuğunu arttırmak için gürültü yapılarak gelin korunmak istenmiştir. Kına gecesi öncesinde uygulanan gelin hamamı, gelinin yeni bir hayata geçişini simgeler. Böylece gelin geçmişinden arınır ve su sayesinde korunarak eşikten geçmiş olur.

3.3.3. Dünyadan göç

Su, diğer geçiş dönemlerinde olduğu gibi ölümden de büyük öneme sahiptir. Ölüm insanın, dünya hayatının son bulduğunu ve diğer hayata –ahiret- geçişini gösterir. Suyun kutsallığından ölümden önce, ölüm esnasında ve mezara gömüldükten sonra da faydalanılır. Bu konu üzerine birçok uygulama mevcuttur. Bu uygulamalar yöreden yöreye farklılık gösteren inanç sistemine göre şekil değiştirmiştir.

3.3.3.1. Ölüm suyu

Ölmek üzere olan kişi yatarken bazı görünmeyen varlıkların ona rahatsızlık verdiği inancı vardır. Bu inanç doğrultusunda ölmek üzere olan kişiyi bunlardan korumak için suyun kutsallığından yararlanılır. Bu durumda su, ölüme hazırlanan kişinin koruyucusudur. Korumak veya ölmekte olan kişinin rahat can vermesi için birtakım uygulamalar yapılmaktadır. Gemlik-Katırlı Köyü’nde ölüm döşeginde olan

kişinin başucuna varsa zemzem suyu yoksa normal su konulmaktadır (KK27). Gemlik-Feyziye Köyü'nde ise ölmekte olan kişinin yine başucuna su konulur ve devamlı olarak Yasin Sûresi okunur (KK4). Birçok uygulamada olduğu gibi su, eski Türk inancından gelen kutsallık anlayışıyla İslami dönem korunma anlayışı iç içe geçmiştir. Zemzem suyu ve Yasin okumak İslamiyetle Türklerin hayatına girmiştir. Ölecek olan kişinin başına zemzem suyu koymak her iki dönemin sentezi durumundadır. Bu uygulamaların yapılma sebebi ise ölmekte olan kişinin rahat can vermesi içindir (KK4).

Bir diğer uygulama ise kötü ruhların ölmekte olan kişiyi rahatsız etmesinden doğar. Çünkü ölmekte olan kişinin ruhunun azap çektiğine inanılır ve o kişiye su verilerek azabı dindirilmeye çalışılır. Ölmek üzere olan kişiye su verilmesi ile kamlara sırra geçişin döneminde su verilmesi benzerlik göstermektedir. Ölüm, İslamiyet inancına göre insanları Allah'a yakınlaştırır ve onların gerçek olan dünyaya geçişini sağlar. Bu esnada insanlar acı ve ızdırıp çektiği için ağızlarına su akıtılır. Eski Türklerde de kamlar statü atlarken bedeni azap çektiği ve susuz kaldığı için kama su verilir. Hem İslamiyet öncesinde hem de İslamiyet sonrasında Türkler suyun geçiş dönemindeki acı ve ızdırabı dindirdiğine inanırlar.

Ölmekte olan kişinin güçsüz ve kendini koruyamaz hali vardır. Ölen kişinin ruhu acı çeker ve bu acı da susuzlukla ifade edilir (Adıbelli, 2019: 213; Eliade, 2003b: 205). Bu yüzden ölmek üzere olan kişiye “şeytan” bulaşır. “İnanca göre ölmekte olan kişi çok susar, o esnada şeytan yanına gelerek ‘Ben sana su vereyim, sen bana imanından ver.’ diyerek kandırmaya çalışır.” (Adıbelli, 2019: 213). Ölümü bekleyen kişinin içi yandığı o yüzden çok susadığı bilinir. Bunu fırsat bilen şeytan ise kişinin imanından çalmak ister. Türkler bunu engellemek için suyun kutsallığına başvurur. Su ölmekte olan kişinin o sırra erişmesine ve kötü ruhlardan korumasına yardımcı olmaktadır. Anadolu'nun birçok noktasında bu uygulama görülmektedir. Ancak burada sadece Gemlik köylerindeki de değinilecek. Gemlik-Katırlı Köyü'nde ölmek üzere olan kişilerin “*Ağzına devamlı su verilir ki susuz gitmesin.*” inancı vardır (KK29). Gemlik-Fevziye Köyü'nde ise dudaklarına gül suyu veya zemzem suyu sürülür. İnanca göre *gül suyu Allah'ın suyudur ve onu dudaklara sürünce şeytan o kişiye bulaşmaz* (KK44). Gemlik-Şükriye Köyü'nde de aynı şekilde ölmekte olan kişinin dudaklarına zemzem suyu sürülmektedir (KK18). Bu kaynak kişilerden

alınan bilgiye göre eski Türklerdeki inanç İslami döneme uyarlanarak devam eder. Gül, Hz. Muhammed'i simgelemektedir (Açıkel, 2018: 86). Bu yüzden gül, Muhammed peygamberi simgelediği için önemli bir çiçektir. Gülün suyla sentezlenmesi suyun kutsallık gücünü arttırmaktadır.

Susuz ölen bir kişi varsa onun arkasından dua edilir. Katırlı Köyü'nde susayan bir kişiye su vermenin sevap olduğu inancı vardır. O yüzden susuz birine su verince "*Susuz gidenlerin ruhuna gitsin.*" denilmektedir (KK27). Bu da ölen kişinin ruhuna bağışlanan adak niteliğini taşımaktadır.

3.3.3.2. Kazan suyu

Anadolu'nun bazı yerlerinde "Kişinin öldüğü evdeki suların boşaltılması gerekir." inancı vardır. Tekirdağ'da ölü olan evde ve komşularında bütün sular dökülür (Artun, 2006: 22). Sivas'ta ise mahallede ölen biri olursa o mahalledeki bütün kaplardaki sular boşaltılır (Türbedar, 2011: 157). Kaynak kişinin aktarımına göre Ankara-Nallıhan'daki evlerden suların dökülme sebebi şu şekildedir: "*Eski dönemlerde köy çeşmesinden alınan su güğümlere konularak eve getirilir. O evde o akşam cenaze olursa ertesi sabah o güğümdeki bütün sular dökülür. İnanca göre Azrail o sulara kılıcının kanını temizlemiştir.*" (KK50). Sedat Veyis Örnek ve Yaşar Kalafat bu konu hakkında "Azrail'in ev sularında kılıcını veya bıçağını yıkadığını" (Örnek, 1971: 38; Kalafat, 2015: 89) aktarır. Bu bilgilere göre ölen kişinin canı alınırken sıçrayan kandan suların kirlendiğine inanılır. Gemlik köylerinde bu tip bir uygulamaya rastlanmamıştır. Ancak ölen kişinin odasının tamamen temizlendiği ve badana yapıldığı tespit edilmiştir, sebebi ise duvarlara ölen kişinin kanının sıçramasıdır (KK35, KK7, KK37).

Su bir eşiktir ve ölen kişinin yeni yaşamına geçmesi için suyla arındırılması gerekmektedir. Su, kişinin bu dünyada öldüğünü ancak öteki dünyada tekrar doğduğunu simgeler. Cenaze yıkama işlemi de ölen kişiyi eşikten geçirmektedir. Ruhun, yeni hayatına saf ve arınmış bir biçimde başlayabilmesi için su gerekmektedir (Baysal, 2020: 317). Suyun sayesinde yaşadığı dünyadaki günah ve kirlilerden arınan ruh, öteki dünyada temiz bir hayata başlar. Ölen kişinin ruhu, kişi toprağa girene kadar iki dünya arasında kalmaktadır. *Ölünün insan olarak kaderine kesin olarak son verilmesi* (Eliade, 2003a: 204) için onun yıkanması gerekmektedir. Ölen kişinin yıkanması için birçok uygulama yapılmaktadır. Yıkama suyunun

getirilmesi, o suyun ısıtılması, ölünün yıkanması, arta kalan suyla yapılanlar vb. uygulamalar mevcuttur.

Gemlik köylerinde cenaze yıkama uygulamalarında birçok farklılık yer alır. İlk olarak Gemlik-Fındıcak Köyü'ndeki cenazenin yıkanması şu şekildedir: *“Cenaze suyu köyden bir kişiye taşıtılır ve o getiren kişiye de hediye verilmektedir. Bir kazana hem sıcak hem soğuk su konularak ılık hale getirilir. Cenaze evin dışında yıkanır. Suyu kaynatmak için yakılan ateşte ardıç ağacı kullanılır. Artan suyla ölen kişi için kullanılan havlu yıkanır ancak üzerindeki kıyafetler yıkandıktan sonra ayak değmeyen bir yere gömülür.”* (KK37). Uygulamaya bakıldığında cenazeyi yıkamada kullanılacak suyun bir kişi tarafından getirilmesi ve ona hediye verilmesi ölen kişi için sunulan adak niteliği taşımaktadır. Ölünün yıkanacağı su kutsaldır bu yüzden onu taşıyan kişiye ödül verilmesi o suyla temasa geçeni üstün kılmaktadır. Burada dikkat çeken husus suyun özellikle ardıç ağacıyla ısıtılmasıdır. Ardıç ağacı, ağaç kültüründe önemli bir yere sahiptir. Temizlik ve kutsallığın en önemli sembolü olan ardıç, kötü ruhlara karşı da koruma sağlamaktadır (Ergun, 2017: 283). Hem suyun hem de ardıç ağacının koruyuculuğu, kutsallığı ve temizleme-arındırma özelliği mevcuttur. Bu bağlamda hem su kültürü hem de ağaç kültürü sayesinde ölünün korunması artmaktadır. Üzerinden çıkan kıyafetlerin yıkanması yine kıyafetin arınmasını sağlamaktadır. Yine kıyafetin başkasına verilmeyip gömülmesi de ölümün insanlardan uzaklaşmasını simgelemektedir.

Adliye Köyü'nde cenazenin yıkanması şu şekildedir: *“Çeşmelerden getirilen suyla ölen kişi yıkanır. Bir kişi belirlenir ve o kişi abdest alıp suyu almaya gider. Ölen kişinin kıyafetleri yıkanır ve onlar yedi gün dışarıda asılı durur.”* (KK35). Abdest alıp arınan kişinin suyu getirmesi, kutsala dokunmak için temiz olunmasının gerektiğini göstermektedir. Kişinin kıyafetlerinin yıkandıktan sonra yedi gün asılı kalması dikkat çekicidir. Yedi motifi birçok noktada görülmüştü. Dünyanın yedi günde yaratılması, tufanın yedinci gününde karaya inmeleri vb. gibi kıssalarda yer almaktadır. Bu kıssalara bakıldığında genellikle hepsi geçiş dönemi veya bir dönüm noktasıdır. Burada da ölü için dönüm noktası budur. Ölen kişinin giydiği kıyafetlerin suyla arındırılıp yedi gün dokunulmadan beklemesi onun artık dönüm noktasını - eşiği- geçtiğini göstermektedir.

Gemlik- Karacaali Köyü'nde cenaze yıkama uygulaması şu şekildedir: “*Cenaze yıkamak için evlerde kuyu suyu olmasına rağmen yine de meydana çeşmesinden su getirilir. O çeşmedeki su dağdan gelir (KK38). Suyu da bakraçlarla ‘Bizim de hayrımız olsun.’ diye komşular getirir. Herkes bir kova su alır, gelir (KK41).*” Dağdan gelen çeşme suyundan alınıp, ölünün onunla yıkanması dikkat çekici bir unsurdur. Çünkü dağdan gelen su el değmemiş sudur ve bu suyun kutsallığını arttırmaktadır. El değmemiş su olması tanrısallığını göstermektedir (Baysal, 2020:319). Ayrıca köyde suyu birden fazla kişi getirmektedir. Ölen kişiye “Hayrımız olsun.” diyerek herkes su getirir. Ölmüş kişiye hayır işlenmesi, ölenin susuz kalıp acısını dindirmeye yardımcı olmasını yansıtır (Eliade, 2003a: 205). Bu sayede insanlar ölen kişiye son kez yardımcı olurlar. Kaynak kişinin aktardığı bilgide en önemli nokta ise “evde suyun olmasına rağmen meydandaki çeşmeden” getirilmesidir. Ev içerisinde bir şey kullanılarak ölü yıkanırsa o evden ölünün çok olacağına inanılmaktadır (Örnek, 1971). Ölümden korktukları ve ölümün kendilerine gelmemesi için suyu dışarıdan alırlar. Ayrıca suyun taşınmasına yardımcı olmak yine ölümden kaçınma amacını ortaya çıkarmaktadır.

Katırlı'da Köyü'nde cenaze yıkama uygulaması şu şekildedir: “*Ölen kişi erkeksen cenaze yıkama suyunu erkek taşır, ölen kişi kadınsa suyunu kadın taşır. Eşi olsa bile suyu getirmek için dokundurmazlar. Cenaze yıkanacak su cenaze evinde kaynatılmaz, dışarıda kaynatılır ve ölü orada yıkanır. Kazanda su arttığı zaman ölen kişiyi rüyasında görmek isteyenler o sudan suratına serper. Cenazeden korkan kişi ise kazandaki sudan bir yudum içerse artık cenazeden korkmaz. Geri kalan suyla cenazenin üstüne serilen çarşaf, havlu yıkanır.*” (KK27). Serpilen su sayesinde geride kalanın ömrü uzar (Kabataş Çetin, 2017: 114) ve bu sayede ölümün o kişiden uzaklaşacağına inanılır. Cenaze yıkama suyunun evde kaynatılmaması da yine ölümün haneden uzaklaşmasına yardımcı olur. Ölen kişinin ev ile bağlantısının kesilmesi ölümün haneden uzaklaştırma arzusudur.

Feyziye Köyü'nde ölen kişi, yıkanıp kefenlendikten sonra üzerine güzel koksun diye çörek otu ve gül suyu dökülür (KK44). Bunun sebebi ise çörek otu ve gül suyu kokusuna şeytanın gelmemesi ve o kokulara gökten meleklerin geleceği inancıdır (Örnek, 1971: 52). Gül suyunun kutsal sayılması, hem ölünün kötü ruhlerden korunmasını hem de kutsanmasını sağlar.

3.3.3.2. Ruhun rahat geçişinde suyun etkisi

Ölünün gömülmesinden sonra mezar toprağının üzerine su döküldüğü görülmektedir. “*İnanca göre mezarın üzerine su dökmek sevaptır. Tanıdık, tanımadık bütün mezarlar sulanabilir.*” (KK27, KK29). Gemlik-Feyziye Köyü’nde de *mezara su dökmek sevaptır* inancı vardır (KK44). Gömülen kişinin üzerindeki toprağın serinletilmesi gerekmektedir. Eliade’ye göre bu “öteki dünyadaki mutluluk, tazelenme” olarak tarif edilmektedir (Eliade, 2003a: 205). Geçiş kolaylaştıran su, ölen kişinin son evresi olan toprağa kabul edilmesini de kolaylaştırmaktadır. Suyu dökmek için her ölüye bir testi konulmaktadır. “*Feyziye Köyü’nde toprağın üzerine su dökülmesi için bir testi ayarlanır. O testiye de havlu bağlarlar yedi kere Tebareke okurlar.*” Katırlı köyünde ise *testideki suya Tebareke, Amme, Yasin okunur* (KK7). O testi orada bırakılır, geri getirilmez (KK4). O okunmuş suyu da cenaze gömüldükten sonra toprağın üstüne dökerler (KK25). Gömüldükten sonra veya mezar ziyaretinde başucuna su dökülmektedir (KK37). “Uygulamaların yapılma sebebi gömülen cenazenin ölümler diyarına en iyi şekilde dâhil olmasını kolaylaştırmaktır.” (Adıbelli, 2019: 223). Ayrıca serinlesin, gecesi kolay gelsin, toprak basmasın diye de üstüne su dökülmektedir (KK25). Toprak üzerine okunmuş suyun dökülmesi suyun kutsallığının gücünü arttırmaktadır. Toprak üzerine dökülen su sayede ölünün daha rahat diğer dünyaya kabul olacağı düşünülmektedir.

İnanışa göre su, yaratma ve arındırma gücüne sahiptir. Su, geçiş dönemindeki insanları kötü ruhlardan arındırırken aynı zamanda onlara kutsallık bahşeder. Arındırdığı kişinin de yeni hayata geçişini sağlamaktadır. Ölen kişinin diğer dünyaya, evlenen kişinin yeni hayata, yeni doğan bebeğin ve annesinin yeni yaşama geçişini kolaylaştırdığına inanılır. İnsanlar suyun kutsallığından faydalanarak Tanrı’ya ulaşmaktadır. Su kültü, Tanrı’nın bir parçası olduğuna inanılarak tanrılaşdırılmıştır. Eski Türklerde var olan inanç sistemi İslamiyetle beraber sentezlenerek devam etmektedir. Gemlik köylerinde de bunun örnekleri tespit edilmiştir. Köylerde suyun kutsallığının yanında onun gücünü arttırmak için “dua okuma” yapılmaktadır. İslamiyet’le alakalı -tespih, gül suyu, Kur’an, dua okumak vb.- unsurlar uygulamalarda kullanılmaktadır. Böylece İslamiyetten sonra su kültüründen vazgeçilmemiş ve su kültürünün İslamiyet’e uyarlandığı görülmektedir.

4. BÖLÜM BURSA/GEMLİK'TE SU İYESİ

Ruhun var olduğunu ve kutsal kabul ettikleri yer - sular vardır. “Bu kutsal varlıklara ‘yer-su’ adı verilir ve bunlar hamileri hükmündedir.” (Gökalp, 1976:50). Bu ruhlar sayesinde de her varlık can bulmaktadır. Bu yer-su varlıklarının içerisinde dağ, taş, kaya, ağaç, su vb. yer almaktadır. Yerde var olan kara parçalarıyla suyu kapsamaktadır. Türklerde var olan üst-orta-alt dünya inancı arasında kamların ilişki kurduğundan bahsedilmişti. Bu dünyaların oluşumu yer-su ve gök kültlerine dayanmaktadır. Türklerin Kök Türk metinlerinde yer alan “terigri” (gök) ve “ıduk” (kutsal) olarak nitelendirdikleri “yağız-yir” (yer) tamamlayıcı ilkedir (Esin, 2001:21). Gök, tanrıların katı yani iyiliğin, yeraltı Erlik’in yani kötülerin makamıyken yer-su ise bu iki dünyayı dengeleyen noktadır (Baysal, 2020:178). Yer-su her iki dünyanın ortak noktasıdır ve burada her iki dünyadan da ruh mevcuttur. Bu da kültürlerin koruyucu ruhu inancını ortaya çıkarmıştır. Orta dünyada canlı ve cansız varlıkların koruyucu ruhlarına “iye” denilmektedir. İye,

Eski Türklerde idi/izi; Osmanlı metinlerinde is/issi; Hakaşçada ezi; Altaycada ve Türkmencede ee; Tuva, Kırgız, Kazak ve Nogaycada ie; Sagay ve Karakalpakçada i; Başkurtçada eye; Tatarcada iya, iyase; Azerbaycan Türkçesinde yiye,iye; Türkiye Türkçesinde ve Karaçay –Balkarcada iye; Özbek ve Uygurcada ega/ege; Kolbolcada ize; Yakutçada iççi; Kumukçada es (Bayat, 2018:136).

olarak isimlendirilmektedir.

Eski Türklerdeki “iye” kavramı, Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle farklı kavramlar kazanmıştır. Kaynak kişilerden edilen bilgiye göre “cin, peri kızı, çinka, cadı” gibi kavramlar tespit edilmiştir. Ancak İslamiyetle beraber özellikle koruyuculuğuna inanılan iye “melek” olarak devam etmektedir. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de “Her nesnenin başında bir koruyucu melek” olduğu düşülen ayetler¹² mevcuttur (Ergun, 2019: 17). Kaynak kişiler “cin ve melek” kavramalarını aynı varlık üzerine kullansa da Kur’an-ı Kerim’de bunların farklı varlıklar olduğu yer alır. Kehf Sûresinde bu ayrım şu şekilde aktarılır: “Hani biz meleklere, ‘Âdem için saygı ile eğilin’ demiştik de İblis’ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı.” (Kehf, 50). Bu çerçeveden bakıldığında cin, insanları kötülüğe sürükleyen veya onlara zarar veren varlıklar iken; melek, insanları koruyup kollayandır. Böylece kaynak kişileri, insanların kendilerine zarar vermeyenleri “peri kızı veya melek” olarak tanımlarken, kendilerine zarar verenleri

¹²bkz. Cîn Sûresi, 27-28; Kâf Sûresi, 17-18.

veya hasta edenleri “cin” olarak tanımlamaktadır. Bu inancın temeli ise eski Türklerdeki Ak iye ve Kara iyelere dayanmaktadır. Çünkü Ak iyeler hayırlara vesile olan güçlerdir ancak Kara iyeler ise âdetâ şerlerin temsilcisidir (Kalafat, 2015: 102).

İnsanlar çevresinde gördüklerini ve algıladıklarını inancın özü haline getirirler. Özellikle eski toplumlarda doğadan kopamayan Türkler, o doğada arayışa geçmiştir. Kendisini doğaya benzetmeye çalışmış bu sayede kutsal olanla bağ kurmaya çalışmışlardır (Baysal, 2020: 177). Bağ kurup her varlığın ruhu olduğuna inanmışlardır. Türkler, kutsal kabul ettikleri yerin bir de koruyucu ruhu olduğuna inanmaktadırlar. Kült ile koruyucu ruh (iye) genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Ancak kült, kutsal kabul edilen yer (su, taş, dağ vb.) iken; iye, “Bir şeyin koruyucu ruhu ve içindeki gizli güç, sahip, mâlik ve hâmi ruh” (Ergun, 2019: 17) olarak tanımlanmaktadır. Koruyucu ruhlar sahip oldukları yere yapılan saygısızlığa karşı onları korumaktadır. Saygısızlığı yapanları ise cezalandırmaktadır.

Su, insan yaşamında kutsal bir yere sahiptir. Ancak su sadece insan için değil gözle görülmeyen varlıklar içinde kutsaldır. Tanrı ile bağlantı kuran suyun yeryüzünde koruyucusu da mevcuttur. Bu koruyucu, su iyesidir. Su iyesi Türk coğrafyasında farklı isimlerle anılmaktadır. Fuzuli Bayat “Türk Mitolojisi Sistemi 2” adlı kitabında Türk kültüründe yer alan su iyelerinin isimlerini şu şekilde aktarır: “U iççite, Ukulaan Toyon, Ukulaan Ayı, Küöh Bolloh Toyon, Sug eezi, Uhun Ecen, Su Anası, Subaba veya Suceddin, Höbbi, Su kızı veya Su perisi, Su ıssı, Su sahibi, Su iyase, Çıkçılan, İlyas” (Bayat, 2018: 245, 246, 247, 248, 250; Ergun, 2019: 84). İsimlere dikkat edildiği üzere genellikle “kadın” formuyla bütünleşir. Ancak bazı yerlerde “Subaba veya Su atası” gibi “erkek” formuyla da karşılaşılır. Bölgeden bölgeye form anlatımı farklılaşsa da genel olarak kadın formundaki iyeler alımlı, güzel ve uzun saçlıdır. Genellikle sarışın olan su iyesi, İslamiyetle beraber de Fatma Ana’nın efsanevi kızına dönüşmüştür (Ergun, 2019: 85-86). Akşam, özellikle ay ışığıyla göz alıcı bir güzelliğe bürünerek insanları etkisi altına alır. İyelerin formlarına aşağıda daha ayrıntılı değinilecektir.

Su iyeleri her ne kadar zararsız iyeler çerçevesi içinde olsalar da suya saygısızlık yapan kişileri cezalandırmaktadır. Geçmişten günümüze kadar gelen inançta suya saygı devam etmektedir. İnanca göre sular kirletilmez, suya pislik atılmaz veya tuvalet yapılmaz. Bu kurallara uymayanların ise cezalandırılacağı

inancı vardır. “Cezalandırılma durumunu suyun iyesi, suyun mistik gücü ve suyun sahibi gerçekleştirir.” (Kalafat, 2015:95). Bu durumda iyeler suyu korumak adına suya zarar verenleri cezalandırarak sudan uzaklaştırmaktadır. Böylece insanların suya saygılı olmasını ve ona minnettar kalmasını sağlar.

4.1. Ay, Su ve Peri Kızı/Su Cini/Su İyesi

Ay, inanç ve bilim doğrultusunda birçok noktada buluşmaktadır. “Bilim dünyasında gel-git olayı olarak aktarılan durum, halk arasında ay tanrıları tarafından düzenlendiğine inanılır.” (Eliade, 2005: 193). Medcezir olarak bilinen durum suyun kabarması ve çekilmesini göstermektedir. Ay’ın belli dönemlerde dünyaya yaklaşması suların sığlaşmasını, çekilmesini “cezir” olarak tanımlanmaktadır. Suyun “med” hali ise suyun taşkınlığı, tufan olarak tanımlanmaktadır. “İnanca göre bu durum üç günlük karanlığa veya Ay’ın ölümüne karşılık gelir.” (Eliade, 2005:194). Bu da “Ay ile Su” hem bilimsel hem de inanç doğrultusunda birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Bunun dışında Ay’ın yaratılışında suyun yer aldığı da gözlenmektedir. Altay Tatarlarının güneş ve ayın yaratılışı hakkında Uno Harva şu şekilde bilgi aktarır: “Ay, Oçirvaninin kılıcını sertçe suya vurmasıyla meydana gelmiştir.” (Harva, 2015:148). Su, tüm evrenin yaratılışında var olduğu gibi Ay’ın yaratılışında da önemli rol almaktadır. Bu anlatılar sayesinde de Ay ile Su arasında ilişki kurma yaygınlaşır. Ayrıca su yaratılış-yokoluş-yaratılışı (yeniden doğma) simgelemektedir. Ay ise ölüp-dirilme (dolunay-yeni ay) özelliği ile suyla benzerlik göstermektedir.

“Birçok Türk kökenli halk, Güneşin dişi, Ay’ın da erkek olduğuna inanmaktadır.” (Harva,2015:148). Ay ve suyun bilimsel boyutundan önce sözlü anlatı döneminde de birçok özellik yer alır. Ay’a “dede, baba” gibi erkeksel özellikte bu anlatılardan hareketle verilmektedir. Anlatılarda Ay, kadını gebe bırakırken aynı görevi Ay ışığı da gerçekleştirir. Dünyanın birçok noktasında benzer anlatılar mevcuttur. Mircea Eliade “Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi” adlı kitabında bunlara şu şekilde yer verir: “Eskimolar arasında bekâr kızlar, gebe kalacakları korkusu ile Ay’a bakmazlar. Avustralyalılar, Ay’ın bir tür Don Juan (kadınların kendisiyle cinsel ilişkiye girmeye zorlayan züppe) biçiminde yeryüzüne inip kadınları hamile bıraktığına inanırlar. Aynı mit Hindistan’da da geçerlidir.” (Eliade,2005: 200). Türkler arasında ise Cengiz Han’ın atasının Ay ışığıyla hamile

kaldığı anlatılmaktadır. Bahaeddin Ögel “Türk Mitolojisi” adlı kitabında bu durumu “Çingiz-Han atalarından Alan-Kova Kadın, gece çadırında yatarken, çadırın bacasından ay ışığı giriyor ve kadının karnını okşuyor. Kadın böylece gebe kalıyor.” (Ögel, 2014: 253-254). Böylece Ay erkek forma bürünür. Ay’ın erkek olup gebe bırakması, suyun ise doğurganlık özelliğiyle kadın formuna bürünmesi ikisinin yaratma özelliğini yansıtır.

Periler, genellikle kadın formunda yer alırlar bu yüzden “peri kızı” hitabı yaygındır. İnsanlar arasında çok güzel, alımlı ve çekici olan kızlara “peri kızı gibi” denilmesi, peri kızının güzel ve alımlı kabul edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda peri kızları iyilikle tanımlanmaktadır. Şamanist inanışlarda periler, en iyi ruhlar olarak sayılmışlardır (Beydili,2003: 470). Ancak insanlara zarar vermeyen peri kızları rahatsız edildiğinde ise insanları hasta eder veya insanların kaybolmasına sebep olurlar. Bu hastalıklar ortaya çıktığında ise peri kızı kavramı yerini “cin” kavramına bırakmaktadır. Bu doğrultudan bakıldığında peri kızları tek bir varlık olsa da insanlara zarar verdiklerinde “kara iye”lere benzetilmesi yaygındır. Peri kızları hakkında kaynak kişilerden derlenen en önemli bilgi ise ay ışığında kendilerini göstermeleridir. Ay ışığının güzelliğiyle insanları etkileyen peri kızları özellikle erkekleri etkisi altına alarak onları yanına çekmektedir. Bir başka inanca göre ay ışığında peri kızları toplanır, göl kenarlarında düğün dernek düzenlerlermiş (Eyüpoğlu, 2014:51).

Kutsal sayılan Ay, günümüzde de kutsal sayılan su ve su perisi ile bağlantılı şekilde yaşamaya devam etmiştir. Aydan kaynaklı oluşan doğa olayları Ay’ın kutsallığını arttırmıştır. Böylece gece pınarları, suları koruyan, sağlık ve esenlik başlatan Ay’dır (Eyüpoğlu, 2014:52). Bu da su koruyucusu olan su perisi ile bağlantılısını desteklemektedir. Ay ve su perisi suyu koruyan ve onlara zarar gelmesini engelleyen kutsal varlıklardır.

4.2. Akan Su ve Deniz İyesi

Dere, akarsu, pınar, nehir gibi akan sular çevresinde veya içerisinde yaşayan su iyeleri vardır. Türk dünyasının hemen hemen her yerinde su iyelerine karşı inanç vardır. Su iyeleri, genellikle kadın formunda insanlara gözükmektedir. Kadın formunda olan su iyeleri kusursuz güzellikte olan insan formundadır (Ergun, 2019: 85). Türk dünyasının çeşitli yerlerinde de su iyeleri kadın formundadır. Bazı

örnekleri şu şekildedir: “Şor Türklerinde su iyeleri bütün iyelerden daha güçlü ve büyüktür olarak bilinir. Şorlara göre suda yaşayan Su iyesi uzun boylu, uzun saçlı, iri göğüslü ve büyük karnı olan kadın olarak düşünülür.” (Bayat, 2018:248). Su iyesinin kadın formun olduğuna dayalı bir diğer inanış Karaçaylılarda anlatılmaktadır. Karaçaylılara göre, kadın formunda düşünülen su ananın çevresinde yaşayan güzel, asaletli ve zengin olduğuna inanılmaktadır (Ergun, 2019:85). Karaçaylılardaki su anası kadın formundayken çevresindekilere ihtişam bahşetmektedir. Bazı avcılık mitlerinde Su hamisi vardır. Bu Su hamisi kadın, güzel ve çıplak tasavvur edilir (Bayat, 2018:249). Kadın formunda olan su iyesi genel itibariyle güzel tasvir edilmektedir.

Türkiye’de su iyesi anlatıları farklılık gösterse de genellikle kadın formunda anlatılmaktadır. Ancak birçok yerde kendileri gözükmeyen, sadece sesleri duyulur. Bazı bölgelerde ise insanlara seslenerek insanları kendi yanlarına çekmeye çalışırlar. Mesela “Kars bölgesinde su kızı veya su perisi olarak bilinen güzel bir varlığın suyu koruduğuna inanılır ve bu su perisi güzel kız kılığına girerek insanları suya çekip bayıltır.” (Bayat,2018:248). Ancak Giresun-Bulancak bölgesinde ise su kenarında yaşayan varlıklar olduğuna inanılır. Giresun Bulancak ilçesindeki su iyesi ise kaynak kişiler tarafından şu şekilde aktarılır: “*Bizim evin arkasında bir dere vardı. Orada eskiden babam, amcalar çok görmüş. Bunların sesi ve ışıkları gözükmüş. Küçük küçük ışıkları varmış. Geceleri düğün yaparlarmış. Kendileri de küçükmüş ve onların da aynı bizim gibi yaşantısı varmış*” (KK21). Kaynak kişinin aktardığı bilgide su iyeleri görülme de seslerini duyulmaktadır ve ışıkları gözükmektedir. Burada kaynak kişinin aktardığı önemli bir nokta “onların aynı bizim gibi yaşantısı var.” olmasıdır. Bu konuya aşağıda değinilecektir.

3.2.1. Kadın Formunda Su Perileri

Gemlik’te de su perileri genellikle kadın formunda yer alırlar. Kaynak kişilerin kendi yaşadıkları ya da yakın çevreden duydukları bilgiler bunları kanıtlamaktadır. Bursa-Gemlik Hamidiye Köyü’nde kadın formunda gözüken su perisini kaynak kişi şu şekilde aktarır: “*Rahmetli Mehmet anlatırdı. Derenin oradan geçerken bir ev vardı. ‘O evin orada bana kız gözüktü’ derdi. Onlar genellikle kız olarak gözüktü. Genç, bekâr çocuklara yalnızken gözüktüler.*” (KK12).

Büyükumla Köyü'nde ise su perisi, altın tası olan gelin formunda anlatılmaktadır. Kaynak kişi bu gelin formundaki koruyucu ruhu şu şekilde aktarır: *“Bizim köyümüzde bir yere ‘mağbolu’ derlerdi. Orada bir gelin varmış, altın tas suyun yüzeyine çıkarmış, inermiş. O altın tası biri almak istemiş ama ölmüş. Oraya kimse giremiyordu. Fırtına olunca ‘mağbolu yine kızdı’ derlerdi.”* (KK1). Kaynak kişilerin aktardıkları su perisinin kadın formunda olması ve o bölgeye yaklaşıma gözükmemesi önemli husustur.

Feyziye köyünde de benzer inanç mevcuttur. Kaynak kişi *“Onlar genelde kadın gözüktür. İnsan suretinde olurlar. Aynı insan gibi ama ayakları tersmiş.”* (KK48) şeklinde bilgi aktararak kadın formunda olduğunu belirtir. Feyziye köyünde su kenarında yaşayanların şekil değiştirdiği de aktarılır. Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre peri hayvan formuna girmektedir. Bilgi şu şekilde aktarılır: *“Amcam rahmetli geç vakitte derenin kenarındaki mezarlığın orada kuzu görüyor. Amcam bunu ‘unutmuşlar herhalde’ diye alıyor. Kuzuyu kucağına alıyor ama köye gelinceye kadar beygir kan ter içinde kalıyor. Eve geliyor, beygiri dama bağlıyor, kuzuyu da öyle salmış. Damın üstü de ev ama beygir bütün gece kişniyor. İnmiş bakmış ki yemlikte bembeyaz genç kız uzanmış yatıyor. Hemen hocaya koşuyor durumu anlatıyor. Hoca ‘hiç elleşme, sabah tekrar kuzu olur o zaman onu aldığı yere bırak’ demiş. Sabah bakmış ki kuzu olmuş. Hemen aldığı yere geri götürmüş.”* (KK49-KK43- KK44).

Gemlik-Umurbey Beldesi'nde anlatılan kadın formunda su iyisi de şu şekilde aktarılır: *“Celal Bayır’ın eviyle onun alt tarafında 2-2 buçuk metre bir aralık vardı. O aralıktan ‘Selvi Boylu’ diye bir şey çıkıyormuş. Benim dedem hocaydı, sabah ezanını okumak için evden çıkıyor, camiye gitmek için en yakın yol orası oradan geçmek zorunda. Gündüz geçiyorlar, gündüz bir şey yok. Karanlık olduğunda oradan geçirmiyormuş. Tam dedem geçecek Selvi Boylu çıkıyor. Dedem yan tarafa geçmek istiyor o tarafa doğru geliyor, dedem dönüyor diğer taraftan geçeyim diyor o tarafa doğru geçiyor. En sonunda dedem geçemiyor oradan, köyün üst taraflarından dolaşarak gitmek zorunda kalıyor. Dedem baya korkmuş. O aralıktan su gidiyordu. O aralık çok temiz bir aralık değildi. Ne tekindi, ne temizdi.”* (KK9).

Şükriye Köyü'nde ise kadın formunda gözüken su perisi şu şekilde anlatılmaktadır: *“Dedem cumadan çıkmış, Didina’ya da Feyziye’ye gideceğim demiş.*

Gitmiş, orada da beklemiş. Akşam ezanı okunmuş, hadi teravihi kılalım da gideyim demiş. Sonra kılmış, yola düşmüş. Yolda baya gelmiş, ay da ayın on dördü gibiymiş. Yolda dedemin karşısına siyah bir kuş çıkmış. O kuş sonradan kedi olmuş, o da kuyruksuz köpek olmuş. En sonunda o köpekte ayın on dördü gibi güzeller güzeli bir kız olmuş. O kızın saçları beline kadarmış. O kadar güzel bir kızmış ki, dedem ‘dünyada öyle bir insan yoktur’ derdi. O kız ne dedemi öne geçiriyormuş ne de kendi geçiyormuş. Omuz omuza dereye kadar gelmişler. Dedem dereden geçmek istediği zaman bir süre geçirmemiş ama dedem hızlı davranıp geçeceği sırada dedemin omzuna omuz atmış. Dedemin ölene kadar omuzu ağrıyordu, o ağrısı hiç geçmedi” (KK18). Şükriye Köyü’nde su perilerinin kılık değiştirerek gençleri etkilediği aktarılır. Aktarılan bilgi şu şekildedir: “Eskiden gençleri nişanlısı kılığına girerek dereye götürürlermiş. Kendine gelir ve okumaya başlarsan kurtuluyorsun yoksa dereye götürürlermiş.” (KK34). Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre su perisi hem kılık değiştirmekte hem de ay ışığında beliren dünyalar güzeli bir kız haline gelmektedir. Özellikle erkekleri etkisi altına alan su perisi kendilerine çekmektedir. Böylece kendileriyle evlendirmektedir. Ayrıca bilgilerde dikkat çeken nokta su perilerinin sadece kadın formunda olması değil aynı zamanda da insanları etkisi altına alarak zarar verdiği aktarılır. Genellikle su perileri akşam rahatsız edildiğinde zarar vermektedir. Bu durum gözükmeyen periler için de aktarılmaktadır.

Güzelliğiyle insanları etkilemeye çalışan su perileri, erkekleri kendi yanlarına çekmeye çalışmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi su perileri kendileri içine çekerek, genç erkeklerin kendileriyle evlenmelerini sağlamaktadırlar. Su perilerinin erkekleri etkisi altına aldıkları (KK18) bilindiğinden su perileri genellikle kadın formunda olduğuna inanılır. Şaman inancına göre de kadın formunda periler mevcuttur. Hatta bu periler sevdikleri erkeklerin eşlerinin mutluluğunu kıskanarak onlara kötülük yapmaktadır (Eliade, 1999: 105). Bu da geçmişten gelen inancın günümüze yansımasıdır. Genç erkeklerin özellikle nişanlısı, sevdiği ya da eşi kılığına girerek kendi yanlarına çekmesi bunun bir göstergesidir. Ayrıca su perilerinin eski Türk inancından kaldığı bilinse de su perileri İslam inancıyla da iç içe geçmiştir.

4.2.2. İnsanları Etkisi Altına Alan Su Perileri

Bazı periler gözükmeyerek sesleri ile insanları etkisi altına almaktadır. Bu durumda genellikle akşam vakti su kenarına gidenlerin yaşadığı olaylardır. Bu da geç

saatte derelere gidilmesinin uygun olmadığı inancını ortaya çıkarmıştır. Giresun-Bulancak'ta bu inanç şu şekildedir: *“Eskiden geceleri dere kenarlarından veya sudan kimse geçemezdi (KK21, KK22, KK23). Eskiden pınarlar vardı, eve oradan su getirirdik ama oradan su alacaksak akşam olmadan alır gelirdik yoksa cinlere denk gelinirmiş.”* (KK22). Bir başka kaynak kişi ise insanların gece dereye gidince su ruhlarının rahatsız olmasını şu şekilde aktarır: *“Bir adam tarladan geliyormuş, üç harfliler bunu dere kenarında karşılamış ‘sen ne arıyorsun burada’ diye sormuşlar. Adamda ‘ne arayayım yoluma gidiyorum’ demiş. O zaman üç harfliler sinirlenip ‘gece de sen gezeceksin, gündüz de sen gezeceksin’ demişler.”* (KK4).

Büyükkumla Köyü'nde ise *“Bizim bir de bayırlarımız, tarlalarımız vardı böyle çıkıyorduk yukarıya, orada bir tane ‘cin deresi’ vardı. Orada güya cinler varmış, gece oradan hiç kimse geçemezdi.”* (KK1). Şükriye Köyü'nde *“Bir de Çoli denilen yerde çok görünürlermiş. Orada dere akar, karanlık, ıssız bir yerdir.”* (KK34). Katırlı Köyü'nde *“Onlar gece çıkarlarmış, sabah ezanından sonra durmazlarmış. Gece yarısı çıkarlarmış. Ezan okunduğunda, horozlar öttüğünler onlar kaybolurmuş. Akşam vakti onların sofrasına falan su dökersen çarpılırsın.”* (KK25, KK27, KK30). Feyziye Köyü'nde akşam vakti belirmeleri şu şekilde aktarılır: *“Onların asıl çıktığı zaman akşamdır. Ne yapmak istiyorlarsa gece karanlıkta yaparlar. Sabah ezanı okunduğu anda onlar kaçarlar. Onlar ışığı sevmezlermiş.”* (KK50, KK43, KK49).

Hamidiye Köyü'nde *“Geceleri dereye gidilmez. Cin, peri vardır. Dereler sahiplidir, çarpılırsın.”* (KK12) inancı vardır. Hamidiye Köyü'nde akşam vakti dereye gidenleri su ruhunun rahatsız olup insanları etkisi altına aldığına inanırlar. Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre rahatsız olan su koruyucunun etkisini şu şekilde aktarır: *“Dere kenarında cadılar vardı. Feyziye'ye giderken orada bir dere vardı. Oradaki derede cadılar insanları çağırıyormuş. İnsan geldikçe sesi uzaklaşıyormuş.”* (KK15). Eşinin başına gelen olayı kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır: *“Hamidiye'nin girişindeki derenin orada bizim tarla vardı. Orada karpuz ekiliydi. Şimdi böyle akşam ile yatsı arasında orada radyo açmaya gidiyordu. Tarlaya giderken düzlük var ama aşağısı dere. ‘Derenin bayırından bir kedi gibi yuvarlak suratlı ama suratı da insana benzeyen bir şey çıktı’ dedi. ‘Hem insan suratına benziyor hem de kedi’ dedi. ‘Böyle derenin o bayırdan uzandı, uzandı, uzandı birden hendeğe atladı’ dedi. Sabah radyoyu kapatmaya gittiğinde ‘bir*

bakayım, hendekle orası arasında ne kadar mesafe var’ demiş, bir dikkat etmiş ki ‘insan olsa atlayamaz, hayvan olsa zaten atlayamaz’ demiş.” (KK15). Başka bir gün yine aynı kişinin başına gelen olay şu şekildedir: “Mehmet benim eşimin kardeşi oluyor. Şimdi yine gitmiş benim eşim oraya radyoyu açmaya, biri ‘Turan, Turan’ diye sesleniyormuş, benim eşimin ismi Turan. Kendi kendine ‘Allah Allah az önce kahvede birlikteydik, ne ara buraya geldi de beni çağırıyor’ demiş. ‘Hey’ diyormuş ama cevap vermiyormuş. Yanına doğru yaklaşıyormuş o yaklaştıkça ses uzaklaşıyormuş.” (KK15).

Akşam vakti seslenme durumu Adliye/Güvenli Köyü’nde şu şekilde aktarılır: *“Bir gün kayınvalidem gece tarlayı sulamaya gitmiş. Ona aşağıdan ‘Cevriye, Cevriye’ diye seslenirlermiş ama o da hep okurmuş. En son ezan okunmaya yakın ‘okuya okuya geber’ demişler. Su şırıltısı ile seslenirlermiş.” (KK36). “Adınla seslenir, cinin kendini göremezsın, sesini duyuyorsun. Seslenir sesinle, seslenir.” (KK35).*

Şükriye Köyü’nde ise sesten ziyade ışığın insanı dereye çektiği tespit edilmiştir. Kaynak kişi oğlunun başına gelen durumu şu şekilde aktarır: *“Benim oğlum arkadaşıyla derenin yakınında kiraz yiyorlarmış. Benim oğlan orada bir şey görüyor, bir ışıkmiş. Bu o ışığı takip etmeye gitmiş. Böyle akşam karanlıktaymış, çünkü gündüz onlar olmaz. O ışık yuvarlanıp, gidiyormuş. Arkadaşı ise ona seslenmiş, seslenmiş en sonunda okumuş. Okumaya başlayınca oğlan dönmüş. Onu öyle dereye götürecekmış, oraya gidince karışacak.” (KK34).*

Dere dışında denizlere karşı olan bir başka inançta yer almaktadır. Karacaali Köyü’nde denizde yaşanan bir durum şu şekilde aktarılır: *“Benim babamların macerası var. İskelede balık tutmuşlar, kediler varmış onlara balık vermiş, arkasını bir dönmüş bir kasa balık yok. Kedi bir kasa balığı götürebilir mi? Götüremez ama o kaybolmuş.” (KK40). Su perileri genellikle dere üzerine anlatılsa da bazı durumlarda denizde belirmektedir. Kaynak kişinin aktardığı bilgide bir kasa balığın birden kaybolması olağanüstü bir güç tarafından. Türk dünyasında özellikle balık avlarından sonra iyelerin gönlünü hoş etmek ve bir sonraki av mevsiminde iyenin yardımını almak için saçı yapılmaktadır. “Çünkü avlanan sahadaki hayvanlar o yerin iyesine aittir ve avcılar avlanabiliyorlarsa bu onların iyi birer avcı olmalarından değil, iyelerin buna müsaade etmelerinden kaynaklanmaktadır” (Türker, 2018: 262).*

Bu bağlamda bakıldığında denizden gelen gözükmeyen bir varlık balıklığı olarak yok olur. Bu da iyenin kendi hakkını aldığı düşünülebilir.

Su perileri genellikle akşam vakti belirir ve ortaya çıkarlar. Kaynak kişilerden edilen bilgilere göre akşam ezanı ile sabah ezanı arasında dere kenarlarında gözükmektedirler. Bunun sebebi de su perilerinin ay ışığını sevdiğinden ve ışıktan hoşlanmamasıdır. Bu inanış, İslamiyet'in etkisiyle gündüzleri insanların akşamların cinlerin olması inancıyla da benzerlik göstermektedir. Ayrıca kaynak kişilerin aktardıkları yukarıda da değinilen suyun ay ile olan ilişkisini doğrular niteliktedir.

4.2.3. İnsan Gibi Yaşantısı Olan Su Perileri

Su kenarındaki perilerin aynı orta dünya insanları gibi yaşamlarının olduğuna inanılmaktadır. İnanca göre onlarda evlenir, doğum yapar ve aileleri vardır. Kendi içlerinden veya insanlarla evlendikleri gözlemlenmiştir. Genellikle genç, güzel, alımlı kadın formunda gözüken su perileri, genç erkekleri kendilerine çekmektedir. Kendi aralarında veya insanlarla evlilik yapılırsa da su perilerin düğün yaptığına inanılmaktadır.

Feyziye Köyü'nde su perilerinin çocukların olduğuna ve doğum yaptıklarına inanılmaktadır. Onlarında insanlar gibi ailesinin olduğuna dayalı inanç şu şekilde anlatılır: *“Bizim köyde bir nine vardı. Bir gün akşam vakti bir yerden geliyormuş, köprüünün oradan geçerken bir kadın yanına gelmiş ‘Teyze, benim gelinim doğum yapacak. Ona yardımcı olur musun?’ demiş. Kadın anlamış ama sesini çıkarmamış. İnmişler dereye, orada genç bir kız doğum yapıyormuş. Yardım etmiş, doğumu yaptırmış. ‘Sana yemek ikram edelim’ demişler, kadın ‘yok’ demiş ama o anda doğum yapan gelin ‘teyze korkma, ben de sizlerdenim. Beni beşikteyken bunlar çalmış, bunlarla büyüdüm. Korkma, sana şimdi yemek getirecekler, şundan ye ama bundan yeme’ diye anlatmış. Yemeği yedikten sonra ‘hediye vereceğiz’ demişler. Kadının peştemaline kor dökmüşler ama kadın yakacaklar diye korkmuş yere dökmüş. ‘Artık gidebilirsin’ demişler, kadın da gitmiş. Eve gelince kadın peştemalini açmış, orada bir tane kor kalmış. O da tık diye yere düşmüş, bakmış ki altın. Meğer ona kor değil de altın vermişler.”* (KK44).

Benzer bir anlatı ise Yukarıbenli Köyü'nde anlatılmaktadır. Kaynak kişi asker arkadaşının ninesinin başına gelen olayı şu şekilde aktarılır: *“O nine köyde ebelik yapıyormuş. Akşam vakti bu ebeyi doğum yapmak için evden almışlar, doğuma*

götürmüşler. Dere yatağında doğumu yaptırmış. Kadının eteğine hayvan pisliği ile soğan kabuğunu doldurmuşlar. Eve kadar kadını geri getirmişler ama kadın onlar gittikten sonra üstünü silkeliyor. Bir tane soğan kabuğu eteğine takılmış. İçeri girince o altın olup yere düşmüş.” (KK45).

Her ne kadar normal insan gibi hayatları olsa da genellikle kadın formunda olan su perileri insanlara gözükmektedir. Nadir durumlarda erkek formu yer alsa da derleme noktasında bu tespit edilmemiştir. Genellikle düğün yaptıklarını duyan kaynak kişiler, insanların düğünlerde kullandıkları davul-zurna gibi onların da aynı seslerle derede düğün yaptıklarını anlatırlar. O esnada kendileri gözükmeyen su perilerinin, sadece seslerinin duyulduğunu bilinmektedir.

Dere kenarlarından seslerin gelmesi ve bu seslerin genellikle davullu zurnalı çalgı olduğu anlatılmaktadır. Tıpkı normal insanlar gibi düğün yaptıkları aktarılmaktadır. Şükriye Köyü’nde “Çinkaların düğünü derelerde olur. Güneş varken hafif yağmur yağarsa o zaman Çinkaların düğünü olur.” (KK18) inancı vardır. Kaynak kişinin anneannesinin başına gelen olayı kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır: “Bir gün anneannem Saykara’da yalnız bırakmış. Anneannem biraz uyumuş, uyanmış. Bizim orada Skuy¹³ vardır. ‘Oradan bir çıktılar, davullar-zurnalar oraları yıktılar.’ derdi anneannem.” (KK18).

Yukarıbenli Köyü’nde ise “Çoğunlukla dere kenarında olurlarmış. Teneke çalarlarmış, düğün yaparlarmış. İnsanlar nasıl davul-zurna düğün yaparsa onlarda öyle düğün yapıyorlar. Bir adamın başına bir olay geliyor. Bunlar düğün yapıyormuş adam da beygirle dereden karşıdan karşıya geçecekmiş. Beygirin kışına bir anda atlıyor, adamın ensesine bir tokat patlatıyor. O iz hala duruyordu, ensesi kıpkırmızı duruyor.” (KK45).

Katırlı Köyü’nde ise kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır: “Benim eşim anlatmıştı. Katırcılar var orada harman yapıyorlarmış. Akşam vakti dereden çeşmeye doğru çalgılı çengili periler düğün yapıyorlarmış. Akşamları suya iniyorlarmış, oradan düğün yapa yapa geliyorlardır. Eğer düğün var diye kanıp, onun peşine takılırsan seni de alırlar.” (KK26). Bu inanç su perilerinin insanları etkisi altına almaya çalıştığını göstermektedir.

¹³ Derenin küçüğü, ırmak gibi su akan yer.

Su perilerinin düğün yaptığı yani müzik aleti kullandığı aktarılır. Su ile müzik aleti birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Türk dünyasında bu ilişkilendirme su iyesine dayanmaktadır. Serikbol'un Kazak sözlü geleneğinde Kambar Ata yılık, musiki ve müzik aletleri ve suyla ilişkilendirilen göl iyesidir (Ergun, 2011: 26). Su ve müzik aletinin ilişkisini başlatan Kambar Ata'dır. Fuzuli Bayat Kambar Ata'yı şu şekilde tanımlamaktadır: "Kambar Ata tıpkı Korkut Ata gibi suyun üstüne halısını serip gece gündüz dutar çalar. Bu karakteristik tarafı ve musikicilerin piri olması, Baba Kambar'ın Korkut Ata ve Âşık Aydın mitolojik karakterleriyle aynı fonksiyonu paylaştığını gösterir." (Bayat, 2018: 87). Su üzerine halı serip oturması ve müzik aleti çalması, su kenarında düğün yaparken çalgı çalan su perilerini andırmaktadır. Ayrıca müzik aletinin periler tarafından öğrenildiği inancı da vardır. Mehmet Aça'nın "“Kültür-Medeniyet Kahramanı”ve Türk Müzik Âletlerinin Ortaya Çıkışı Hakkında Teşekkül Etmiş Bazı Efsaneler" adlı makalesinde şu şekilde aktarmaktadır: "Korkut Ata kopuz yapmak ister ve onun için ağaç arar. Aradığı ağacı bulamayınca bir ormana varır ve orada hileyle cin-perilerden kendisine lazım olan ağacı nasıl bulabileceğini, yapmak istediği müzik âletini (kopuzu) nasıl yapabileceğini öğrenir." (Aça, 2000: 45). Korkut Ata hakkında bir diğer efsane ise şu şekildedir: "Korkut'ın canını almaya gelen Azrail, onun kopuz çalması ve ebediliğin sembolü olan suyun üzerinde durması sebebiyle bir türlü canını alamaz." (Aça, 2000: 46). Fuzuli Bayat ve Mehmet Aça'nın bilgilerinden hareketle kopuz, su, periler ve iye birbiriyle bağlantı halindedir. Korkut Ata kopuz yapmayı hileyle perilerden öğrenmektedir. Korku Ata, Kambar Ata ile aynı özelliklere sahiptir ve suyun üzerinde durarak müzik aleti çalmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında suyun üzerinde çalgı çalan Korkut Ata ve perilerden öğrenilen kopuz birbiriyle ilişkili hale gelmektedir. Su, peri ve müzik aleti bu bağlamda iç içe geçmiş duruma gelir. Kaynak kişilerin aktardığı bilgilere göre dere kenarında çalgı çalan su perileri ile Korkut Ata benzerlik görülmektedir. Bu benzerlik geçmişten günümüze kadar gelen efsanenin inanca yansımaları olarak görünebilir.

4.2.4. İzin Alma- Cezalandırılma

Derlemeler arasındaki bir diğer dikkat çekici husus suyun sahibinden izin almaktır. Giresun'da "Bu bölgelere çocuklara tuvaletini yaptırtmazlar yoksa çarpılırsın (KK21, KK22, KK23). Çok sıkışır yaparsan o zaman 'tüü bismillah,

savuş' dersin (KK21, KK22). Giresun'daki inanca göre su iyelerinin sahipli bölgeleri koruduğu ve o bölgelerin izinsiz kirletilmesi cezalandırmayla sonuçlanmaktadır. Gemlik'te de benzer inançlar yer almaktadır. Umurbey'de *"Akşam vakti suya tuvalet yapılmaz, yapacaksan 'destur, savur, dağıl dağıl' diyeceksin."* (KK17). *"Suyun içine tuvalet yapılmaz, günahtır."* (KK10) inancı vardır. Feyziye Köyü'nde kaynak kişi kendi başına gelen olayı şu şekilde aktarır: *"Ben bir dereden geçerken çarpıldım. Derelerden geçerken 'destur', 'tüü bismillah' diyeceksin. Benim başıma geldi ben biliyorum. O yüzden tuvaletini falan yapmayacaksın."* (KK44). Katırlı Köyü'nde *"Dere kenarında tuvaletini yapacaksan 'destur bismillah, destur bismillah, destur bismillah' diyeceksin. Dere kıyısında, saçak dibinde her şey olur, mesela üç harfliler. Suyun içine tuvaletini yaparsan çarpılırsın ama kenarına destur alarak yapabilirsin. Onlara saygı göstereceksin. Suyu dökeceksen eğer 'bismillah' diyeceksin."* (KK29, KK27, KK30). Narlı Köyü'nde *"Suya tuvaletini yapamazsın, o nimet sayılır."* (KK52) inancı vardır. Muratoba Köyü'ndeki kaynak kişi ise *"Derelerde periler olurmuş, çarpılırsın diye oralara tuvalet yapılmazmış. Onlar gözükmemiş. Eğer tuvaletini yapacaksan besmele çekeceksin, üç kere 'tüü destur, tüü destur, tüü destur' diyeceksin. Ondan sonra yapabilirsin. Akan suya yapmayacaksın, oraya yapmak daha kötüdür. Suyun içine yapmazsın, yan tarafına yaparsın. Dere içleri tekin olmaz."* (KK46) şeklinde bilgi aktarmaktadır.

Yaşar Kalafat'ın "Türk Kültürlü Halklarda Mitik-Mistik Kavşaklar Su" adlı kitabında cezalandırma durumunu şu şekilde aktarır: *"Sulara karşı onları temiz tutarak saygılı davranmak, onları kirletmemek gerektiği inancı bugün de yaşamaktadır. Çocuklar sulara çiş ettirilmez. Akarsuyun pisletilmesi halinde zarar verebileceğinden çekinilen mistik güç, su iyesi, suyun sahibidir."* (Kalafat, 2015: 95). Kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler çerçevesinde su yer alan bölgeleri kirletmenin sonucunda insanların cezalandırıldığı bilinmektedir. Bunun yaşanmaması için de o bölgeden "izin almak" gerekmektedir. İnanca göre suyun koruyucu ruhu olan ve Gemlik halkı arasında "cin" olarak tanımlanan varlık tarafından çarpılma durumu söz konusudur. Bu izin almanın temelinde su iyesinin kirletilmesinin ceza getireceğine duyulan hassasiyet vardır (Bayat, 2018: 249). Kutsal sayılan maddenin kirletilmesi ona yapılan bir saygısızlıktır. Bu saygısızlık sonucunda da suyun koruyucusu tarafından cezalandırılma kaçınılmaz sayılmaktadır. İzin isteme durumlarına bakıldığında *"tüü destur, savuştur, bismillah"* yer almaktadır. Özellikle *"destur"*

kelimesi dikkat çekicidir. Türk Dil Kurumu'na göre “izin, müsaade: yol verin, savulun, izin verin.” (TDK, 1998: 569; Kalafat, 2020: 40) şeklinde açıklanmaktadır. Kaynak kişilerin aktardıkları bilgi ve TDK'nin açıklaması doğrultusunda su kenarında özellikle tuvaletini yaparken “destur” denmesi “izin almayı” göstermektedir. İzin alınan varlık ise su iyesidir. İcazet alınarak iyi niyet açıklanmış olunur (Kalafat, 2020: 40). Bu izin sayesinde su iyesinin gönlünü hoş ederek cezalandırılmaktan kurtulmaktadır.

Kaynak kişilerin aktardıkları bilgilerde ortak noktalar “akşam vakti, kadın formunda olması ve rahatsız olduğunda zarar vermesi”dir. Kaynak kişilerin aktardığı bilgide su iyesinin özelliği değişmiştir. Su iyesi yerini su perisi, su cini gibi iyelik görevi üstlenmeyen ancak insanları etkisi altında bırakan varlıklara bırakmıştır (Baysal, 2020: 187). Eski dönemlerde su iyesi koruyucu ve ak iye özelliği içerisinde yer alırken; zaman içerisinde insanların yasakları çiğnemesi, suya zarar vermesi ve suyu kirletmesi iyelerin özelliğini değiştirmiştir. İnsanlara zarar veren ve onları hasta eden kötü ruhlar haline gelmiştir. Bu da halk arasında **cin**, **üç harfli**, **cadı** olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Zarar vermediği sadece güzel bir kız olarak gözüken yerlerde ise nadir olarak **peri kızı** ismini almıştır. Bazı durumlarda özellikle İslamiyet sonrası insanlara zarar vermeyenleri “Müslüman Cin”, zarar verenlere ise “Müslüman Olmayan Cin” olarak ayırmışlardır. “Allah adına insanları ve diğer canlı ve cansız varlıkları koruyan melekler, ‘Müslüman’ cinlerden söz etmek mümkündür.” (Ergun, 2011: 19). Gemlik köylerinde de bu ayrıma gidilmiştir. Feyziye’de “*Müslüman olanı da oluyor, Müslüman olmayanı da oluyor.*” (KK44) şeklinde ayrıma gidilmiştir. Küçükumla Köyü’nde “*Bunların iyi soyu Müslümanlar varmış; bir de kötü soyu varmış.*” (KK16) şeklindedir. Bu bağlama göre bakıldığında Gemlik’te su iyelerini tespit etmek oldukça zor bir duruma bürünmüştür. İyelerin bazı özelliklerini taşıyan inançlar da zaman içerisinde “iye” isminin unutulmasına rağmen yaşamaya devam etmektedir. Ancak “iye” kavramı İslamiyet’in etkisiyle değişikliğe uğramıştır. İsimlendirilemeyen ruhlar ise, İslam’ın etkisi ile Cin ve Peri şekline dönüşerek yaygınlaşmıştır (Güngör, 2007: 5). Gemlik’te ise genellikle iyilerin “**peri**”; kötülerin ise “**cin**” olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir. Bazı durumlarda ise cin olarak adlandırılan varlıklar insanları hatası yüzünden cezalandırdığı ancak kendilerine zarar verilmediği sürece bir şey yapmadığını anlatmaktadır. Bu da onun net bir şekilde iyi ya da kötü olduğunu göstermemektedir.

İyenin özelliklerinden biri olan cezalandırma durumu söz konusudur. İzin almadan yapılan bir durum karşısında cezalandıran iye ile Gemlik'te destur İstmeden Tuvaletini Yaptığı İçin Çarpan Cin Benzer Durumdur.

4.3. Yapılar Çevresinde Su İyeleri

İnsanoğlu akarsu, dere veya nehirlerden aldıkları suları zaman içerisinde çeşme, kuyu gibi el yapımı yapılardan elde etmeye başlar. Ancak suya karşı olan saygısı her zaman devam etmektedir. İnanca göre de su yapılarının çevresinde iyelerin de var olduğudur. Bu inanç doğrultusunda yapılara karşı da saygı oluşmuştur. İnsanlar sadece suya değil, su yapılarını da kutsal kabul etmiştir.

Su iyeleri sadece sessiz, sakın, kimsenin olmadığı su çevresinde değil, insan eliyle yapılmış yapılarda da yer almaktadır. Su çeşmesi, su kuyusu veya su kenarında yer alan değirmenlerde de su iyeleri yer almaktadır. Bunlar dışında suyla bağlantılı olan hamamda da su iyesinin var olduğu tespit edilmiştir. Bunlar her ne kadar çeşme iyesi, kuyu iyesi, değirmen iyesi ve hamam iyesi olarak bilinse de suya dayanmaktadır. Suyun varlığıyla ortaya çıkan iyeler, suyun var olmadığı zamanda yok olmaktadır.

4.3.1. Çeşme Başı İyesi

Çeşmeler her ne kadar kaynağından uzakta da olsa suya olan saygı ve önem devam etmiştir. Zaman içerisinde çeşmeler kutsal sayılmış ve onların etrafında birçok inanç oluşmuştur (Zaripova Çetin, 2007: 23). Çeşmelerin kutsal sayılmasıyla suyun kaynağındaki koruyucuların çeşmeleri de koruduğu inancı ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde koruyucu ruhlardan izin alma, onlara adak adama veya saygısızlık yapmama özelliği çeşmelere de yansımıştır. İnsanların kendilerini korumak ve çeşme koruyucu ruhlara karşı tedbirli olmak için çeşitli uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Kaynak kişilerden derlenen bilgilere göre çeşme başında yer alan koruyucu ruhlar dere kenarındaki iyeler gibi genel olarak kadın formunda gözükmektedir. Kadın formunda gözüken iye akşam güneş battıktan sonra belirir. Bu iyelerden korunmak için çeşmeden su alırken izin alınmaktadır. İzin alma uygulaması köyden köye farklılık göstermektedir.

Şükriye Köyü'nde çeşme başında iyeyle karşılaşan kaynak kişi, iye hakkında şu şekilde bilgi vermektedir: “*Köy meydanında ıhlamur ağacının altında bir çeşme*

vardı. O çeşmede her akşam iki tane kız gözüktü. Ben bir yere gideceğim zaman hemen önüme çıkarlardı. Beni yanlarına çağırırlardı. İki tane kızdı ama o kadar güzellerdi ki anlatamam. Boylu, poslu, uzun siyah saçlı güzel kızlardı ama ayakları çaprazdı. Işıktaki gözükmüyor, akşam karanlığında yani ay ışığında gözüktüyor.” (KK26). Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre çeşme başında bulunan iyeler kadın formundadır. “Beni yanlarına çağırırlardı” bilgisi su perisinin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Fuzuli Bayat’ın aktarımına göre su perisinin olup olmadığını anlamak şu şekildedir: “Halk, su perisinin cin olduğuna, güzel kız kılığına girdiğine, insanları suya çekip bayılmalarına yol açtığına inanır.” (akt. Bayat, 2018: 248). Bu bilgi ve kaynak kişinin aktardığı bilgi doğrultusunda çeşme başındaki koruyucu ruhun bir “su perisi” olduğu tespit edilmiştir. Fakat buradaki kaynak kişi bu koruyucu ruhun ismi hakkında net bilgi vermemektedir. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi “su iyesi” kavramı dönem içerisinde “su perisi” haline gelmiştir. Aktardığı bilgi ise “su perisi” olduğunu gösterir niteliktedir.

Güvenli-Asayış Köyü’nde akşam vakti çeşmeden su almaya gidenlerin izin almasını kaynak kişi şu şekilde bilgi vermektedir. “*Akşam vakti çeşmeden su almak iyi değil derlerdi. Akşam vakti susuz kaldın çeşmeye su almaya gidince ‘Selam sadık, su verin, susadık. Misafirimiz geldi, geçe kaldık.’ denilmesi gerekmektedir. Böyle yapılmasının sebebi ise çeşmedeki periler içindir. Annem ‘geçe kaldığımız zaman böyle deyin’ derdi. Evin dışındaki çeşmeden alırken böyle derdik.*” (KK2). Kaynak kişinin aktardığı bilgiden hareketle su iyesine selam verip, izin alarak onu memnun etmeye çalışırlar. Su kaynağında olmasa da bir iyeye sahiptir. Bu yüzden ondan izin alarak suyu kullanmaları gerekmektedir (Baysal, 2020: 187). Su iyelerinin gazabından korunmak için ondan izin alınması gerektiği inancı vardır. Aksi durumda su iyesi tarafından insan cezalandırılır.

İslamiyetle beraber izin alma durumunda farklılık yaşanmıştır. Bazı yerlerde doğrudan iyeden izin alınırken bazı yerlerde ise dua ile hem izin alıp hem de su iyesinden korunma yoluna gidilmiştir. Küçükumla Köyü’ndeki kaynak kişi İslamiyet’in etkisiyle bu değişimi şu şekilde aktarır: “*Akşam vakti çeşmeden su alırdık ama besmelesiz almazdık. Evden çıkarken okurum, çeşme başına gidince yine okurum. Annem, babam öyle öğretti.*” (KK16). Kaynak kişinin aktardığı bilgiler doğrultusunda İslamiyet ile beraber iyelerin gazabından korunma şekli de

değişmiştir. Yerin sahibinden izin alınması gerekmektedir. Çünkü sahiplenilmiş nesnenin edinilmesinin bir bedeli bir işlemi vardır ve sahibinden icazet alınması gerekir (Kalafat, 2015: 20). İzin alma işlemi İslamiyetle beraber şekil değişse de hâlen devam etmektedir.

Bir diğer İslamiyetle değişen izin alma işlemi Muratoba Köyü'nde yer alır. Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre “*Akşam su almaya gidersek çarpılmayalım diye evden ‘Bismillah’ deyip çıkardık.*” (KK7). Kaynak kişinin aktardığı bilgide özellikle “çarpılmayalım” demesi dikkat çekicidir. Çünkü çarpma durumu iye tarafından gerçekleştirilmektedir. İzinsiz su alındığında cezalandırılacağı inancı vardır. İnanca göre çarpılmamak veya iyelerin gazabına uğramamak için iyelerin gönlünü hoş etmek ve izin almak gerekmektedir.

Narlı köyünde ise su iyesinden izin almadan ağaç kesildiğinde insanların cezalandırıldığı durumu aktarılmaktadır. Kaynak kişilerin aktardığı bilgi şu şekildedir: “*Dağın tepesinde ‘Dede’ denilen bir yer vardır. Eskiden oranın kenarından dere akardı ama şimdi kurudu. Orada kim ne yaptıysa herkes ters inmiştir. Hâlen daha bizim köyden bir kişi çıkıp da oradan bir ağaç kesemez. Bir gün köye elektrik getirmek için direk lazımdı biz de oradaki meşelerden kesip getirelim dedik. Kestik getirdik ama orada çalışan herkese bir şeyler oldu. Kimisi öldü kimisi hastalandı. Bir gün yine oradan birisi odun kesmiş, köye getirmiş. Zeytin ağacı vardı onun hemen altında da yalak vardı. O yalağa at yaklaşmış su içecek o sırada bir şey görüyor geri kaçıyor. Tekrar yaklaşıyor, yine kaçıyor. Muhtar amcam idi, o hemen gelip soruyor ‘bu odunları nereden kestin’ diye. Oradan kestiği söylüyor ama amcam çok kızdı ‘hemen geri götür, oraya bırak yoksa rahat bırakmazlar’ dedi.*” (KK57, KK51). Bu aktarılan bilgide birden fazla iye ile karşılaşılmalıdır. Mekânda ağaç iyesi, atalar ruhu ve su iyesi yer alır. “Dede” adındaki mekânın içerisinde bulunan ağaçların ve derenin olması dikkat çekicidir. Mekân muhtemelen eski bir dönemden kalma muhterem bir şahsın mezarıdır. Orada ata ruhu, su ruhu ve ağaç ruhu birlik sağlayarak o mekânı koruma altına almıştır. Oradan izinsiz ağaç kesilmesi sonucunda hastalanan veya ölen kişilerin olması mekânın koruyucularının gazabıdır. Ayrıca sadece orada yer alan değil, oradan uzaklaştıktan sonra da su içerisinde bir şeylerin görünmesi; o mekânın sadece ata ruhu ile değil su iyesiyle de korunduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu bağlamda bakıldığında izinsiz alınan nesne mekândan

uzaklaşsa da koruyucuları tarafından korunmaya devam eder. Ayrıca o nesne geri dönene kadarda cezalandırmaya devam etmektedir.

Katırlı köyünde ise su iyesine adak adandığı görülmektedir. Kaynak kişilerin aktarımına göre “*Tepede Ahmet Dede adında bir türbe vardır ve orada bir çeşme vardır. Eski dönemlerde gençler Hıdırellez günü orada subaşında kurban keser orada eğlence yaparlardı.*” (KK27, KK29). Kaynak kişilerin aktarımında yer alan “Ahmet Dede”, “Hıdırellez” ve “çeşme” üçlemesi dikkat çekmektedir. Doğa kültürüne dayanan bir inanç doğrultusunda eski Türklerle başlayan kutlama, İslamiyetle beraber de devam etmektedir. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Hıdırellez kutlaması Türkiye’de de yaygın olarak kutlanılmaktadır. Hıdırellez, Hızır ve İlyas’ın buluştuğu gündür ve kışın sona erip yaz mevsiminin başlangıç günü olarak kutlanmaktadır (Ocak, 2019: 151). Kış mevsiminin bittiğini ve toprağın uyandığını gösteren bu günün, suyla da bağlantısı büyüktür. Çünkü inanca göre Hızır ile İlyas 5 Mayıs’ı 6 Mayıs’a bağlayan gece gül ağacının altında ya da su kenarında buluşurlar (Gürçayır Teke, 2016: 45). Bu sebeple Hıdırellez kutlamaları genellikle su kenarlarında yapılmaktadır. Bir başka inanca göre “Hızır, bitkilere can verir, darda olanlara yardım eder. Uzun boylu, eli değnekli ve keçi derisinden yapılmış uzun bir gömleği bulunan İlyas ise, suları korur ve hayvanların sayısını çoğaltır.” (Ulukavak, 2017: 238). İlyas’ın suları koruduğu ve bolluk, bereket verdiği bilinmektedir. Bu bilgi doğrultusunda İlyas su koruyucusu yani su hamisi özelliğine bürünür. Dede ve suyun var olduğu yerin özellikle tercih edilmesi, türbe olan Dede ile atalar ruhuna; suyla da Hızır ve İlyas’a saçı saçılmaktadır. Hıdırellez günü özellikle Dede tepesindeki çeşme başında kurban kesilmesi ise o mekânın kutsallığını vurgulamaktadır. Mekân olarak yüksek bir tepede yer alması, türbenin bulunması, doğa ile iç içe ve çeşmenin olması o mekânın “Hıdırlık Tepesi” olduğunu gösterir niteliktedir. Böylece Hıdırellez günü hem baharın gelişini kutlayan köy halkı hem de iyelere adak vermektedir.

4.2.2. Su Kuyusu İyesi

Köy meydanlarına kurulan çeşmelerin ardından insanların evlerinin bahçelerine veya direkt evlerinin avlusuna su kuyusu yaptıklarını bilinmektedir. Halk inancına göre “Kuyular başka âlemlere açılan kapılar olarak kabul edilmedi.” (Karakurt, 2011: 48). Tespit edilen köylerde su kuyusunun tam olarak bir koruyucu

ruhunun var olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat su kuyusunda çıkıp yaramaz çocukları rahatsız eden bir varlığın olduğu anlatılmaktadır. Su kuyunda yer alan bu varlık özellikle Çarşamba günleri belirir ve o gün akşamı iş yapanları veya yaramaz çocukları rahatsız edermiş.

Karacaali köyündeki kaynak kişinin aktardığı bilgi şu şekildedir: “Çocukları korkutmak için ‘Çarşambalar’ denilen bir şey vardır. Eskiden her evde su olmadığı için evin bahçesinde su kuyusu vardı. Çocuk yaramazlık yaptığı zaman ‘Çarşambalar seni bekliyor, kuyuya atacağım seni’ derlerdi.” (KK39). Kaynak kişinin aktardığı bilginin benzeri de Narlı köyünde anlatılmaktadır. Narlı köyünde ise kaynak kişiler “Çarşamba Karısını” şu şekilde aktarır: “Çarşamba gecesi su bile içmezlerdi. Benim babamın bir şeyi sökülmişti o gün de Çarşamba akşamı, anneme dik dedi o ‘Çarşamba bugün ben dikmem’ dedi. Bana dedi ‘ben de dikmem baba’ dedim. Çarşamba gelir diye dikilmezdi. Sonra babam kendisi dikti ‘gelecekse bana gelsin’ dedi. Bizim büyük ev vardı, onun üst katında patatesler vardı. O gün akşamı o patatesler tangır tungur hepsi devrilmiş ama sadece babam duyuyor. O gün akşam ‘Çarşamba’ geldi.” (KK56, KK52). Bir diğer kaynak kişi ise “Çarşamba iş yapmayın ‘Çarşamba Karısı gelir’ derlerdi ve öyle korkuturlardı.” (KK51). “Çocukları korkutmak için ‘Çarşamba Karısı’ gelir derlerdi.” (KK54) şeklinde bilgi verir. Kaynak kişilerin özellikle çocukları korkutmak için söyledikleri Çarşamba Karısı inanca göre çocukları kaçıran bir varlıktır. Çarşamba günü evde iş yapılmasından veya çocukların yaramazlık yapmasından rahatsız olur. Kaynak kişilerin anlattıklarından hareketle Çarşambalar/ Çarşamba Karısı kadın formundadır. Pertev Naili Boratav’a göre “Çarşamba günleri öfkelenen bir kadın”dır (Boratav, 2012: 49). Burada dikkat çeken iki husus vardır. İlki çocukları ona vermekle korkutmaları bir diğer ise Çarşamba günü yapılan iş sonucunda korkutmadır. Boratav’dan aktarılan bilgi kaynak kişilerin aktardıklarını doğrular niteliktedir. Çarşamba günü dikiş dikilmesine sinirlenen Çarşamba Karısı dikiş dikenini rahatsız etmektedir. Bu bilgilerden hareketle su kuyusunda yaşadığına inanılan Çarşamba Karısı, Çarşamba günleri dikiş dikilmesini, çocukların yaramazlık yapmasını hatta su içilmesini dahi hoş karşılamadığı anlaşılar. Bunları yaptıkları takdirde ise su kuyusundan gelen su kuyusu iyesi tarafından cezalandırılmaktadır. Yapılmaması gerekenleri yapan kişiler cezalandırılmaktadır.

4.2.3. Hamam İyesi

Hamamlar Türk kültüründe önemli bir yere sahip yapılardır. Hamam içerisinde şenlikler, gelin hamamı, loğusa kırk çıkarma gibi etkinlikler yapılmıştır. Hamamlar geçiş sağlayan eşik görevini üstlenmektedir. Bu eşik görevinden de “hamam kültürü” oluşmuştur. Hamam içerisinde çeşitli eğlence, şenlik, etkinlik yapılır ancak ona karşı bir korku da vardır. Hamamlar bir yapı olsa da aslında su ile ilişkilidir. Suyula ilişkilendirilmesiyle su iyesi hamam kültürüne yansımıştır. Ancak burada da diğerlerinde olduğu gibi isim değişikliğine uğramıştır. “Su iyesi yerini hamam iyesi, hamam ruhu, yunak iyesi, çağ iyesi, çimek iyesi” (Karakurt, 2011: 24) gibi çeşitli isimlere bırakmıştır. Su iyesi inancı hamam iyesi inancına dönüşmüştür. İnanca göre hamamlarda gündüz insanlar, akşam ise hamamın koruyucu ruhu yıkanmaktadır. “Özellikle güneş battığı zaman ve gece yarısı hamama girilmez.” (Karakurt, 2011: 245). Eğer ki buna uymayan kişiler olursa onlar cezalandırılmaktadır. Derleme yapılan köylerde ise buna dayalı bazı bilgiler tespit edilmiştir. Fakat çoğu köyde hamam mevcut değildir.

Küçükumla Köyü’nde kaynak kişinin aktardığı bilgi şu şekildedir: “Akşam ezanından sonra evden çıkmayacaksın, çıkarsan da sudan geçerken destursuz geçmeyeceksin. ‘Akşam ezanından sonra cinlere izin geliyor, hepsi dışarıda oluyormuş. Akşam olunca destursuz yürümeyin, aralardan geçerken okuyun’ derler, hemen çarparlarmış. Bunların iyi soyu, Müslüman soyu varmış bir de kötü soyu varmış. Bizim köyde bak ne oldu biliyor musun? Bir kız vardı bu hamama dolaşmaya girmiş, o sırada hamamı kilitlemişler. O içeride kalmış. Bağırılmış ama duyan kimse de olmamış. Sabaha kadar bunlara karışmış. Çengiler çalmışlar, kafayı karışık etmişler. Onlardan bir tanesi ‘burada Âdem var, Âdem kokusu var’ demiş. Onu orada çarpmışlar, hiç büyümemiş o yüzden de küçücük kalmış.” (KK16). Kaynak kişinin aktardığı bilgide akşam ezanından yani güneş battıktan sonra onların ortaya çıktığı inancı vardır. Bu inançla gezerken bile o bölgenin sahiplerinden “destur” diyerek izin alınır. Aksi takdirde izin alınmayınca insanları cezalandıracaklarına inanırlar. Aynı inanç hamamda da vardır. Akşam olunca hamamda iyelerin ortaya çıktığı ve insan ırkının onları rahatsız ettiğinden cezalandırıldığı düşünülür. Bu iye kendini rahatsız etmediği sürece insana zarar vermez (Karimova, 2016: 892). Eğer ki izinsiz girilirse cezalandırılır çünkü hamamın koruyucu ruhları kendi vakitlerinde

sahip oldukları yeri korumakla görevlidir. Ayrıca kaynak kişi “burada Âdem kokusu var” dediklerini vurgulamaktadır. Bu da insanların özel kokusu olduğunu ve cinlerin bunu teşhis ettiği anlaşılmaktadır (Kalafat, 2020: 41).

Günümüzde ise bu sadece hamam için geçerli değildir. *Tuvalet, banyoya girerken de “destur savur” denilmektedir* (KK16). Geçmiş dönemlerde hamam ve tuvaletler genellikle evin dışında yapılırken, günümüzde hane içinde yapılmaktadır. Bu sebepten geçmiş dönemdeki inanç günümüzde de devam etmektedir. Hamam iyesi inancı ve su iyesi inancı değişerek tuvalet ve banyo iyesine dönüşmüştür. Bu tip yerlere girerken de izin almak gerekmektedir.

Narlı köyünde ise ev içerisindeki yıkanma yerine hamam denilmektedir. Bu hamam üzerine ise oda yapılmasının sakıncalı olduğu aktarılmaktadır. Kaynak kişinin aktardığı bilgi şu şekildedir: “*Hamam üzerine oda yapılmazdı. Eskiden banyolara hamam denirdi. Halama misafirlğe gidiyorlar, o da hamamın üstündeki odayı misafirlere açıyor. Orada kim yattıysa amcalarım da dâhil mutlaka bir şey gördüler. Amcam yatıyormuş, odanın kapısında gelinlikli bir kadın görmüş. Oğlunu uyandırıyor ‘görüyor musun?’ diye soruyor ama oğlu görmüyor.*” (KK53). Hamam yani banyo üstüne yapılan odada gelinlik giymiş kadın formunda olan koruyucu ruhtur.

Karacaali köyünde ise “Şeytan Hamamı” adı verilen yer vardır. Bu bölgeye “Şeytan Hamamı” denme sebebini kaynak kişiler tam olarak bilme de tahmin etmektedir. Kaynak kişilerin aktardıkları bilgi şu şekildedir: “*Şeytan Hamamı’nda kadınların çamaşır yıkadığı gibi yalaklar varmış. Daha sonra onlar kayboldu. Ancak orada birileri bir şey görmüştür o yüzden bu ismi vermiştir. O Şeytan Hamamı yerinde eskiden pınar vardı ve orada mağara gibi bir yer vardı. Akşam vakitlerinde ise oraya gidilmezdi.*” (KK39, KK42). Kaynak kişilerin aktardıkları bilgi bilinenin dışında bir hamamdır. Ancak burada dikkat çeken nokta ise “akşam vakti gidilmemesi, pınarın olması ve çamaşır yıkama gibi yalakların var olması”dır. Geçmiş dönemlerde hamam iyesinin var olduğuna inananlar, bu bölgede de muhtemelen hamam iyesinin var olduğuna inanmaktadır. Bu bölge her ne kadar hamam yapısı içerisinde olmasa da çevresinde gelişen olaylar onu hamam formuna sokmuştur. Bundan dolayı da “Şeytan Hamamı” ismini almıştır. Kaynak kişinin “birileri bir şey görmüştür” demesi de o bölgenin sahipli olduğunu ve “hamam iyesi”

özelliğini taşıyabileceği inancını ortaya çıkarmıştır. Bu da insanların kendi çevresinde yer alan yapı içerisindeki iyeyi, doğada benzeri olan çevreye aktarmasına sebep olur. Hamam iyesinden ürken insanlar “Şeytan Hamamı” diyerek o bölgeye karşı da kendilerini korumaya çalışırlar.

4.2.4. Değirmen İyesi

Su değirmeni, yel değirmeni, el değirmeni, yağlık değirmeni gibi çeşitli değirmen türleri vardır. Ancak burada su değirmeni üzerine durulacaktır. Su değirmenleri genellikle köylerde insanların buğday, mısır ve arpa gibi ürünlerin toz haline getirilmesi için kullanılır. Su değirmenleri, suyun gücüyle hareket ederek değirmen içindeki taşın dönmesine yardımcı olur. Taş yardımıyla içerisine konulan ürünü yavaş yavaş öğütür. Bölgenin halkı kendi ununu, mısır ununu veya arpa ezmesini yaparlardı. Bu yüzden de su değirmenleri halk arasında önemli bir yere sahiptir.

Su kenarına inşa edilen değirmenler, su kültü ve su iyesi ile de ilişkilendirilir. Suyla ilişkilendirilen değirmenler hakkında birçok halk inancı ortaya çıkar. Diğer başlıklar altında olduğu gibi su iyesi, burada da değirmen, tegermen, deyirmen, tığirmen, tügemen iyesi (Karakurt, 2011: 75) adını almıştır. Bu değirmen iyesi değirmeni korumaktadır. Kötü ruhların değirmene veya değirmene un öğütmeye gelenlere zarar vermesini engeller. Kötü ruhları değirmene yaklaştırmaz, onları uzak tutar una ve ekmeğe dokundurmaz (Karakurt, 2011: 75). Ancak değirmen boş kalır ve yıkılmaya başlarsa artık orası tekin değildir ve geceleri oralara gidilmemelidir (akt. Kalafat, 2015: 21). Sadece yıkıldığında değil, aktif olarak kullanıldığı zamanda da değirmenlere akşam vakti gidilirse dikkat edilmesi gerekmektedir. Değirmen yanına, değirmen içine tuvalet yapılmaması gerekmektedir.

Hamidiye Köyü’nde kaynak kişilerin aktardığı bilgiler şu şekildedir: “*Bir nine vardı bizi çok korkuturdu, hâlbuki çocuklara anlatılmazdı. Eskiden su değirmenlere çok gidilirdi. Bir gün bu nine gece uyanıp değirmene öğütme bitti mi diye bakmaya gitmiş, ‘gittim ki orada biri ‘Safiye, Safiye’ diye çağırıyor, ben de ‘hadi be’ diye kovaladım onları’ dedi.*” (KK14). Kaynak kişinin verdiği bilgide iyeyi bizzat görme durumu söz konusu değildir. Ancak iyenin giden kişiyi adıyla çağırması dikkat çekici bir husustur.

Bir diğeri ise şu şekildedir: “Feyziye’ye doğru yeni yapılan yolun orada eskiden değirmen vardı. Orada çinkayı görmüşler. Güneşin öğle zamanı değirmenin orada açmış saçını tarıyormuş. Ona taş atmışlar ama o yerinden bile kımıldamıyormuş. Meğer ona karışmadığın sürece o yerinden kalkmıyormuş. Onu görmüşler bizim köylüler korkmuşlar hemen kaçmışlar. Bir süre sonra tekrar gidelim demişler gitmişler ama bakmışlar ki yok, kaybolmuş. Değirmenin orada oturmuş başını tarıyormuş. Ondan sonra işte oraya çinkapeş g’hali¹⁴ denilmiş. Burada bir değirmen vardı benim babamın değirmeniydi babamlar oraya hep okurlardı. Bir gün sonbahar mıydı yoksa ilkbahar mıydı bilemedim tam ama o zaman bir sel oldu, o değirmeni götürdü.” (KK13). Aynı anlatı bazı Türk boylarında da anlatılmaktadır. Fuzuli Bayat’ın “Türk Mitolojik Sistemi” adlı kitabında şu şekilde yer alır: “Su Anası’nın veya Su İyesinin sarı, dalgalı saçları olduğu düşünülür. Yılda bir kez nehirden çıkıp taşın üzerine oturur ve uzun sarı saçlarını altın tarakla tarıyormuş.” (Bayat, 2018: 247; Zaripova Çetin, 2007: 22; Ergun, 2019: 85). Kaynak kişinin aktardığı bilgi ile Fuzuli Bayat’ın aktardığı bilgi neredeyse aynıdır. Ancak kaynak kişi iyenin değirmen kenarında olduğunu belirtmektedir. Kaynak kişinin aktardığı bilgilerde değirmen iyesi ile su iyesi bütünleşmiştir. Değirmen kenarında gözükene iye aslında hem suyu, hem de değirmeni korumaktadır. Bu da hem suya, hem de değirmene karşı tedbirli ve saygılı olunması gerektiği inancını ortaya çıkarır. Çünkü su ve değirmenler sahipli yerler ve تنها yerlerdir. Bu yüzden de o bölgeler tekin değildir (Aça, 2018: 10). Tekin olmayan yerlerden korunmak adına da o bölgelere giderken izin almak gerekmektedir. Küçükkumla Köyü’ndeki kaynak kişi ise “‘Değirmenlere tekin değil’ derlerdi. Oralara destursuz adım atmayacaksın, oralarda barınırlarmış.” (KK16) bilgisini aktararak değirmenlere giderken, izin alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Şükriye Köyü’nde ise değirmen iyelerine dayalı inanç kaynak kişi tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “Çinkalar, periler değirmenlerde çok olurmuş, bir de dere kenarlarında olurmuş. Su kenarı, ıssız, kimse olmadığı için değirmenlerde olurmuş. Biz Didina¹⁵ ile değirmene giderdik, ben o zaman çocuğum. Benim tuvaletim gelirdi ama Didina hayatta tuvaletimi ‘çarpılırsın’ diye yaptırtmazdı. Eskiden değirmenleri sıraya koyarlardı, sırası gelen gider buğdayını öğütürdü. Bizim de akşam sıramız

¹⁴Lazca “cinlerin yeri” anlamındadır.

¹⁵ Lazca “anneanne veya babaanne”ye verilen ad, büyükanne.

geline Didina ile yalnız başımıza elimizde fenerle giderdik. Ama işte oralara tuvaletimizi yapmazdık. Oraya da ‘Çinka Skuy¹⁶’ denilir. Karanlıkta olurmuş” (KK18). Kaynak kişi değirmen iyesine olan inancını aktarmıştır. İzin alınmadan o bölgeyi kirlettiklerinde cezalandırılacağı inancı vardır. Değirmenlerin yukarıda bahsedilen “tekin olmayan yerler” olduğunu destekler niteliktedir.

Feyziye köyündeki kaynak kişilerin aktardığı bilgi ise şu şekildedir: “Anneannem anlatırdı. Karşıda bir değirmen vardı. Oraya buğday götürmüş öğütmeye ama gece kalmış, beklemiş. ‘Hanife kalk, buğdayın bitti’ diyorlarmış, kalkıyor bakıyor daha var. Yine uyuyor, ‘Hanife kalk, buğdayın bitti’ kalkıyor bakıyor yine yok. Üçüncüye yine uyuyor ama yine sesleniyorlar, bu sefer bakıyor ki hakikatten bitmiş” (KK43). Değirmen iyesi değirmende uyuyan kişiye zarar vermek yerine onu kaldırıp buğdayının bittiğini söylemektedirler. Bu çerçevede bakıldığında değirmen iyeleri kendilerini rahatsız edecek, hoşnutsuz bir durum olmadığı sürece insanlara zarar vermeyen iyelerdir. Ancak değirmen iyelerini rahatsız edip değirmeni kirletme durumu olursa su iyelerinin kişileri cezalandırdıkları da gözlemlenmiştir. Bu kaynak kişinin belirttiği “Annemde anlatırdı, o değirmenin orada çarpılanlar da olurmuş.” (KK43) cümlesinden anlaşılabilir.

Umurbey’de ise “Çinkalar değirmenlerde olurdu.” (KK10) şeklinde tanımlanır. Bir başka kaynak kişi ise anneannesinden duyduklarını şu şekilde aktarır: “Değirmende genellikle cinler olurmuş. Su perisi gibi olurmuş. Hatta eskiden onları yakalayıp iş yaptırırlarmış, onlar aynı insan gibiymiş. O kızları yakalayıp hamur yoğurturlarmış, o hamur da hiç bitmezmiş. Hem de o peri kızları değirmende un yapıyorlarmış, öğütürlermiş. Sabaha kadar çalıştırırlarmış, sabah olunca kaybolurlarmış.” (KK9). Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre su perisi olarak tanımladıkları kadın formunda değirmen iyesidir. Su perisi, insan formunda olması ve insan gibi çalışması dikkat çekici husustur. Un öğütme, hamur yoğurma ise değirmen ile özdeşmiş faaliyetlerdir.

Değirmen iyelerini herkes görmese de anlatılar doğrultusunda su iyelerinin kadın formunda olduğunu göstermektedir. Kaynak kişiler “Onlar kadın olarak gözüdürler” (KK47) cümlesiyle iyelerin kadın olduğunu söylemektedir. Ayrıca dere kenarına oturup saçlarını taraması da bunu destekler niteliktedir. Farklı köyler olsa

¹⁶ Lazca “cin deresi” anlamındadır.

da inançları hemen hemen aynıdır. İssız, kimsesiz, tekin olmayan yerlerde var olan ve hoş olmayan bir durumda insanları cezalandıran iyelerdir.

5. SONUÇ

Evrenin yaratılışının özü olması inancıyla su, pek çok kültürde kutsal kabul edilmiştir. Bu kutsal kabul ediş Türkler arasında da yaygındır. Türk kültüründe kült olarak kabul edilen suyun yaratıcı ile bağ kurduğuna inanılır. Bu bağın suyun ruhu– su iyesi- ile sağlandığına inanılmaktadır. Yaratıcının yeryüzündeki yansıması olan kültür ve onun koruyucusu ise iyedir. Bursa/Gemlik bölgesinde su kültü ve su iyesi kavramı unutulsa da günümüzde bu inanç değişerek yaşamaya devam etmektedir. Gemlik’te Tanrı’ya ulaşma ve ona yakarmak için insanların suyu kullandığı tespit edilmiştir.

Gemlik bölgesinde yapılan derlemelerde su kültü ve su iyesi anlayışında birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler bölge halkının uygulamalarına yansımıştır. Gemlik’teki su kültüyle ilgili uygulamaların temelinde Eski Türk inançları yatmaktadır. Yağmur yağdırmak için dereye taş atılması Türk inancındaki “yada taşı”nın günümüze yansımış şeklini göstermektedir. Aynı zamanda yine yağmur yağdırma uygulamalarından biri olan, insanları suya atma da suya verilen kurbanın geçmişten günümüze taşındığını göstermektedir. Suyu atılan kişi su iyesine verilen kurban özelliğini gösterirken verilen kurbanla su iyesinin rızası alınmaktadır. Bu sayede yağmurun yağacağı inancı vardır. Yağmur duası esnasında ellerin aşağıya doğru olması ise yağmuru canlandırdıklarını göstermektedir. Bu bağlamda Gemlik’te suyla ilgili eski Türk inançlarının günümüzde yaşadığı görülmüştür. Ancak bu uygulamaları gerçekleştirirken İslamiyet’in etkisi de önemli bir hale gelmiştir. Yağmur yağdırmak için suyun ve taşın gücünden yararlanan Gemlikliler bunun yanında İslamiyet’in etkisinden de güç alır. Yapılan uygulamalarda dua okunduğu ve namaz kılındığı tespit edilmiştir. Bu da eski Türk inançlarının İslami dönemle kaynaşarak yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Gemlik’te tespit edilen su kültürünün bir başka yönü halk hekimliği uygulamalarıyla ilgilidir. Suyu tedavi yönteminde fiziksel ve zihinsel arındırma sağlanmaktadır. Gemlikliler suyu tedaviyi iki tür uygulamıştır. İlki suyu doğrudan temas halidir. Suyun kutsallığından ve arındırma özelliğinden faydalanmak için şifa niyetine suyu içtikleri görülmektedir. Suyu içip onunla temas ederek şifa bulacakları inancı vardır. Tanrı’nın yeryüzündeki yansıması olan su sayesinde kişi suyu temas ederek Tanrı’nın şifa özelliğinden faydalanır. Diğer ise suyu dolaylı temas halidir.

Gemlikliler, nazardan korunmak veya nazar değdiren kişinin kim olduğunu anlamak için suya başvururlar. Nazardan korunmak için suya dua okuma, kurşun dökme, mum dökme gibi uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulama sayesinde suyun insan üzerindeki kötü enerjiyi –kötü ruhları- kovacağına inanılmaktadır. Kamların kötü ruhları insandan alıp su yoluyla alt dünyaya yollama inancı günümüze bu şekilde yansıtılmıştır. Yine suyun yardımıyla kötü ruh hastayı terk eder ve hasta iyileşmiş olur. Gemlik’te suya dua okuyarak tedavi etme yöntemi çok yaygın kullanılmaktadır. Suyun Tanrı’dan gelen kutsallığı yine Tanrı’dan gelen kutsal kitap ile güçlendirilmektedir. Bu da suyun kutsallığını arttırmakta ve kişinin hastalıktan arınması gerçekleşmektedir. Dolayısıyla eski Türk inancındaki su kültü İslamiyet ile güncellenerek günlük hayatın şifa kaynağı olarak yaşamaya devam etmektedir.

Gemlik’te su kültürünün en yoğun yansıması kişinin eşik atladığı dönemde görülmektedir. Doğum, düğün ve ölüm dönemlerinde su kültüründen faydalanılmaktadır. İnaniş’a göre su, geçişi sağlayan ve üç dünya arasında bağ kurandır. Geçiş dönemlerinden ilki doğumdur. Doğum çocuktur ve çocuk ise berekettir. Çocuğu olmayan kişi ise bereketsiz olarak nitelendirilir. Bu durumda çocuğu olmayan kişiler çocuk için suya başvurur. Gemlik’teki bazı köylerde ot kaynatılmış sıcak suya oturtulan kadının çocuğu olacağı inancı vardır. İnaniş suyun rahme teması ile gerçekleşmektedir. Rahme temas eden su rahmi arındırarak temizler ve çocuk oluşumuna yardımcı olur. Doğum kişinin anne karnındaki ilksel suyundan ayrılıp dünya hayatına geçişini göstermektedir. Evrenin ilksel suyu toprağın olduğu su ise insanın ilksel suyu ise anne karnındaki sudur. Ancak dünyaya gelen çocuk ve çevresi korunmasızdır. Anne ve çocuk geçiş döneminde kötü ruhların hedefidir. Bunlardan korunmak için de suyun kutsallığından faydalanılmaktadır. Annenin ve çocuğun korunması için kırk gün beklenip kırkıncı gün suyla yıkanması gerekmektedir. Bu uygulama ikisini de kötü ruhlardan korumaktadır. Ancak kırk gün beklenme sebebi ise annenin pis olduğu inancıdır. İnaniş doğrultusunda kırk gün sonunda anne ve çocuk kırklanarak o manevi pislikten arınır. Gemlik’te kırklama uygulamasında kırk taş toplanıp suya atılması suyun taş kültürüyle gücünü arttırdığını göstermektedir. Yıkanan anne ve çocuk üzerindeki kötü ruhun suyla arınarak ikisinden de gittiğine inanılmaktadır. Suyun hem yaratma ve koruma gücünden hem de arındırma ve temizleme özelliğinden faydalanılır.

Gemlik'ten derlenen geçiş dönemlerinden ikincisi evlilik aşamasındaki suyla ilgili ritüellerdir. Bu ritüellerin bazıları eski Türklerden bu güne kadar korunmuştur. Bu geçiş aşamasında da gelin ile damadın kötü ruhların hedefi haline geldiğine inanılır. Derlemelerde bu konu net olarak aktarılmasa da gelin hamamının yapılması ve o hamamdan gelin indirilirken gürültü yapılması bunu yansıtmaktadır. Hamamda yapılan gürültü gelin üzerindeki kötü ruhun korkarak gideceği inancını göstermektedir. Hamamın suyla bağlantılı bir yer olması ve kötü ruhun su sayesinde gelin üzerinden gitmesi suyun kutsallığını günümüze aktarmaktadır.

Derlenenler arasındaki son eşik ise kişinin ölmesidir. Gemlik'te ölüm üzerine yapılan uygulamalar İslami dönemle çok bütünleşmiştir. Ölüm döşeginde olan kişiye su verilmesi kişinin acısını, çilesini ve ağrılarını dindireceği inancındandır. Bu hem kişinin şifa bulacağına –ağrılarının dinmesi- hem de öteki dünyaya geçişini kolaylaştıracağı inancını ortaya çıkarmıştır. Ancak ölüm eşiğindeki kişiye gündelik hayatın içme suyuna ek olarak zemzem suyu verildiği ve dudaklarının gül suyu ile silindiği tespit edilmiştir. Kişi öldüğünde bu dünyadan yıkanarak gönderilmesi gerektiği derlenmiştir. Diğer eşiklerde olduğu gibi burada da suyun kutsallığından faydalanılır. Ölü yıkanacak suyun kazana getirilmesi Gemlik içerisinde farklılık göstermektedir. Suyu getirecek kişinin önemli olduğu tespit edilmiştir. Bazı yerlerde suyu getiren bir kişidir ve bu suyu kişinin genellikle abdest alarak getirmesi gerektiği yer alır. Bir kişinin abdest alarak suyu getirmesi onun suya karşı saygı ve hürmet gösterdiğini yansıtır. Kişinin abdest alması kötülükten ve günahlarından arınmış bir şekilde suya temas edeceğini gösterir. Bazı yerlerde ise köydekilerin hepsi birlik olarak suyu getirmektedir. Köy halkının birlik olup suyu getirmesi ölen kişinin suyuna katkı sağlamak amacı gibi gözükse de aslında temelinde kendilerinden ölümü uzaklaştırma, ölümden kaçınma yatmaktadır. Ölümden kaçınmak için sadece su dışarıdan getirilmez aynı zamanda artan suda eve sokulmaz. Ölüm ile temas eden her şey evin dışarısında bırakılarak ölümden korunmak istenilir. Ölümlerin üzerindeki kıyafetlerin yıkanıp gömülmesi buna örnektir. Ek olarak ölen kişinin yıkanması ruhunun bu dünyadan öteki dünyaya arınarak geçişini sağlamaktadır. Böylece kişi su sayesinde arınmış bir şekilde ahirete geçer. Gömülen kişinin toprağının üstüne suyun dökülmesi ölen kişinin ahirete kabulünü kolaylaştırmak için yapılmaktadır. Su ölen kişinin ahirete geçişini kolaylaştırmaktadır.

Gemlik'te tespit edilen suyla ilgili bir başka husus su iyeleridir. İye kavramı Gemlik'in hiçbir yerinde kullanılmamaktadır. İye yerine kötülere genellikle “cin, üç harfli, şeytan” Laz köylerinde “çinka” kullanılırken iyilere ise “peri kızı” adı verildiği tespit edilmiştir. İyeler, su kenarında veya su yapıları etrafındadır ve genellikle uzun sarı saçları olan varlıklar olarak anlatılmaktadır. Alımlı, güzel ve insanları etkileyen bir yapısı vardır. Bu güzelliği sayesinde özellikle erkekleri etkisi altına alarak kendi yanlarına aldığına dayalı inançlar mevcuttur. Yanlarına alma arzusu ise genellikle insanları kıskandığına dayandırılmaktadır. Suyun varlığını ve kutsallığını korumak için var olan su iyeleri aslında insanlara zarar vermezler. Ancak kaynak kişiler bu iyelerin olduğu sulara karşı saygısızlık yaptığında kendilerine zarar verileceğine inanmaktadır. Zarar verilmemesi için de sudan izin alma gibi uygulamalara gitmişlerdir. Özellikle gece vakitlerinde bu izin almaya dikkat etmektedirler. Gece çeşmeden su alınmak istenildiğinde çeşmeden izin alınması aslında eski Türklerden gelen inancı göstermektedir. Kutsal sayılan ve korunan yerlerin koruyucusundan izin alınmadan bir şey yapılırsa o koruyucu ruh insanlara zarar verir inancı günümüzde de süregelmektedir. Ancak bir takım değişikliklere veya isim değişikliğine uğramıştır. Mesela dere kenarına gidildiğinde oraya tuvaletin yapılması durumunda su iyesinin sinirlenip zarar vereceği inancını günümüzde “cin çarpması” anlayışı olarak devam eder. Bu inanç ile su iyesinin cezalandırma anlayışı benzerlik göstermektedir. İyenin cezalandırma veya ödüllendirme durumu, nerelerde yaşadığı ve onun formu geçmiş ile günümüzde benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik sayesinde eski Türk iye inancının günümüzde Gemlik'te yaşadığını göstermektedir. Sadece dere, pınar gibi suların korunması söz konusu değildir. Aynı zamanda suyla ilişkili yapılarında koruyucu ruhu vardır. Hamam, değirmen, kuyu gibi suyla bütünleşmiş yapılar iyeler tarafından korunmaktadır. Gemlik'teki su yapıları arasında en çok çeşmeler yer almaktadır. İnanca göre çeşmelerdeki su iyesi formu dere kenarında yer alan iye formuyla benzerlik göstermektedir. Çeşmelerden su alırken izin isteme veya saygısızlık yapmama gibi durumlar da dereye karşı gösterilen saygıyla benzerlik göstermektedir. Bu da eski inançların günümüze değişerek geldiğini kanıtlar niteliktedir. Eski Türk inançlarındaki iye formu günümüzde suyla bağlantılı yapılara yansımıştır ve inanç bu şekilde yaşamaya devam etmektedir.

Su üç dünya ile bağlantılıdır ve Gemlik'te de bunun yansımaları tespit edilmiştir. İnanişâ göre orta dünyadakilerin Tanrısal mekân olarak algılanan üst dünyaya ulaşması su aracılığıyla olmaktadır. Bunun için de Gemlik'te yağmur yağdırmak, çocuk istemek gibi uygulamalar su etrafında yapılmaktadır. Yağmur duasında dereye insanların atılması vb. uygulamalar su iyesine verilen kurbandır. Suyu verilen kurban sayesinde su iyesinin rızası alınır. Bu da insanların arzu ve isteklerini yerine getireceği inancını doğurur. Suyun üst dünya ile bağlantısının yanında alt dünya ile de bağlantı kurduğu bilinmektedir. Alt dünya kötü ruhların hâkimiyeti altındadır. İnsanların suya zarar vermesi, suyu kirletmesi veya suya tuvaletini yapması suyun alt dünyayla bağlantı kapısını aralamaktadır. Su iyesi bu cezalandırma durumlarında alt dünyadan hastalık taşıyarak insanları cezalandırmaktadır. Bu inanç eski Türklerden günümüze kadar süregelmiştir. Hastaları tedavi etmek için de suyun kullanılması bunun yansımasıdır. Alt dünyadan gelen hastalıkları geçmiş dönemlerde kam su yardımıyla alt dünyaya geri gönderirken bu uygulamayı günümüzde ocak geleneğini uygulayanlar yapmaktadır.

Gemlik'te dikkat çeken en önemli husus ise su iyelerine verilen isimlerin farklılaşmasıdır. Birçok yerde aynı inanç ve uygulama var olsa da isim değişikliği mevcuttur. Mesela Laz köylerinde iyi iyelere peri kızı denilirken kötü ve kişiye zarar veren varlıklara ise çinka denilmektedir. Ancak diğer Türk köylerinde ise yine insanlara zarar vermeyen iyelere su perisi, zarar verenlere ise şeytan, cin, üç harfli gibi isimler verilmiştir. Bu durum eski Türk inancının var olduğunu ancak İslami dönemle iç içe geçtiğini göstermektedir. Çünkü uygulananlar her ne kadar geçmişten iz taşısa da İslami dönemle hayatlarına girenleri bu uygulamalar içerisine dâhil etmişlerdir.

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

- Acar, H.V. (2017). “Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri”. *Lokman Hekim Dergisi*. 7 (2), 54-72.
- Acıpayamlı, O. (1962). “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 20 (1), 1-40.
- Aça, M. (2018). “Türk Halk İnanışlarında Tekinsiz Mekân Algısı ve Doğu Karadeniz Bölgesi Memoratlarına Yansımaları”. 11 (Şubat,55). 5-20.
- Aça, M. (2000). ““Kültür-Medeniyet Kahramanları’ ve Tür Müzik Âletlerinin Ortaya Çıkışı Hakkında Teşekkül Etmiş Bazı Efsaneler”. *Milli Folklor*. (Bahar, 45), 43-51.
- Açıkel, Yusuf. (2018). “Hz. Peygamber- Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1 (30), 71-103.
- Adıbelli, R. (2019). *Türk Kültüründe Su Kültü ve Çeşme Fenomenolojisi*, Kayseri.
- Aksoy, T. (2007). *Mitoslarda Yaratılış Motifleri*, Konya.
- And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı İslam Mitologyası*, İstanbul.
- Anohin, A.V.. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Konya.
- Artun, E. (2013). “Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri”. *İzleri Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu*, Namık Kemal Üniversitesi/Tekirdağ, 1-16.
- Aslıhak Uğurelli, T. (2020). Bereket Kültü Gösterimi Olarak Anadolu’da Yağmur Yağdırma Ritüelleri. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul.
- Bayat, F. (2017). *Türk Mitolojik Sistemi 1*, İstanbul.
- Bayat, F. (2018). *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul.
- Bayat, F. (2020). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, İstanbul.
- Baysal, N. (2020). *Türk Halk Kültüründe Su*, Ankara.
- Bekki, S. (2017). “Halk Hekimliği”. *Ortak Miras*. Edt. Nebi Özdemir. Kültür ve Turizm Bakanlığı/Ankara.
- Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi*. Çev.: Musa Yaşar Sağlam, Isparta.
- Beydili, C. (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara.
- Bilgin, Sefai vd. (2014). “Enerji Bitkisi Olarak Farklı Kamış Türlerinin Briketlenmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 1 (27),43-50.
- Boratav, P.N. (2012). *Türk Mitolojisi*. Çev.: Recep Özbay, Ankara.
- Can, Şefik. (2020). *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul.
- Candan, E. *Antik Mısır Sırları*. e-kitap, İstanbul.
- Çatalbaş, R. (2011). “Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi”. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*. Cilt:3, 49-60.
- Çınaroğlu, M. (2008). Türk Kültüründe Eskatoloji Mitlerine Dair Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli.
- Dağı, F. (2013). Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma. *Doktora Tezi*, Balıkesir.
- Dallapiccola, A.L..(2013). *Hint Mitleri*. Çev.: Bilgesu Savcı. Ankara.
- Daniels, M. (2014). *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*. Çev.: Pınar Üstel, İstanbul.

- Daş, E. N. (2018). Bursa Merkez Şükriye Köyü Monografisi. *Yayımlanmamış Lisans Tezi*, Ankara.
- Ekici, M. ve P. Fedakar. (2011). “Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu”. *Milli Folklor*. Sayı: 101 (Bahar,101) , 40-50.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara.
- Eliade, M. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. Çev.: Ümit Altuğ, bAnkara.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. Çev.: İsmet Birkan. Ankara.
- Eliade, M. (2003). *Demirciler ve Simyacılar*. Çev.: Mehmet Emin Özcan. İstanbul.
- Eliade, M. (2003a). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev.: Lale Arslan. İstanbul.
- Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. Çev.: Mustafa Ünal. Konya.
- Eliade, M. (2006). *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*. Çev.: Ali Berktaş. İstanbul.
- Eliade, M. (2016). *Mitlerin Özellikleri*. Çev.: Sema Rifat. İstanbul.
- Emirçupani, A. (2008). “Farsça Deyim ve Atasözlerinde Âb-ı Hayât ve Türk Edebiyatına Yansımaları.” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (37), 187-208
- Erbaş, A. (1998). *Hristiyan Ayinleri*. İstanbul.
- Erbaş, A. (2004). “Muhtelif Dinlerde Su Motifi”. *Ekev Akademi Dergisi*. (Yaz, 20), 241-258.
- Ergun, P. (2011). *Kambar Ata- Baba Gambar*, Konya.
- Ergun, P. (2017). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara.
- Ergun, P. (2019). *Sibirya Türklerinin Destanlarında İyeler*, Konya.
- Esin, E. (2001). *Türk Mitolojisine Giriş*. İstanbul.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (2014). *Anadolu İnançları*. İstanbul.
- Frazer, J. G. (2020). *Büyük Tufan*. Çev.: Sayat Müller. İstanbul.
- Gezgin, D. (2016). *Su Mitosları*. İstanbul.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul.
- Gömeç, S. (1998). “Şamanizm ve Eski Türk Dini”. *PAÜ-Eğitim Fakültesi Dergisi*. (4), 38-52.
- Gündüz, Ş. (2017) *Din ve İnanç Sözlüğü*. İstanbul.
- Gündüz, Ş. (2019). *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. İstanbul.
- Güngör, H. (2007). “Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar”. *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*. Ankara. 1-6.
- Gürçayır Teke, S. (2016). “Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara'da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri”. *Ankara Araştırmaları Dergisi*. (Haziran,4), 44-59.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu- Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. Çev.: Ömer Süveren. İstanbul.
- Heidel, A. (2000). *Enûma Eliş- Babil Yaratılış Destanı*. Çev.:İsmet Birkan. Ankara.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler I*. Cilt. Ankara.
- İnan, A. (2020). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara.
- Kabataş Çetin, Ş. (2017). Antalya ve Samsun'da Yaşayan Yörüklerin Geçiş Dönemleri Âdet ve Uygulamaları. *Yüksek Lisans Tezi*, Samsun.
- Kalafat, Y. (2015). *Türk Kültürlü Halklarda Mitik-Mistik Kavşakta Su*. Ankara.
- Kalafat, Y. ve A.O. Abdürrezzak. (2020). “‘Kara İye’ ve ‘Cin’ Anlayışı Bakımından Eski Türk İnanç Sistemi- İslâmiyet Karşılaştırması”. *Mitostrateji III*. İstanbul. 35-50.

- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. e-kitap.
- Karimova, R. (2016). “Tatar Mitolojisinde İyeler”. *Gaziantep Üniversitesi Journal Of Social Sciences*. 3 (15), 881-897.
- Kaya, K. (1997). *Hint Mitolojisi Sözlüğü*. Ankara.
- Kobyay, E. Ş. (2014). Türkiye’de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar. *Doktora Tezi*, Erzurum.
- Koçak, A. (2016). *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*. İstanbul.
- Koz, M. S. (2007). *Yağmur Duası Kitabı*. Hızr. M. Sabri Koz. İstanbul.
- Kramer, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. Çev: Hamide Koyukan. İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük I-II Cilt*. Ankara.
- Anonim. (2016). *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul.
- Küçük, M. A. (2013). “Geleneksel Türk Dini’ndeki ‘Ana/Dışıl Ruhlar’a Mitolojik Açından Bakış”. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (1), 105-134.
- Leeming, D A. (2020). *A’dan Z’ye Dünya Mitolojisi*. Çev.: Nurdan Soysal, İstanbul.
- Mackenzie, D. A.. (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi*. Çev: Koray Akten. Ankara.
- Malinowski, B. (2020). *Büyü Bilim ve Din*. İstanbul.
- O’flaherty, W. D. (1996). *Hindu Mitolojisi*. Çev.: Kudret Emiroğlu. Ankara.
- Ocak, A. Y. (2019). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul.
- Ozan, M. (2011). “Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları”. *Milli Folklor*. (Güz, 91), 72-84.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*. Ankara.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi II*. Ankara.
- Öksüz, G. (2014). *Rus Mitolojisi*. İstanbul.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halk Bilimi*. Ankara.
- Örnek, S. V. (2020). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. Ankara.
- Öztürk, N. (2019). “Hinduizm’de Ganga Arti Ritüeli”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Aralık, 40): 71-98.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi*. Çev.: Koray Akten vd. Ankara.
- Roux, J.P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev.: Aykut Kazancıgil. Ankara.
- Sakaoğlu, S. ve A. Duymaz. (2020). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul.
- Saltık Özkan, T. (2012). “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”. *Milli Folklor*. (Güz, 95),307-314.
- Schimmel, A. (1991). *Sayıların Gizemi*. Çev.: Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul.
- Sezal, Z. (2007). Su Simgeçiliği ve İlahi Dinlerde Arınma. *Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş.
- Şimşek, E. (2003). “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun ‘Çömçeli Gelin’”. *Milli Folklor Dergisi*. (60), 78-87.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara.
- Temizsoylu, A. (2012). Ankara’da Halk Hekimliği. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Toker, İ. (2009). “Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2 (2009,50), 93-112.
- Tuğrul, S. (2010). *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban*. İstanbul.
- Türbedar, Ö. (2011). Düzce Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri. *Yüksek Lisans Tez*, Eskişehir.
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>. [erş. trh. 18.08.2021]

- Türker, F. (2018). “Altay Türklerinde Avcılıkla İlgili Pratikler ve Efsanelerdeki Yeri”. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. (Bahar,45), 255-267.
- Ulukavak, K. (2017). “Hıdırlık’a İlişkin Söylenti”. *Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu*. Karabük. 235-242.
- Wilkinson, P. (2010). *Kökenleri ve Anlamlarıyla Efsaneler/Mitler Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*. Çev: Emel Lakşe. İstanbul.
- Yedikardeş, C. (2014). Kilden Yapılan Uygulamalar Yoluyla 7-10 Yaş Aralığındaki Down Sendromlu Çocuklara Beceri Kazandırılması. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Zaripova Çetin, Ç. (2007). “Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar)”. *Bilig Dergisi*. (Güz,43) 1-32.

Sözlü Kaynaklar

- KK1:** Yurdaşen Aksan, Büyükkumla Köyü, 1946 doğumlu, İlkokul, Ev hanımı (Derleme tarihi: 13 Aralık 2019)
- KK2:** Ayşe Şen, Güvenli, 1932 doğumlu, Ev hanımı (Derleme tarihi: 30 Ekim 2019)
- KK3:** Kadir Şen, Güvenli, 1930 doğumlu, Arıcı (Derleme tarihi: 30 Ekim 2019)
- KK4:** Emine Alışkan, Şükriye, 1949 doğumlu, Ev hanımı (D.t: 7 Aralık 2019).
- KK5:** Zehra Aydın, Muratoba, 1945 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 7 Aralık 2019)
- KK6:** Kaya Bayrak, Muratoba, 1944 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 7 Aralık 2019)
- KK7:** Nezaket Bayrak, Muratoba, 1959 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 7 Aralık 2019)
- KK8:** Emine Küçük, Umurbey, 1950 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 15 Temmuz 2021)
- KK9:** Halime Erdem, Umurbey, 1953 doğumlu, terzi (d.t: 15 Temmuz 2021)
- KK10:** Fatma Soydan, Umurbey, 1936 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 15 Temmuz 2021)
- KK11:** Fahrettin Çelik, Hamidiye, 1947 doğumlu, Emekli Öğretmen (d.t: 31 Ekim 2019)
- KK12:** Osman Dönmez, Hamidiye, 1947 doğumlu, Bakkalci (d.t: 31 Ekim 2019)
- KK13:** Melek Erten, Hamidiye, 1933 doğumlu, Ev hanımı (d.t:31 Ekim 2019)
- KK14:** Hatice Erten, Hamidiye, 1963 doğumlu, Ev hanımı (d.t 31 Ekim 2019)
- KK15:** Fadime Erten, Hamidiye, 1965 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 31 Ekim 2019)
- KK16:** Pembe Hoşaf, Küçükkumla, 1946 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t: 5 Aralık 2019)
- KK17:** Halit Özdemir, Narlı, 1941 doğumlu, emekli (d.t: 17 Aralık 2019)
- KK18:** Nazife Daş, Şükriye, 1962 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul. (d.t: 30 Ekim 2019)
- KK19:** Lutfiye Deliçay, Şükriye, 1971 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t:
- KK20:** Durdu Atilla, Antalya/Manavgat, 1969 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t:
- KK21:** Hüseyin Cürgül, Giresun/Bulancak, 1960 doğumlu, Ortaokul (d.t: 29 Aralık 2020)
- KK22:** Fatma Cürgül, Giresun/Bulancak, 1968 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t: 29 Aralık 2020)
- KK23:** Mediha Cürgül, Giresun/Bulancak, 1944 doğumlu, Ev hanımı, İlkokul (d.t: 29 Aralık 2020)
- KK24:** Nezihe Purtaş, Kahramanmaraş/Dulkadiroğlu, 1974 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t: 29 Aralık 2020)
- KK25:** Birsan Bayrak, Katırlı, 1960 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t: 22 Temmuz 2020)
- KK26:** Ayşe Bayrak, Katırlı, 1959 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t: 22 Temmuz 2020)

- KK27:** İmren Kocabıyık, Katırlı, 1962 doğumlu, Ev hanımı, ilkokul (d.t: 21 Temmuz 2020)
- KK28:** Ayşe Bayrak, Katırlı, 1972 doğumlu, Ev hanımı, ortaokul (d.t: 22 Temmuz 2020)
- KK29:** Hatice Güngör, Katırlı, 1942 doğumlu, Ev hanımı, okumamış (d.t: 21 Temmuz 2020)
- KK30:** Melek Bayrak, Katırlı, Ev hanımı (d.t: 22 Temmuz 2020)
- KK31:** M.H.K., Şükriye, 1958 doğumlu, İnşaatçı/alternatif tıp, İlkokul (d.t: 24 Eylül 2017)
- KK32:** Mediha Bayram, Ankara/Emremsultan, 1956 doğumlu, terzi (d.t: 21 Kasım 2015)
- KK33:** Saadet Kanmaz, Şükriye, 1927 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 5 Eylül 2017)
- KK34:** Hatice Kanmaz, Şükriye, 1938 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 30 Ekim 2019)
- KK35:** Melahat Akın, Adliye, Adliye, 1937 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 30 Eylül 2019)
- KK36:** Kıymet Bayrak, Adliye, 1970 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 30 Eylül 2019)
- KK37:** Emine Keskin, Fındıcak, 1945 doğumlu, Ev hanımı (d.t: 24 Ekim 2019)
- KK38:** Mustafa Hazar, Karacaali, 1948 doğumlu (d.t: 13 Aralık 2019)
- KK39:** Fuat Seviş, Karacaali, 1955 doğumlu (d.t: 13 Aralık 2019)
- KK40:** Naim Eken, Karacaali, 1980 doğumlu (d.t: 13 Aralık 2019)
- KK41:** Şemsettin Seviş, Karacaali, 1933 doğumlu (d.t: 13 Aralık 2019)
- KK42:** Yusuf Ter, Karacaali. (d.t: 13 Aralık 2019)
- KK43:** Ziya İlhan, Şükriye/Feyziye, 1956 doğumlu, Emekli, Üniversite terk (d.t: 25 Ekim 2019) (Babası Şükriyeli, Annesi Feyziyeli'dir. Bilgileri Feyziyeli anneannesinden duymuştur.)
- KK44:** Yunus Erkan, Feyziye, 1958 doğumlu, emekli (d.t: 25 Ekim 2019)
- KK45:** Ufuk Ç., Yukarıbenli, 1981 doğumlu, İşçi, ilkokul (d.t: 2 Aralık 2019)
- KK46:** Ayşe Peker, Muratoba, 1955 doğumlu, Ev hanımı, İlkokul (d.t: 7 Aralık 2019)
- KK47:** Ömer Geyik, Feyziye, 1952 doğumlu (d.t: 25 Ekim 2019)
- KK48:** Mustafa Femiz, Feyziye, 1959 doğumlu (d.t: 25 Ekim 2019)
- KK49:** Abdullah Fidan, Feyziye, 1951 doğumlu (d.t: 25 Ekim 2019)
- KK50:** Ramis Daş, Ankara/Nallıhan, 1961 doğumlu, emekli, lise (d.t: 25 Ekim 2019)
- KK51:** Yüksel Durmaz, Narlı, 1941 doğumlu (d.t: 17 Aralık 2019)
- KK52:** Ercan Kaplan, Narlı, 1983 doğumlu (d.t: 17 Aralık 2019)
- KK53:** Aziz Ardı, Narlı, 1953 doğumlu (d.t: 17 Aralık 2019)
- KK54:** Bahit Şengül, Narlı, 1960 doğumlu (d.t: 17 Aralık 2019)
- KK55:** Nuriye Kaplan, Narlı, 1923 doğumlu (d.t: 17 Aralık 2019)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,adı : Daş, Esen Nur
Uyruğu : T.C

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Türk Halk Bilimi ABD.	
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Türk Halk Bilimi	2018
Lise	Gemlik Gempport Anadolu Lisesi	2013

Yabancı Dil

İngilizce

